

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Veronika Lachnitová

**Práva pečujících otců z pohledů sociální
politiky a sociální práce**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D

2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny a literaturu jsem uvedla v závěrečném seznamu.

V Olomouci dne 28. března 2010

.....

Veronika Lachnitová

Ráda bych poděkovala vedoucí práce Mgr. Haně Šlechtové, Ph. D za trpělivé a odborné vedení práce, poskytnuté rady a četné připomínky. Stejně tak i své rodině za podporu a všem ostatním, kdo se na procesu tvorby jakýmkoli způsobem podíleli.

OBSAH

ÚVOD.....	7
1 ZÁKLADNÍ POJMY A TEORETICKÁ VÝCHODISKA	11
1.1 Otcovství.....	11
1.1.1 Otec a otcovská role.....	11
1.1.1.1 Otec jako představitel původu v zákonu o rodině.....	12
1.1.1.2 Biologické a sociální otcovství	14
1.1.2 Historický vývoj otcovské role	15
1.1.3 Postavení otce v současné rodině.....	16
1.1.4 Proměna otcovské role a otcovské repertoáry	18
1.2 Péče o dítě	20
1.3 Pečující otcové v současné společnosti.....	22
1.4 Sociální politika	24
1.5 Rodinná politika.....	24
1.6 Sociální práce.....	26
2 SOUČASNÁ PRÁVNÍ REGULACE PÉČE O DÍTĚ V RODINĚ SE ZOHLEDNĚNÍM PEČUJÍCÍHO OTCOVSTVÍ.....	28
2.1 Podpora zaměstnaných rodičů v rámci péče o dítě	29
2.1.1 Mateřská dovolená.....	29
2.1.2 Otcovská dovolená.....	30
2.1.3 Rodičovská dovolená.....	32
2.1.4 Pracovní volno	32
2.1.5 Opatření pracovně právní povahy vztahující se na pracovní dobu	34
2.1.6 Institucionální péče o dítě	34
2.2 Finanční podpora rodičů při péči o dítě	35
2.2.1 Dávky nemocenského pojištění	36
2.2.2 Dávky důchodového pojištění	37
2.2.3 Dávky státní sociální podpory	38
2.3 Muži v České republice na rodičovské dovolené.....	40
2.3.1 Stručný vývoj možnosti mužů pečovat o malé dítě	40
2.3.2 Současná právní úprava rodičovské dovolené pro muže a její případná úskalí.....	41
2.3.3 Využívání rodičovské dovolené muži.....	43

2.3.3.1	Využívání otcovské a rodičovské dovolené otci v Evropě.....	43
2.3.3.2	Situace v ČR	43
2.3.4	Realizované výzkumy na téma otců na rodičovské dovolené v ČR.....	44
3	OSAMOCENÉ PEČUJÍCÍ OTCOVSTVÍ A OTCOVSTVÍ PO ROZVODU A PO ROZCHODU	47
3.1	Ovdovění otce a ztráta družky	48
3.2	Otcovství po rozvodu a po rozchodu	49
3.2.1	Různé přístupy mužů k otcovství po rozvodu	50
3.2.2	Právní úprava porozvodového rodičovství a potažmo otcovství v české legislativě	51
3.2.3	Repertoáry otcovství v zákoně o rodině	54
3.3	Pečující otcové v legislativní úpravě svěřeni dítěte do péče po rozvodu a po rozchodu.....	55
3.3.1	Děti ve výhradní péči matky a pečující otec	56
3.3.2	Střídavá péče rodičů.....	57
3.3.3	Společná péče rodičů	58
3.3.4	Děti ve výhradní péči otce	58
4	SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINAMI PEČUJÍCÍCH OTCŮ V PŘÍPADĚ OSAMOCENÍ A V PŘÍPADĚ ROZVODU A ROZCHODU	61
4.1	Sociální práce s osamocenými rodiči se zřetelem na osamoceně pečující otcovství.....	61
4.1.1	Principy sociální práce s osamoceně pečujícími rodiči	62
4.1.2	Podpora osamoceně pečujících rodičů při péči o dítě.....	63
4.1.2.1	Podpora zaměstnaného rodiče v rámci péče o dítě	63
4.1.2.2	Finanční podpora rodiče při péči o dítě	65
4.1.2.2.1	Dávky ze systému sociálního zabezpečení	65
4.1.2.2.2	Specifické dávky vztahující se k péči o zdravotně postižené dítě	69
4.1.2.3	Sociální služby poskytované pečujícímu rodiči.....	70
4.2	Sociální práce s rodinami pečujících otců v oblasti rozvodových a porozvodových sporů o děti	72
	ZÁVĚR	78
	POUŽITÉ ZDROJE	82
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	89

SEZNAM PŘÍLOH.....	90
PŘÍLOHY.....	91
PŘÍLOHA Č. 1.....	91
PŘÍLOHA Č. 2.....	93
PŘÍLOHA Č. 3.....	95
PŘÍLOHA Č. 4.....	98
PŘÍLOHA Č. 5.....	100

ÚVOD

Význam otce v rodině se v historii měnil v souvislosti se společenským vývojem. Stejně jako každá sociální role byla i tato vždy definována a formována mnoha kulturními a společenskými faktory, které ovlivňovaly a vytvářely statut otců ve společnosti společně s jejich právy a povinnostmi.¹

V průběhu 19. a 20. století došlo v Evropě k zásadní proměně v pojetí rodičovských rolí. Původní otcovská práva, která měla do té doby charakter absolutní moci v rodině, byla nyní s podporou státu převedena na matky. Dřívější kompetence otce rozhodovat o zájmech a potřebách dětí byla zcela nahrazena mateřskou zodpovědností.² Koncem 19. století se čím dál víc prosazuje tzv. „kult mateřství“, kdy je mateřské roli přisuzován zásadní význam ve zdravém vývoji dítěte. Tento tzv. „mateřský mýtus“ tak s sebou přinesl zejména podceňování významu otce pro vývoj dítěte. Z otců se tak stali zejména živitelé rodin a jejich vliv na vývoj dětí byl spíše symbolický. Došlo to až k tomu, že otec byl do jisté míry vyloučen z intenzivních vztahů se svými dětmi, a to zejména v jejich raném dětství. Na přelomu 60. a 70. let 20. století dochází ještě k dalším výrazným změnám ve společnosti i mezi partnery v rodině, které posléze ovlivňují otcovskou roli. Ženy masivně vstupují na pracovní trh a muži tak ztrácejí své výsadní postavení živitelů rodin. Dále dochází k tomu, že se snižuje počet sňatků a zároveň roste počet rozvodů, což vede k tomu, že jsou to právě otcové, kdo „mizí“ z rodin vlivem porozvodového svěřování dětí do péče. Lze tedy říci, že oproti tradiční absolutní otcovské moci tak nyní získává převahu zejména nová „moc matek“. V souvislosti s otcovskou rolí se tak začíná hovořit o tzv. krizi otců a začíná se mluvit o potřebě rehabilitace otcovských práv, které stojí v protikladu ke stále rostoucí „moci matek“.³

Změnu v chápání otcovské role přinesla až 70. léta 20. století, kdy se objevuje model tzv. „nového otce“ a začíná se prosazovat názor, že otcové jsou schopni podílet se na péči o dítě a že tato péče je prospěšná jak pro otce, tak pro dítě. Muž je v tomto novém konceptu otcovství považován za stejně kompetentního pečovatele jako žena. Otec již není tím, kdo primárně zajišťuje rodinu ekonomicky, kdo je představitelem

¹ Srov. ČERNÁ, P. *Rozvod, otcové a děti*, s. 22.

² Srov. JANEBOVÁ, R. *Sociální problémy z aspektu gender*, s. 12.

³ Srov. DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 42.

autority, ale někdo, kdo má své přímé postavení v péči o děti.⁴ Koncept „nového otcovství“ získal své významné místo i v současném diskursu o otcovství a objevil se i značný počet (zejména) sociologických prací, které se jím zabývají.

Problematika pečujících otců, tedy otců zapojených do péče o děti, je v současnosti velmi aktuálním tématem nejen jinde Evropě, ale i v naší zemi. Děje se tak na základě několika aspektů, kterými jsou zejména *mění se role otců v rodině*, kdy se někteří muži již dnes nespokojí pouze s rolí živitele a představitele autority. Současní muži si čím dál více začínají uvědomovat důležitost své role a více se angažují ve výchově a péči o děti. Dalším aspektem je také *oblast sladování rodiny a zaměstnání*, kde se nově zaměřuje pozornost zejména na podporu zapojení mužů do péče o dítě, v souvislosti mj. s diskriminací žen na pracovním trhu právě z důvodu jejich intenzivního zapojení do péče o děti. Neméně důležitým aspektem je také *oblast rovného postavení mužů a žen*, kdy ve společnosti dochází k tomu, že „význam otce a jeho postavení v rodině i ve společnosti je dnes v rámci fenoménu rodičovství jeho stejně důležitou součástí jako mateřství“.⁵

V souvislosti s péčí otců o děti se do popředí zájmu ve světě, ale i u nás, dostává zejména problematika *mužů na rodičovské dovolené*, která patří v kontextu evropské společnosti v posledních desetiletích mezi vysoce aktuální témata. Pojem „pečující otec“ je v odborné literatuře velmi často spojen právě s mužem na rodičovské dovolené. V mé práci je však pojem „pečující otec“ termínem širším, zahrnujícím i jiné případy pečování ze strany mužů-otců. Mezi pečující otce v naší současné společnosti tak nepatří jen otcové z úplných rodin, kteří např. po společné dohodě s manželkou odejdou na rodičovskou dovolenou, aby pečovali o dítě. Nejen vlivem změn, které v naší společnosti probíhají, tj. zejména zvýšení rozvodovosti a nárůst počtu nesezdaných soužití, tak dochází k tomu, že těmito pečujícími otci mohou být také otcové z rodin neúplných, kdy mám na mysli *otce z nesezdaných soužití, ovdovělé, rozvedené* či *jinak osamoceně pečující otce*. Zároveň však tímto pečujícím otcem pak zákonitě nemusí být jen biologický otec dítěte, nýbrž také otec sociální či právní.

Mezi oblast v ČR, která problematiku (nejen) pečujících otců v rodině i ve společnosti určitým způsobem reflektuje, nepatří jen sociální politika státu, ale také sociální práce, neboť tyto dvě zmiňované oblasti jsou vzájemně propojeny, přičemž lze

⁴ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině- demokratizace sféry soukromé*, s. 19.

⁵ SUCHÁNKOVÁ, A. *Sociální podpora rodičovské péče v kontextu prosazování genderové rovnosti*, s. 18

řící, že „sociální politika poskytuje perspektivy ohledně kontextu, ve kterém je praktikována sociální práce“.⁶ V oblasti sociální politiky se mi jedná zejména o to, na co mají tito pečující otcové nárok v souvislosti s péčí o dítě. Oblastí sociální práce mám poté na mysli práci s rodinami, ve kterých jsou z různých důvodů (v určitém rozsahu) pečovatelskou osobou muži-otcové.

Téma mé bakalářské práce *Práva pečujících otců z pohledů sociální politiky a sociální práce* jsem si vybrala z toho důvodu, že shledávám absenci sumarizované podoby takových informací, které by se komplexně (včetně aplikace na sociální práci a sociální politiku) zabývaly problematikou pečujícího otcovství. Dále jsem si toto téma vybrala proto, že jako student programu sociální politika a sociální práce a také jako budoucí matka mám o tuto problematiku zájem.

Cílem mé práce je zmapovat problematiku „pečujících otců“ v konkrétních oblastech péče o dítě, a to se zaměřením zvláštní pozornosti *zejména na práva a možnosti*, které takto pečující otcové mají z hlediska sociální politiky a sociální práce, a předložit syntézu informací k tomuto tématu. Půjde o problematiku „pečujících otců“ zejména s ohledem na současnou situaci v naší společnosti, přičemž se mi nejedná, v kontextu péče otce o dítě, o jeho podíl na péči např. při večerním koupání dítěte, nýbrž se mi jedná o takové situace, kdy je otec převážně či výhradně pečujícím.

Při zpracování své bakalářské práce jsem postupovala nejdříve sběrem podkladů k práci, kdy jsem čerpala informace z odborné literatury (knižní, časopisecké i jiné), a z pramenů k této problematice, zejména právních. Posléze jsem tyto materiály analyzovala a následně vytvořila jejich syntézu.

Problematikou pečujících otců se v ČR zabývá několik autorů, v závislosti na konkrétní oblasti, kterou se zabývají. Tématikou mužů na rodičovské dovolené, zejména pak s ohledem na provedené výzkumy v této oblasti, se zabývají zejména *Olga Nešporová, Hana Maříková a Iva Šmídová*. Problematikou otcovství po rozchodu se zabývá především *Radka Dudová*.

Svou práci chci rozdělit do čtyř kapitol. V první kapitole vymezím základní pojmy a objasním teoretická východiska, která čtenáře uvedou do kontextu problematiky práce. Ve druhé kapitole se budu věnovat současné legislativní úpravě péče o dítě v nukleární rodině (tj. model matka-otec-dítě/děti), kde v této souvislosti zohledním péči otců o dítě. Zároveň dále v této kapitole zaměřím svou pozornost blíže

⁶ SMUTEK., M. *Model řešení problému v sociální práci- systémový pohled*, s. 14.

na muže v ČR na rodičovské dovolené. Ve třetí kapitole se budu zabývat problematikou osamoceně pečujícího otcovství, v jehož rámci pak zejména otcovstvím po rozvodu či rozchodu. Ve čtvrté kapitole se zaměřím jednak na sociální práci s rodinami osamoceně pečujících rodičů, kde v této souvislosti vezmu na zřetel fakt, že tímto osamoceně pečujícím rodičem může být právě otec, a dále na sociální práci s rodinami pečujících otců v případě rozvodu nebo rozchodu, kde se konkrétně budu zabývat spory o děti v souvislosti s rozvodem manželského páru či rozchodem rodičovského páru.

1 ZÁKLADNÍ POJMY A TEORETICKÁ VÝCHODISKA

V této kapitole vymezují postupně základní pojmy, které jsou důležité pro pochopení obsahu celé práce a které se v této práci často vyskytují. Jde zejména o pojmy *otec (biologický, sociální a právní otec)*, *otcovská role*, *rodina úplná a neúplná*, *nesezdaná soužití*, *péče o dítě*, *nezletilé nezaopatřené dítě*, *pečující otec*, *sociální politika*, *rodinná politika* a *sociální práce*.

Součástí první kapitoly je i objasnění určitých teoretických skutečností, které souvisí s tématem práce a které jsou pro pochopení problematiky práce velmi významné. Tyto teoretické souvislosti se prolínají se základními pojmy a problematiku práce vymezují podrobněji.

1.1 Otcovství

V této podkapitole se budu zabývat problematikou otcovství jako takovou. Nejprve si vymezím základní pojmy *otec* a *otcovská role*, přičemž se podívám na to, kdo je vůbec v naší společnosti podle zákona za otce považován a za jakých okolností. Poté se zaměřím na to, jak se otcovská role vyvíjela v historii a následně se budu zabývat postavením otce v současné rodině. V neposlední řadě se podívám také na proměnu otcovské role se zaměřením na repertoáry otcovství.

1.1.1 Otec a otcovská role

Dle Velkého sociologického slovníku je *otcovská role*

„většinou dominantní, uplatňující se v rodině, v celém systému příbuzenství a do jisté míry i v analogických strukturách některých společenských skupin, kde je s jeho postavením, autoritou a mocí spojen princip paternalismu. Primárně roli otce zkoumá zejména sociologie rodiny, a to komplementárně s rolí matky“.⁷

⁷ Otcovská role, Kol. aut., *Velký sociologický slovník*, s. 744.

Podle *Bakaláře* je bližší vymezení otcovské role v odborné literatuře neujasněné. Sám definuje *otce* „jako rodiče mužského pohlaví“.⁸ Rozlišuje roli *biologickou* (biologickým otcem je ten, kdo oplodnil matku dítěte), *sociální* (sociálním otcem je ten, kdo dítě vychovává a koho dítě jako otce přijímá) a *právní* (z právního hlediska je otcem ten, jehož otcovství bylo formálně zaregistrováno na základě právní fikce, že otcem je manžel matky, nebo na základě výpovědi matky dítěte, anebo rozhodnutím soudu; právním otcem je ten, komu přináleží *rodičovská zodpovědnost*)⁹.¹⁰

1.1.1.1 Otec jako představitel původu v zákonu o rodině

V naší společnosti je právě zákon (Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, konkr. § 51- § 62a) tím hlavním nástrojem, který určuje, kdo je vůbec za otce považován a za jakých okolností může být svého rodičovství zbaven. Právní určení otce je velmi důležité z hlediska budoucích práv a povinností jednak otce vůči dítěti a jednak rodičů vzájemně. Určení otcovství je však velmi složitá věc. Zákon stanoví tzv. *domněnky otcovství*¹¹, což jsou určitá pravidla, která vycházejí z obecných zkušeností a na základě nich určují okruh možných otců. Zákon o rodině upravuje komplexně určování rodičovství ve své hlavě třetí, kde hovoří o tom, že „matkou dítěte je žena, která dítě porodila“.¹² Kdo je ale otcem?

První domněnkou je, že za otce je považován manžel matky.

„Přesněji řečeno narodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třicátého dne po zániku manželství nebo po jeho prohlášení za neplatné, považuje se vždy za otce dítěte manžel matky. Narodí-li se dítě ženě znovu provdané, považuje se za otce manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím třicátého dne poté, kdy její dřívější manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.“¹³

⁸ BAKALÁŘ, E., *Průvodce otcovstvím*, s. 190.

⁹ Pro vztahy mezi rodiči a dětmi je základem *rodičovská zodpovědnost*. Tu definuje zákon o rodině zejména jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující především péči o jeho zdraví, citový, rozumový, tělesný a mravní vývoj. In: Srov. § 31 odst. 1 a) zákona č. 94/1963 Sb., o rodině.

¹⁰ Srov. BAKALÁŘ, E., *Průvodce otcovstvím*, s. 190.

¹¹ Pro určení otcovství jsou tři, a to v přesně daném pořadí. Teprve pokud bude vyloučena domněnka vyšší, je možné zabývat se další v pořadí. Nelze určitou domněnku přeskocit. Tyto domněnky jsou vratitelné, tzn., že má muž, který je podle některé z domněnek považován za otce, právo své otcovství popírat.

¹² § 50a zákona č. 94/1963 Sb., o rodině.

¹³ JINDROVÁ, R., *Otec známý nebo neznámý?* [online], dostupné na: <<http://www.profem.cz/clanky/?x=2101795>>.

Z toho plyne, že do matriky a rodného listu je jako otec automaticky zapsán manžel matky, bez ohledu na to, zda je skutečným otcem či ne. V případě, že otcem není manžel matky, může být zapsán skutečný otec, ale nejprve musí dojít k *popření otcovství*¹⁴ manžela matky.¹⁵

Druhá domněnka se uplatní v případě, že otcovství z první domněnky je pravomocně popřeno nebo pokud matka není provdána. Podle této druhé domněnky se za otce považuje muž, jehož otcovství bylo určeno *souhlasným prohlášením rodičů*¹⁶ učiněným před soudem nebo matričním úřadem. Takto lze založit otcovství nejen vůči dítěti narozenému, ale i k ještě nenarozenému (avšak již počatému).¹⁷

Třetí domněnka se uplatní tehdy, když otcovství není určeno podle některé z předchozích dvou domněnek. V tomto případě, může dítě (jeho opatrovník, pokud se jedná o dítě mladší 18 let), matka i muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, navrhnout, aby otcovství určil soud^{18, 19}. „Za otce se pak považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než 180 a více než 300 dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevylučují.“²⁰

V případě, že se neprovdaná matka rozhodne, že otce neuvede, otcí tak nevznikne rodičovská zodpovědnost (a tedy i povinnosti a práva s ní spojené). Otec tak nemá nárok na styk s dítětem. Muž, který o sobě tvrdí (tuší), že je otcem dítěte, se může soudní cestou domáhat určení otcovství (dále viz třetí domněnka). Samotný pozitivní test na DNA není rozhodující, neboť směrodatné je pravomocné rozhodnutí soudu. Otce lze uvést i zpětně, a to buď společným prohlášením obou rodičů před matrikou, nebo

¹⁴ Manžel může popřít otcovství u soudu do 6 měsíců ode dne, kdy se dozví o narození dítěte. Právo popření otcovství má také matka. Pokud ani matka ani její manžel nepodají do 6 měsíců (v případě manžela od doby, kdy se o narození dítěte dozvěděl a v případě matky od narození) návrh na popření otcovství, bude manžel považován za otce dítěte se všemi povinnostmi a právy. Popření otcovství je možné provést souhlasným prohlášením manžela, otce dítěte a matky před soudem. In: Srov. *Nebojujte s úřady a zaměstnavateli 2009*, Průvodce pro rodiče, Aperio - Společnost pro zdravé rodičovství, s. 20.

¹⁵ Srov. JINDROVÁ, R., *Otec známý nebo neznámý?* [online], dostupné na: <<http://www.profem.cz/clanky/?x=2101795>>.

¹⁶ Po popření otcovství je možno přistoupit k aktu souhlasného prohlášení rodičů (skutečného otce dítěte) učiněnému před soudem nebo matričním úřadem. Teprve na základě výše popsanych dvou úkonů bude skutečný otec dítěte z právního hlediska za otce dítěte považován a nabude tak všech povinností a práv vůči dítěti a matce. In: Srov. *Nebojujte s úřady a zaměstnavateli 2009*, Průvodce pro rodiče, Aperio-Společnost pro zdravé rodičovství, s. 20.

¹⁷ Srov. POSLEDNÍ, J., *Neprovdaná matka a její práva a nároky – určení rodičovství* [online], dostupné na: <<http://www.rodina.cz/clanek3899.htm>>.

¹⁸ V současné době je schopnost vyloučit nebo určit otcovství díky testům DNA mimořádně vysoká a věrohodnost dosahuje téměř 100%.

¹⁹ Srov. JINDROVÁ, R., *Otec známý nebo neznámý?* [online], dostupné na: <<http://www.rodina.cz/clanek3899.htm>>.

²⁰ Tamtéž.

soudem (viz druhá domněnka) nebo soudní cestou, kdy by matka musela podat žalobu na určení otcovství (opět viz třetí domněnka).²¹

1.1.1.2 Biologické a sociální otcovství

Již odedávna vedle sebe stojí *biologická* a *sociální definice otcovství*. Hlavní rozdíl mezi mateřstvím a otcovstvím tradičně spočíval ve faktu, že mateřství bylo jisté, zatímco u otcovství tomu tak být nemuselo. Avšak díky novým medicínským technikám již otcovství nemusí nutně být nejisté, a otec tak může být bez rizika omylu definován jako biologický zploditel. Přesto na sebe biologická a sociální definice otcovství narážejí, neboť biologická definice je stále stavěna do popředí, jelikož je zdrojem původu a legitimacy, avšak podle některých autorů hraje důležitou úlohu v praxi právě definice sociální. Zdá se tedy, že otcovství je častěji chápáno spíše ve své sociální než biologické dimenzi. To může být spojeno také s dlouho převládajícím chápáním mateřství jako daného instinktu, zatímco otcovství bylo spojováno s udáváním zákona a pravidel.²²

Přesto význam biologického pouta stále přetrvává, neboť biologický vztah funguje jako garant legitimacy (legitimity vztahu a zejména legitimacy autority). Avšak mnoho sociologů a psychologů si klade otázku, zda je přítomnost biologického otce v rodině skutečně tolik důležitá. Pokud odpovíme, že nikoli, lze tak předpokládat, že problém neúplných rodin je vyřešen, jakmile je biologický otec nahrazen novým partnerem matky. Podle *Dudové* je však třeba položit si otázku také z jiné perspektivy, kdy diskurz otcovství, a konkr. porozvodového otcovství, je často spojen s otázkami na následky otcovské nepřítomnosti pro zdravý vývoj dítěte. Většina sociologických prací studuje tematiku otcovství z pohledu perspektivy matek či zájmu dítěte. Otcové tak představují objekt kritiky, někdy jsou popisováni jako oběti situace, na kterou se nemohou adaptovat, jindy zase jako „nepřítomní otcové“. Jen málo studií se zaměřuje přímo na vyprávění a zkušenosti mužů-otců.²³

²¹ Srov. POSLEDNÍ, J., *Neprovdaná matka a její práva a nároky – určení rodičovství* [online], dostupné na: <<http://www.rodina.cz/clanek3899.htm>>.

²² Srov. DUDOVÁ, R., *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 40.

²³ Srov. DUDOVÁ, R., *Rozporuplné diskursy otcovství* [online], dostupné na: <<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2007010403>>.

1.1.2 Historický vývoj otcovské role

Postavení otce v rodině a jeho význam se v historii měnily v souvislosti se společenským vývojem, přičemž k opravdu radikální změně došlo až v průběhu posledních dvou století.²⁴

V antickém Římě a v průběhu mnoha staletí od dob Antiky přetrvávala tradice otcovské nadřazenosti. Otec byl osobou, která měla téměř absolutní moc nad svými dětmi a práva matek prakticky neexistovala.²⁵

Zhruba do konce 18. století se rodiny v Evropě řídily posvátným principem otcovské autority. Otec byl vnímán jako hlava rodiny a učitel svých dětí. Právě v této době před počátkem průmyslové revoluce byli otcové všeobecně považováni za důležitější pro péči o dítě, pro jeho vzdělávání a vývoj než matky. Otec byl tak považován za toho, kdo utváří své dítě, kdo je jeho přirozeným rodičem.²⁶

Ještě v 19. století byl otec skutečným ztělesněním autority a moci. Zastupoval před právem nejen své děti, ale i svou manželku a byl jediným živitelem a představitelem rodiny. Pokud v této době došlo k rozvodu (k němuž ovšem docházelo jen zřídka) byly děti automaticky svěřeny otcovi.²⁷ V průběhu tohoto století však již přichází první změny. V důsledku ekonomického rozvoje došlo k oddělení domácího a pracovního prostředí. Muži jako živitelé rodin trávili mnohem více času v práci mimo domov. Pro jejich sebeurčení začaly být postupně důležitější individuální ambice a pracovní úspěch. Otcovství se tak stalo méně důležitou sociální rolí. Dalším faktorem, který ovlivnil postavení otce, byla rodící se feminizace, zatím především v domácí sféře. Odpovědnost za děti přecházela postupně na matky. Otcové si sice udržovali svůj formální statut hlav rodiny, ale role vychovatelů dětí připadala stále více matkám. Dochází tak k tomu, že práva otců nad dětmi začínají být ve srovnání s předchozími obdobími omezována.²⁸

Na počátku 20. století byla preference otců nahrazena téměř bezvýhradnou preferencí matek. Tento postoj společnosti byl ještě upevněn stále rostoucí popularitou psychoanalytické teorie, která kladla velký důraz na přínos matky k psychické pohodě dítěte.²⁹ Usuzovalo se, že vztah mezi matkou a dítětem je výjimečný, daleko důležitější

²⁴ Srov. ČERNÁ, P., *Rozvod, otcové a děti*, s. 22.

²⁵ Srov. WARSHAK, R. A., *Revoluce v porozvodové péči o děti*, s. 24.

²⁶ Srov. CHMELÁŘOVÁ, H., *Tátové v historii*, s. 26.

²⁷ Srov. DUDOVÁ, R., *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 41.

²⁸ Srov. CHMELÁŘOVÁ, H., *Tátové v historii*, s. 27-28.

²⁹ Srov. WARSHAK, R. A., *Revoluce v porozvodové péči o děti*, s. 26.

a intimnější než vztah dítěte s otcem. Vznikl tzv. „kult mateřství“, který s sebou především přinesl podceňování významu otce pro vývoj dítěte.³⁰ Vliv kultu mateřství přetrvával po mnoho desetiletí a teprve ve druhé polovině 70. let 20. století nastal významný posun v chápání otcovské role. Mnohé výzkumy v této době, které byly zaměřené na otce, dospěly k závěru, že otec je velice důležitým a podstatným činitelem ve vývoji dítěte, dokáže být nebo je stejně kompetentním rodičem jako žena v péči o děti a při jejich výchově.³¹ Přejíždí se tak od tradičního pojetí muže, angažujícího se především v práci, k tzv. *aktivnímu či angažujícímu otci*. Otec již není tím, kdo primárně zajišťuje rodinu ekonomicky, ale někdo, kdo má své přímé místo v péči o děti. Odborná literatura té doby definovala pojem „nový otec“.³²

1.1.3 Postavení otce v současné rodině

V současné době se v problematice otcovství hovoří o tzv. *krizi otců*, kteří ztratili mnohé ze svého původního statutu. Po odstoupení od postavení hlavní autority v rodině a předání odpovědnosti za výchovu dětí ženám začali být muži, vzhledem ke zvyšujícímu se pracovnímu uplatnění žen a také díky zabezpečení matek ze strany státu prostřednictvím různých sociálních dávek, nahraditelní i jako živitelé rodin.³³

Model rodiny, v níž žena zaujímá výhradně roli matky a hospodyně pečující o děti a domácnost a v níž je společensky a ekonomicky závislá na muži jako živiteli rodiny, není v současnosti v naší zemi příliš rozšířen. Nadále pokračuje emancipace žen, jež dosahují vyššího vzdělání a mají vyšší profesní a rodinné aspirace. Přestože se muži do péče o děti a domácnost zapojují více, než tomu bylo dříve, zůstává tato oblast, v ČR stejně jako jinde ve světě, i nadále tradičně záležitostí žen.³⁴ Nerovné postavení mužů a žen na pracovním trhu je úzce spjato právě s mateřstvím a s intenzivním podílem žen na péči o děti. Většina mužů ovšem i nadále spatřuje zdroj své realizace zejména v profesní oblasti, čas strávený v práci nezřídka chápe jako čas věnovaný rodině formou finančního přínosu, a jejich přímý podíl na péči o děti a o domácnost je mizivý. Jejich profesní aktivita jim znemožňuje přímou a aktivní účast na výchově svých dětí.³⁵ Ovšem s již zmíněným masivním vstupem žen na trh práce, snahou o vyrovnání

³⁰ Srov. ČERNÁ, P., *Rozvod, otcové a děti*, s. 23.

³¹ Srov. MAŘÍKOVÁ, H., *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*, s. 18-19.

³² Srov. tamtéž, s. 19.

³³ Srov. ČERNÁ, P., *Rozvod, otcové a děti*, s. 24.

³⁴ Srov. MPSV, *Národní koncepce rodinné politiky* [online], dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>.

³⁵ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. – RADIMSKÁ, R. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*, s. 5.

příležitostí pro muže a ženy a postupující ženskou emancipací se toto tradiční rozdělení rodinných rolí ukazuje jako genderově³⁶ nerovné a v mnoha směrech kontraproduktivní. Ženám neumožňuje plnou realizaci v profesionální oblasti a mužům odpírá aktivní podíl na péči o děti.³⁷

V současnosti se můžeme v ČR, v souvislosti s péčí o dítě rodiči v rodině, setkat s modelem tzv. *smíšeným*, kdy oba partneři pracují, pro oba je práce důležitá, avšak pro muže více. Případné pracovní kariéře se věnuje muž, který ale není výhradním živitelem rodiny. Partneři jsou spoluživitelé. Dělbba práce v rodině se blíží spíše *tradičnímu modelu*, než *modelu modernímu*, který je založen na stejném podílu vložené práce. Zastupitelnost rolí je v domácnosti někdy i žádoucí, občas dochází i k její částečné realizaci, avšak zatím se ve společnosti neujala jako norma. Partneři si mezi sebou individuálně vytvářejí tzv. *genderový kontrakt*³⁸, který je akceptovatelný pro oba.³⁹

Důležitým vlivem, který má také jisté dopady na postavení otce v rodině, je *samotná současná podoba rodiny a rodinného uspořádání*. Vedle *úplných rodin*⁴⁰ ve společnosti dochází k nárůstu počtu především *rodin neúplných*⁴¹. Navíc zvýšení rozvodovosti, nárůst počtu nesezdaných soužití⁴², rekonpozice neúplných rodin atd. –

³⁶ *Gender* (česky rod, používán též výraz „sociální pohlaví“) je výrazem pro rozdíly mezi jedinci - ženami a muži, které nejsou dány základními fyzickými rozdíly, ale rozlišováním podle psychických a sociálních projevů (styl chování, oblékání, slovní i mimoslovní komunikace, apod.), které nejsou dány biologicky, ale výchovou v určité společnosti či kultuře – mohou se lišit jak v čase, tak v rámci jedné kultury i mezi kulturami. In: SEDLÁČEK, L. – PLESKOVÁ, K. *Aktivní otcovství*, s. 52.

³⁷ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. – RADIMSKÁ, R. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*, s. 5.

³⁸ Jedná se o dohodu partnerů, zahrnující v sobě pravidla fungování jejich rodiny.

³⁹ Srov. HRUŠKOVÁ, M. – KOZLOVÁ, L. *Rodina z hlediska uspořádání genderových vztahů a rolí*, s. 32.

⁴⁰ Úplná rodina je tvořena dvěma rodiči a jejich dítětem nebo dětmi. In: GRECMANOVÁ, H. *Rodina a rodinná výchova*, s. 25

⁴¹ Neúplná rodina je tvořena jedním z rodičů a jeho nezletilým dítětem/děťmi. Je možné rozlišit způsoby jejího vzniku: 1. úplná rodina vůbec nevznikne (jedná se o případ, kdy svobodná matka zůstane sama se svým dítětem); 2. úplná rodina přestane dočasně či trvale plnit svoji funkci (např. rodič je s dítětem dočasně sám, protože druhý rodič je ve výkonu trestu, vykonává vojenskou službu nebo trvale opustil rodinu); 3. úplná rodina zanikne- a to buď přirozenou cestou (smrtí jednoho z rodičů) nebo cestou nepřirozenou (rozvodem manželství). Poslední zmíněný případ je v dnešní společnosti nejrozšířenějším při vzniku neúplných rodin. In: Srov. ŠTASTNÁ, A. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*, s. 12.

⁴² Postupným vývojem společnosti se stalo v posledních několika desetiletích běžným a společensky akceptovaným jevem, že stále více partnerů opačného pohlaví dává přednost před soužitím v manželství tzv. soužití faktickému (tedy soužití bez uzavření sňatku). Nejčastěji se hovoří o tzv. nesezdaném soužití. Náš právní řád nemá pro takovýto pár jednotné označení. Občanský zákoník užívá pojem „domácnost“, již tvoří fyzické osoby, které spolu trvale žijí a uhrazují náklady na své potřeby. V některých případech je významný pojem „osoba blízká“, kterou je příbuzný v řadě přímé, sourozenec, manžel a jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocítovala jako újmu vlastní. Zákon o státní sociální podpoře užívá pojem druh a družka, které považuje za společně posuzované osoby, žijí-li s oprávněnou osobou alespoň tři měsíce. Prováděcí předpisy k zákoníku práce znají též pojem druh a družka (např. v případě nároku na dny volna při úmrtí druha,

tyto jevy tak vytvářejí nové rodinné situace, kdy např. biologický otec není nutně shodný s otcem, který s dětmi bydlí a vychovává je. Tyto situace mají na otcovskou roli značný vliv, neboť dochází k tomu, že chybí nové normy a vzory pro muže, kteří se nacházejí v těchto nových situacích. Muži jsou tak nuceni být „kutily“ nových rolí, hledat nové rozdělení autority a svou vlastní míru účasti na výchově dítěte, což lze spatřovat např. ve znovusložené neúplné rodině⁴³. Často také dochází k tomu, že otec chybí v rodině úplně.⁴⁴ Po rozpadu rodin, v nichž je většinou středem matka, dochází k tomu, že ve většině případů je to právě otec, kdo odchází.⁴⁵ U mužů lze zároveň v této souvislosti vysledovat jistou frustraci týkající se jejich malé účasti na výchově a péči o dítě, a to zejména právě v souvislosti s úpravou porozvodové péče o děti. Svěřování dětí do péče matky ovšem ve většině případů odráží objektivní rodinnou situaci, kdy ženy zastávají vyšší podíl na výchově dítěte.⁴⁶

Lze tedy konstatovat, „že rodičovské role se tak v moderní společnosti značně proměnily. Zatímco role matek se spíše posílila a rozšířila o nové aspekty⁴⁷, role otců se spíše oslabila“.⁴⁸

1.1.4 Proměna otcovské role a otcovské repertoáry

Sociální instituce rodiny prochází změnami, mění svou formu a nabírá nové funkce. To vyžaduje zároveň modifikaci vztahů mezi rodinnými aktéry a modifikace repertoárů rolí, jenž v rámci rodiny hrají.⁴⁹ To se týká také otcovství, kdy „institucionální a autoritářské otcovství se stává otcovstvím vztahovým a dobrovolným, otec se stává významným blízkým dítěte a dítě se stává partnerem, kterého je třeba respektovat a vyjednávat s ním“.⁵⁰

resp. družky). I v trestním právu se setkáváme s pojmem „osoba blízká“ a druh či družka. In: Srov. FRANCOVÁ, M. – ZÁVODSKÁ DVOŘÁKOVÁ, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*, s. 112.

⁴³ Přestože se určitý počet otců po rozvodu úplně vzdává svého podílu na výchově svých dětí, většina z nich zachovává určité vazby se svými dětmi a s bývalými partnerkami. Ovšem v případě, kdy matka jejich dětí po rozvodu znovu utvoří pár či vstoupí do manželství s jiným mužem, dojde k „rozdělení“ otcovské role mezi otce a nevlastního otce. To představuje problém zejména na úrovni autority, jelikož biologický otec si jako takový udržuje legitimní autoritu, nevlastní otec ovšem touto autoritou nedisponuje, i když tráví společně s dítětem mnohem více času. In: Srov. DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 43-44.

⁴⁴ Srov. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 43.

⁴⁵ Srov. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*, s. 53.

⁴⁶ Srov. *Národní koncepce rodinné politiky* [online], dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>.

⁴⁷ Možnost kvalitnějšího uplatnění žen na pracovním trhu a s tím související ekonomická nezávislost.

⁴⁸ NEŠPOROVÁ, O. *Harmonizace rodiny a zaměstnání- Rodiny s otci na rodičovské dovolené*, s. 6.

⁴⁹ Srov. DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 40.

⁵⁰ Tamtéž, s. 40.

Role otce v současné rodině dnes není jednoznačně definována a obměňuje se v závislosti na tom, co žena od svého partnera očekává a vyžaduje, a také v závislosti na vůli otce zaujmout určitou roli nezávisle na přístupu své manželky. Otcovství se tak stává nejasným a pluralistickým.⁵¹

V této souvislosti bývají diskutovány dvě základní normy soudobého otcovství - *tradiční* a *moderní*. Moderní normativní rámec předpokládá citovou blízkost a zapojení otce do péče o dítě (příp. o domácnost), zatímco tradiční normy otcovství silně souvisejí s profesionálním rozměrem otcovské identity a pracovní sférou. Čas, který otec tráví v práci, je tak nepřímým vnímán jako čas věnovaný rodině. Moderní normy otcovství naopak určitým způsobem přibližují otcovství k mateřství, jelikož obsahují nutnost péče a fyzické blízkosti, osobní přítomnosti a důvěrného citového vztahu. Zatímco tradiční otec byl otcem v tzv. zastoupení (jeho rodičovství bylo do jisté míry zprostředkováno matkou např. tím, jak o otci hovořila s dítětem apod.), moderní otec by měl mít s dítětem individualizovaný, nezprostředkovaný a přímý vztah.⁵²

Otcovská role v současné době není souborem nezpochybnitelných a jasně daných očekávání pojmících se se sociálním postavením „otce“ (jak tomu bylo dříve), ale skládá se z více rozměrů, které mohou, ale také nemusí být naplňovány. Jde o jednotlivé „repertoáry“ náležící k sociální pozici otce a spojené s *určitou dimenzí otcovství*. Samotná otcovská role se podobně jako většina jiných sociálních rolí rozděluje do více dimenzí. Být otcem znamená být živitelem rodiny, pečovatelem, partnerem ve hře, apod. Způsob, jakým muž hraje svou otcovskou roli, závisí právě na hierarchii těchto jednotlivých dimenzí. Z toho plyne, že můžeme identifikovat více různých repertoárů náležících k sociální pozici otce a spojených s určitou dimenzí otcovství. Aktéři si z těchto repertoárů vybírají a skládají je dohromady, čím tak vytvoří svou vlastní otcovskou roli.⁵³

Badatelé a badatelky zabývající se otcovstvím, popisují různé repertoáry, náležící k sociální pozici otce. Např. *F. de Singly* uvádí *čtyři dimenze současného otcovství: funkci autority, funkci živitele, funkci představitele původu a osobní rozměr* (pomoc, otevřenost, otec je pro dítě významným blízkým). *Singly* tak ukazuje, jakými změnami v závislosti na změnách charakteru výchovy procházejí sociální normy otcovského

⁵¹ Srov. DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 40.

⁵² Srov. MAŘÍKOVÁ, H. Pečující otcové: Příběhy plné odlišností, *Sociologický časopis*, roč. 2009, č. 1, s. 90.

⁵³ Srov. DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozvodu*, [online], dostupné na: <<http://www.soc.cas.cz/porozvodu/info/cz/25045/Otcovstvi-po-rozvodu.html>>.

chování. Funkce autority a živitele rodiny stále zůstávají důležitými složkami otcovské role, přestože autorita mění svůj smysl a formu. Současný otec ale zároveň musí být dítěti blízký, hrát si s ním a naslouchat mu. Otec již nehraje roli hlavy rodiny, stále je však zodpovědný za rodinu jako celek, avšak navíc je mu přisouzeno zastávat funkci otevření pohledu dítěte do externího světa.⁵⁴

1.2 Péče o dítě

Péče o dítě⁵⁵ může nabývat různé podoby. Pro potřeby této práce jde především o péči o *nezletilé nezaopatřené dítě* rodiči v rodině, kdy poté v kontextu práce hovořím zejména o *otcovské péči o dítě*.

Dítětem se rozumí potomek v prvním stupni. V právních dokumentech se pojmem „dítě/nezletilý“ rozumí nedospělá osoba. Dítětem se dle *Úmluvy o právech dítěte* rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud nedosáhla zletilosti dříve.⁵⁶ Podle některých v ČR platných právních norem (např. *Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon*) jde o člověka mladšího 15 let. Podle jiných konvencí a norem mezinárodních organizací (Organizace spojených národů- *OSN*; Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu - *UNESCO*) je to člověk mladší 18 let. Podle občanského zákoníku (*zákon č. 40/1964 Sb.*) vzniká způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti narozením, kdy tuto způsobilost má i počaté dítě, pokud se narodí živé. Zájmy dítěte jsou chráněny zákony a dalšími předpisy a jsou součástí rodičovské zodpovědnosti.⁵⁷

Za *nezaopatřené dítě* se považuje dítě do skončení povinné školní docházky. Po skončení povinné školní docházky se dítě považuje za nezaopatřené, *nejdéle však do 26 let věku*, jestliže se samostatně připravuje na budoucí povolání (studium na střední škole, vyšší odborné škole nebo vysoké škole v ČR nebo v cizině), pro úraz nebo nemoc se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost či je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu. Po skončení povinné školní docházky se do

⁵⁴ Srov. SINGLY, F. *Le soi, le couple et la famille*, s. 155-200. In: DUDOVÁ, R., *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 45.

⁵⁵ Pro zjednodušení textu bakalářské práce budu užívat pojmu dítě v jednotném čísle, což samozřejmě nevylučuje možnost, že se může jednat o péči o více dětí zároveň. Kde to bude nutné a opodstatněné (např. nárok na dávku aj.), budu užívat množného čísla - děti.

⁵⁶ Srov. čl. 1 Úmluva o právech dítěte.

⁵⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 53.

18. roku věku považuje za nezaopatřené dítě také dítě, které je vedeno v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na hmotné zabezpečení.⁵⁸

Pojmem „péče o dítě“ mám na mysli takovou péči, kdy otec fyzicky pečuje o již narozené dítě⁵⁹ a případně i o domácnost, ve které žijí. Na jedné straně vykonává základní každodenní potřeby v péči o dítě jako např. vaření a podávání stravy, osobní hygiena apod. Mimo jiné také např. otec pečuje o dítě pokud onemocní nebo s ním jde k lékaři atd. Na druhé straně si otec s dítětem hraje, tráví s ním volný čas. „F. de Singly uvádí, že otec si dnes již obecně nechce jen hrát na otce, nýbrž touží se stát významným blízkým svého dítěte. Dokáže se k němu snížit, hrát si s ním, mazlit, dávat mu najevo cit.“⁶⁰ Obecně lze konstatovat, že výše popsané povinnosti či aktivity v rámci péče o dítě jsou v naší společnosti přisuzovány zejména ženám.

V kontextu této bakalářské práce se jedná zejména o *takovou péči o dítě*, kdy otec fyzicky pečuje o dítě místo matky dítěte (popř. společně s matkou dítěte), přičemž tato péče je státem zohledňována a podporována v rámci různých opatření politiky státu.

V problematice péče o dítě je nutné přihlídnout také k situaci, kdy může jít o péči o *dítě zdravotně postižené* či o *dítě převzaté do náhradní rodinné péče*⁶¹. V souvislosti s převzetím dítěte do náhradní rodinné péče je v této práci často užívaný termín „dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů“, přičemž se za toto dítě považuje „dítě osvojené a dítě, jež bylo převzato do této péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu“.⁶² K přehledu případů, kdy se jedná o rozhodnutí příslušného orgánu o svěřeni dítěte do péče nahrazující péči rodičů v souvislosti s osvojením dítěte a pěstounskou péčí více příloha č. 1.

⁵⁸ Srov. *Nebojujte s úřady a zaměstnavateli 2009, Průvodce pro rodiče*, s. 47.

⁵⁹ V kontextu této práce budu užívat pojmu „péče o dítě“ ve smyslu péče o již narozené dítě. V této práci se tak nebudu zabývat opatřeními souvisejícími s těhotenstvím ženy. V případě, že se některá opatření budou vztahovat jak k ženě těhotné, tak k ženě matce (jako např. peněžité pomoci v mateřství), budou v práci popsána také.

⁶⁰ DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 43.

⁶¹ V ČR rozlišujeme zejména dvě základní formy náhradní rodinné péče- *osvojení (adopce)* a *pěstounská péče*. Při osvojení přijímají manželé či jednotlivci za své opuštěné dítě a mají k němu stejná práva i povinnosti, jako by byli jeho rodiči. Osvojením vzniká mezi osvojitelem a dítětem vztah jako mezi biologickými rodiči a vlastními dětmi. Naproti tomu pěstounská péče je státem garantovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě, nebo do společné pěstounské péče manželů. Pěstoun má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech, avšak k výkonu mimořádných záležitostí žádá souhlas zákonného zástupce dítěte prostřednictvím sociálně právní ochrany a soudu. Podrobné informace o náhradní rodinné péči lze nalézt především v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině a v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: Srov. BUBLEOVÁ, V. a kol. *Průvodce náhradní rodinnou péčí*, s. 6.

⁶² § 45 odst. 3 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

1.3 Pečující otcové v současné společnosti

Jak jsem se zmínila již dříve, péče o dítě je v ČR záležitostí zejména žen. Přesto nelze říci, že ženy jsou jedinými osobami pečujícími o své děti. V rámci změn, ke kterým dochází v rodině mezi partnery i ve společnosti, zejména na trhu práce, dochází k tomu, že i muži se více zapojují v péči o dítě.

Nejen ve světě, ale i u nás je problematika otců pečujících o děti velmi aktuálním tématem, které se dostává stále více do popředí zájmu společnosti. V ČR existuje několik prací či výzkumů na toto téma. Řada odborníků přichází s různými poznatky o otcovské péči o dítě, v závislosti na oblasti, kterou se zabývají. Lze se setkat s řadou označení těchto otců, jako např. „pečující otcové“, což jsou podle *Kubíčkové* muži, kteří zodpovědnost v oblasti péče o děti přebírají na sebe a nahrazují roli matek. „Primárním požadavkem na takového tatínka je, aby se svou rolí pečovatele plně ztotožnil.“⁶³ Jiný termín zavádí *Šmídová*, která označuje muže, kteří pečují o své děti každodenně a permanentně, jsou schopni nést plnou zodpovědnost za chod domácnosti a dát přednost péči o dítě před kariérou a zůstat tak s dětmi na rodičovské dovolené, pojmem „matkové“^{64, 65}.

Otcové, kteří zůstávají doma s dítětem, aby o něho mohli nějakou dobu pečovat, zatímco vůbec napracují nebo svoji pracovní aktivitu výrazně snižují, nejsou v naší společnosti tak dávným fenoménem. Neexistuje pro ně ani jednoznačné, ani jednotné označení⁶⁶ a neexistují ani vzorce rolového chování pro to, jak se v situaci primární péče o malé děti mají tito muži chovat.⁶⁷

Termín „pečující otec“, užívaný v této bakalářské práci, je termínem širším, zahrnujícím i jiné situace a případy pečování o dítě ze strany mužů-otců. „Pečujícím otcem“ pak nemusí být jen *biologický otec* dítěte, ale může jím být také *sociální* či *právní otec*. V naší společnosti jsou všechny tyto tři role ve většině případů spojeny.

⁶³VAMBERSKÁ V. *Muži na rodičovské dovolené*, s. 13. In. KUBÍČKOVÁ, K. *Alternativní model otcovství: pečující otcové*, s. 21.

⁶⁴ Tento pojem, který má charakterizovat pečující otce na rodičovské dovolené, se však v naší společnosti v odborné ani laické debatě neustálil a ani sama jeho autorka již tento termín ve svých dalších textech nepoužívá.

⁶⁵ Srov. ŠMÍDOVÁ, I., „*Matkové*“, s. 171.

⁶⁶ Statistiku je označují jako „muže na rodičovské dovolené“, v běžném jazyce jsou pojmenováváni jako „otcové na mateřské“ a v odborném jazyce jsou v daném kontextu v ČR používány pojmy jako „pečující“, „nový“, „zúčastněný“ nebo „angažovaný“ otec.

⁶⁷ Srov. MAŘÍKOVÁ, H., *Pečující otcové: Příběhy plné odlišností*, *Sociologický časopis*, roč. 2009, č. 1, s. 96.

Posléze tímto „pečujícím otcem“ pak zákonitě nemusí být jen otec na rodičovské dovolené (i když v odborné literatuře bývá tento pojem „pečující otec“ velmi často spojován právě s otcem na rodičovské dovolené). Mezi „pečující otce“ tak nepatří jen *otcové z úplných rodin*, ale i z rodin neúplných, kdy se jedná o *otce z nesezdaných soužití, ovdovělé, rozvedené otce* či *jinak osamoceně pečující otce*.

Velmi obecně můžeme tyto „pečující otce“ rozdělit na dvě skupiny. První skupinu tvoří muži-otcové, kteří pečují o dítě, vyžadují-li to okolnosti a není-li jiná možnost (např. nejčastěji nemoc partnerky, její pracovní zaneprázdnění, v situaci ovdovění či rozvodu apod.). Nicméně tyto otce lze v rámci pečovatelské praxe označit za tzv. „tradiční otce“⁶⁸, kteří s rolí pečovatele nejsou příliš identifikováni. Druhou skupinu pečujících mužů-otců lze označit jako tzv. „nové otce“ či „angažující se otce“. Jedná se o otce, kteří se dokáží zapojit do péče o dítě jako primární pečovatelé i v situacích, pokud to okolnosti nevyžadují.

O jak početnou skupinu „pečujících otců“ se v ČR vlastně jedná? Muži na rodičovské dovolené tvoří v ČR zhruba jedno procento z osob pečujících doma o malé děti.⁶⁹ Když se podíváme na strukturu domácností a rodin s dětmi (stav k 1. 3. 2001): jen s otcem žijí cca 2 % dětí bez ohledu na jejich závislost (jen s matkou 21 % ve věku dítěte 0-5, s oběma rodiči 76 % v tomtéž věku dítěte). Poměr se lehce zvyšuje s věkem dětí (18-24leté děti s otcem ve 3 %). Kategorie neúplné rodiny s otcem a závislými dětmi tvoří 1% celkových domácností.⁷⁰ V roce 2004 žije jen s otcem 0,4 % dětí ve věku dítěte 0-5 (v tomtéž věku dítěte žije jen s matkou 12,4 % a s oběma rodiči 87,1 % dětí). Poměr se opět lehce zvyšuje s věkem dětí, kdy s otcem žije 1,2 % dětí ve věku 6-17 a 2,7 % dětí ve věku 18-24 let.⁷¹ V této souvislosti je však nutné podotknout, že se jedná o údaje staršího data, které nejsou plně shodné se současnou situací (např. z důvodu zvyšujícího se nárůstu dětí svěřených do střídavé péče rodičů); jde však o poslední data, která jsou takto v souhrnu k dispozici.

⁶⁸ Přesto je zjištěno, že pokud muži-otcové jsou „nuceni“ v důsledku různých vlivů, o dítě pečovat, jsou schopni se o dítě postarat a dokáží zvládat to, co obvykle zvládá jen žena.

⁶⁹ Srov. NEŠPOROVÁ, O. *Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené*, s. 13.

⁷⁰ Srov. *Ženy a muži v datech*, ČSÚ 2003, s. 14 -15.

⁷¹ Srov. *Ženy a muži v datech*, ČSÚ 2005, s. 19.

1.4 Sociální politika

Sám pojem *sociální politika* je mimořádně neurčitý, bývá směřován s řadou jiných pojmů a užívá se v mnoha jiných významech. Velmi obecně lze říci, že jde o „politiku, která se primárně orientuje k člověku, k rozvoji a kultivaci jeho životních podmínek, dispozic, k rozvoji jeho osobnosti a kvality života“. ⁷² Zpravidla sem řadíme politiku zaměstnanosti, politiku sociálního zabezpečení, zdravotní politiku, vzdělávací, bytovou a rodinnou politiku. ⁷³

Základním nástrojem sociální politiky je právní řád, v jeho rámci pak sociálně právní legislativa. Právní normy dávají rámec dílčím oblastem sociální politiky a upravují podmínky nároku na konkrétní opatření (dávky, služby, programy). ⁷⁴

Jsou-li opatření sociální politiky odlišována podle přístupu k řešení problému, jde o vyčlenění tzv. *aktivní sociální politiky* (snaží se ovlivňovat příčiny sociálních problémů – kurativní přístup) a *pasivní sociální politiky* (pouze zmírňuje následky – paliativní přístup). ⁷⁵

1.5 Rodinná politika

Rodina ve společnosti plní významné společenské funkce, a proto je ve většině států předmětem zvláštní podpory prostřednictvím opatření rodinné politiky, která je nedílnou součástí sociální politiky státu. ⁷⁶

Rodinnou politiku lze chápat různě. Mezi nejširší veřejností je rodinná politika pojímána jako „soubor praktických opatření, která jsou zaměřena na rodinnou jednotku, na podporu rodiny v rámci sociální politiky“. ⁷⁷ Sociální politika na pomoc rodině se zpravidla soustřeďuje na mateřství, rodičovství a rodinu, výchovu a výživu dětí v rodině, pomoc při ztrátě živitele a na ochranu dětí a žen v rodině i mimo ni. ⁷⁸

⁷² KREBS, V. a kol., *Sociální politika*, s. 17.

⁷³ Srov. MÜHLPACHR, P. *Úvod do studia sociální práce*, s. 24-26.

⁷⁴ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, s. 62.

⁷⁵ Srov. KOLIBOVÁ, H. *Sociální politika 1*, s. 13.

⁷⁶ Srov. KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, s. 344.

⁷⁷ Tamtéž, s. 349.

⁷⁸ Srov. KOLIBOVÁ, H. *Sociální politika 2*, s. 67.

Při koncipování rodinné politiky však bývají často diskutovány dvě otázky, které spolu úzce souvisejí. První se týká *vymezení rodinné politiky* vůči politice populační a sociální a druhá se týká *šíře pojetí rodinné politiky*.⁷⁹

Rodinná politika bývá často zaměňována se sociální politikou nebo označována jako politika populační. Mezi rodinnou, sociální a populační politikou nejsou jasné hranice a jejich vymezení závisí vždy na konkrétní situaci v dané zemi. Přestože každá z těchto politik sleduje jiný cíl, používají podobné nebo stejné nástroje.⁸⁰ Rodinnou politiku lze chápat jako

„soubor činností a opatření státu, která vědomě směřují k uznání a podpoře výkonu rodinných funkcí ve společnosti včetně finanční i nefinanční kompenzace nákladů na ně vynaložených, a to při současném vymezení sociálních forem, na něž se tato opatření vztahují“.⁸¹

Tato opatření poté nelze ohraničovat pouze dimenzí sociální nebo populační politiky. Sociálněpolitická opatření nejsou totiž primárně zaměřena na institucionální podporu rodiny, ale na podporu konkrétních rodin a jejich členů ve stavu sociální nouze, zatímco populační politika se vztahuje pouze k reprodukční funkci. Rodinnou politiku proto lze chápat jako komplexní systém podpory rodin, který nesměřuje jen k upřednostnění jedné z jejich funkcí (např. populační), ale který směřuje k posílení schopnosti rodin plnit své přirozené funkce a dále je rozvíjet.⁸²

V problematice šíře pojetí rodinné politiky se v současné době upouští od tzv. *úzkého přístupu* postaveného na konceptu alespoň částečné kompenzace nákladů spojených s přítomností dětí v domácnosti, a pracuje se s tzv. *širším konceptem rodinné politiky*, který reflektuje takové elementy jako genderovou problematiku, participaci žen na trhu práce nebo (nejen) ekonomické dopady mateřství a rodičovství na osoby, které pečují o děti. Rodinná politika je tedy souhrnem všech intervencí státu, které se přímo či nepřímo týkají pracovního a rodinného života jedinců a vytvářejí tak prostředí pro balancování těchto dvou sfér. Přesto toto širší pojetí rodinné politiky vede často ke

⁷⁹ Srov. KOCOURKOVÁ, J. *Populační klima a rodinná politika* [online], dostupné na: <<http://web.natur.cuni.cz/geografie/vzgr/monografie/populacni%20vyvoj/populacni%20klima%20a%20rodinna%20politik.a.pdf>>.

⁸⁰ Srov. tamtéž.

⁸¹ MPSV. *Národní zpráva o rodině* [online], dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>.

⁸² Srov. tamtéž.

stírání hranic s ostatními politikami jako např. politika rovných příležitostí, politika zaměstnanosti apod.⁸³

Významným cílem rodinné politiky v ČR je v současnosti podpoření genderové rovnosti partnerů v rámci rodiny, kdy se pozornost nově soustřeďuje zejména na muže-otce. O tom svědčí např. následující citace z Národní zprávy o rodině vydané Ministerstvem práce a sociálních věcí, kde se mj. píše o tom, že

„je třeba podporovat větší zapojení mužů do péče o děti, neboť zlepšuje a posiluje jejich otcovský vztah k dětem, vzájemný partnerský vztah rodičů, ukotvuje postavení mužů v rodině a pozitivně ovlivňuje celkovou stabilitu a funkčnost rodiny. Ve velké míře také přispívá ke zmírnění dvojí zátěže žen vznikající ze souběžné péče o děti a domácnost a vykonávání placeného zaměstnání. Větší angažovanost mužů v rodině umožní lepší slučitelnost profesní a rodinné role a následně povede ke snížení jejich diskriminace na trhu práce“.⁸⁴

1.6 Sociální práce

Matoušek definuje sociální práci jako

„společenskovední disciplínu i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti). Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky“.⁸⁵

Cílem sociální práce podle *Americké asociace sociálních pracovníků* je zejména podpořit schopnost klienta řešit problém, vyvíjet se a adaptovat se na nároky. Dále zprostředkovat klientovi kontakt s agenturami, které mu mohou poskytnout služby

⁸³ Srov. VALENTOVÁ, M. *Postoje k opatřením týkajícím se rodiny a rovnováhy pracovního a rodinného života (mezinárodní srovnání)*, s. 166-167.

⁸⁴ MPSV. *Národní koncepce rodinné politiky* [online], dostupné na: < http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>.

⁸⁵ MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*, s. 10.

a potřebné příležitosti. Velmi důležité je také to, aby systémy klientů pracovali humánně a efektivně. A neposlední řadě je cílem sociální práce rozvíjet a zlepšovat sociální politiku.⁸⁶

Sociální práce je součástí státem zabezpečeného a organizovaného systému redistribuce zboží a služeb, a má výlučné postavení v tom, že se jejím prostřednictvím transferují zdroje k závislým lidem (stáří lidé, děti, mentálně i tělesně postižení, nezaměstnaní apod.).⁸⁷

Měřítko, ve kterém sociální pracovníci působí je velice obsáhlé. Pracují např. s klienty a jejich rodinami, přičemž klientem se v sociální práci rozumí „osoba, která přichází nebo je v péči sociálního pracovníka“⁸⁸ (případně za svůj případ považují celou rodinu), s přirozenými skupinami jako např. s partami mládeže na městském sídlišti, s uměle vytvořenými skupinami (jako školní třídy, skupiny lidí trávící život ve vězení apod.), s organizacemi či jako experti při přípravě některých zákonů a vyhlášek.⁸⁹

Sociální pracovníci jako profesní skupina sdílejí také *určité společné hodnoty*, které jsou obsaženy v *Etickém kodexu sociálních pracovníků ČR*. Na těchto hodnotách jsou založeny principy práce s klienty, kdy sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho pohlaví, původ, rasu či barvu pleti, věk, ekonomickou situaci aj. Hodnoty také určují povahu sociální práce i povahu vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem, kolegy či širší společností. A v neposlední řadě ovlivňují, jakou metodu sociální práce pracovník použije.⁹⁰

Pod pojmem „metody sociální práce“ se rozumí postupy vázané na cílový subjekt (práce s jednotlivcem, rodinou, komunitou atd.), na jeho aktuální situaci (sociální znevýhodnění na začátku života), na relevantní vztahový kontext (vrstevnická skupina, rodina aj.) a někdy i na systémové vazby (regionální, národní či nadnárodní politika).⁹¹

Jednou z oblastí, které se sociální práce věnuje je *práce s dětmi a s rodinou*. Snaží se pomoci nejen dětem, ale i rodičům v takových situacích, jako je např. právě období rozvodu či osamocení jednoho z rodičů apod.

⁸⁶ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 13-14.

⁸⁷ Srov. NEČASOVÁ, M. *Profesní etika*, s. 25.

⁸⁸ MÜHLPACHR, P. *Úvod do studia sociální práce*, s. 33.

⁸⁹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 13.

⁹⁰ Srov. NEČASOVÁ, M. *Profesní etika*, s. 33.

⁹¹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 13.

2 SOUČASNÁ PRÁVNÍ REGULACE PÉČE O DÍTĚ V RODINĚ SE ZOHLEDNĚNÍM PEČUJÍCÍCHO OTCOVSTVÍ

V této kapitole se věnuji systému realizace podpory rodičům při péči o dítě v rodině z pohledu opatření sociální politiky v ČR. Rodinou pro účely této kapitoly mám na mysli rodinu nukleární, tedy model matka-otec-dítě/děti. Tuto podobu rodiny splňují v naší současné společnosti nejen úplné rodiny⁹², ale také rodiny tzv. nesezdaných soužití.

Vzhledem k problematice této kapitoly se budu zabývat jen (finančními) nástroji a opatřeními, ve kterých je zohledněn a především podporován fakt péče rodičů o dítě v rodině a zároveň tyto nástroje a opatření poukazují na to, *jaké nároky a postavení mají pečující otcové v těchto opatřeních péče o dítě.*

Pozornost budu věnovat zejména *oblastem podpory zaměstnaných rodičů v rámci péče o dítě, dále finanční podpoře rodičům při péči o dítě*⁹³ a samostatnou podkapitolu pak tvoří *pojednání o mužích na rodičovské dovolené v ČR*, jako významném nástroji rodinné politiky, který umožňuje pracujícím otcům pečovat o velmi malé děti.

⁹² Samozřejmě je nutné podotknout, že různá opatření v rámci péče rodičů o dítě v rodině, kterými se v této kapitole zabývám, se netýkají jen rodin úplných, nýbrž také i rodin neúplných (tj. těch, kde jeden z rodičů z různých důvodů chybí), neboť vycházejí z titulu rodičovství jako takového, nikoliv z titulu jeho určité specifčnosti (jakou je např. rodičovství v neúplné rodině).

⁹³ V souvislosti s finanční podporou rodičů při péči o dítě se budu zabývat jednotlivými peněžitými dávkami, které se primárně vztahují k této problematice. Avšak v rámci obsahu práce není možné tyto dávky náležitě probrat a proto poskytuji pouze základní informace. Podrobné informace o jednotlivých dávkách (např. výpočet určité dávky apod.) lze nalézt na stránkách MPSV - www.mpsv.cz. Dále také došlo od 1. ledna 2010 k určitým změnám v jednotlivých systémech sociálního zabezpečení (např. jiné podmínky pro nárok na dávku, jiná výše dávky atd.), proto se budu v rámci popisu jednotlivých dávek zabývat stavem k 1. březnu 2010. Často se v souvislosti s výší dávky v textu objevuje pojem denní vyměřovací základ, který se zjistí u zaměstnanců tak, že započitatelný příjem (tj. veškerý příjem podléhající odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti) zúčtovaný v rozhodném období, se dělí počtem kalendářních dnů připadajících na rozhodné období. Rozhodným obdobím je zpravidla období 12 kalendářních měsíců před kalendářním měsícem, ve kterém muž (či žena) nastoupil mateřskou dovolenou. Denní vyměřovací základ u OSVČ se zjistí z úhrnu měsíčních vyměřovacích základů pro placení záloh na pojistné v rozhodném období, kterým je předcházející kalendářní rok. In: Srov. *Nemocenské pojištění v roce 2010* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/7>>.

2.1 Podpora zaměstnaných rodičů v rámci péče o dítě

Jednou z oblastí, kde sociální politika podporuje rodiče při péči o dítě, je *rodinná politika*. Ta se posléze orientuje na velmi významnou oblast, která rodičům (zejména) malých dětí pomáhá skloubit péči o dítě a zaměstnání, a tou je *slučitelnost profesních a rodinných rolí*. Podpora slučitelnosti profesního a rodinného života představuje zejména opatření pracovněprávní povahy, která jsou upravena *Zákoníkem práce č. 262/2006 Sb.*

V souvislosti s mateřstvím a následnou péčí o dítě existuje v ČR řada opatření, která směřují ke zvýšené ochraně a zvýhodnění žen-matek a mužů-otců v pracovněprávních vztazích. Předpokladem lepší slučitelnosti rodinných a profesních rolí je zejména existence *opatření pracovně právní povahy a existence teritoriálně a finančně dostupných služeb péče o děti*⁹⁴ (zejména do 3 let jejich věku, předškolního a mladšího školního věku dítěte).⁹⁵

V rámci pracovně právních opatření rozlišuje česká legislativa v současnosti zejména tři instituty, kterými stát podporuje péči o dítě. Jedná se o *mateřskou, otcovskou*⁹⁶ a *rodičovskou dovolenou*. Dále lze rozlišit taková opatření pracovně právní povahy, která jsou zaměřena na péči o dítě při zaměstnání, avšak mimo pracovní dobu. Rodiči je tak v této souvislosti poskytnuto *pracovní volno*. Existují však také jiná opatření pracovně právní povahy v rámci péče o dítě, která jsou zaměřena přímo na pracovní dobu. Nyní se budu postupně věnovat výše zmíněným opatřením.

2.1.1 Mateřská dovolená

Podle zákona č. 262/2006 Sb. (zákoníku práce, konr. §195 - §198) má zaměstnankyně (matka) v souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě nárok na

⁹⁴ V ČR existují zejména následující služby péče o děti, které podporují lepší slučitelnost profesních a rodinných rolí: 1. *služby péče pro děti do 3 let věku*- jedná se o zdravotnická zařízení typu jesle, dále soukromá zařízení dle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání a služby typu „baby-sitting“ dle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. 2. *služby pro děti předškolního věku* (péče o děti straší 3 let), kam patří zejména hustá síť mateřských škol. 3. *služby péče pro děti mladšího školního věku*, kam patří zvláště školní družiny a kluby. In: Srov. *Rodina* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/4#sprr>>. Problematice institucionální péče o dítě se však budu v této kapitole věnovat pouze v souvislosti s péčí o dítě rodiči v rodině. Institucionální péči o dítě mohou rodiče využívat nejen komplementárně k zaměstnání, ale také v rámci péče o dítě rodiči v rodině v určitém rozsahu při rodičovské dovolené.

⁹⁵ Srov. KOLIBOVÁ, H. *Sociální politika 2*, s. 63.

⁹⁶ Během psaní této bakalářské práce není otcovská dovolená v ČR zatím uzákoněna a je součástí vládního návrhu tzv. Prorodinného balíčku.

mateřskou dovolenou (dále jen MD) po dobu 28 týdnů, porodila-li zároveň dvě nebo více dětí, náleží jí MD po dobu 37 týdnů. Na MD nastupuje matka zpravidla od počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu. MD nesmí být v souvislosti s porodem kratší než 14 týdnů a v žádném případě nemůže končit ani být přerušena před uplynutím 6 týdnů ode dne porodu.⁹⁷

Právo na MD má též zaměstnankyně nebo zaměstnanec, kteří převzali dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu⁹⁸, nebo dítě, jehož matka zemřela.⁹⁹

Během MD pobírá zaměstnankyně, za splnění určitých zákonem stanovených podmínek, dávku nemocenského pojištění *peněžitá pomoc v mateřství* (dále jen PPM), která je poskytována v souladu se *zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění*. Nárok na dávku PPM má v určitých případech také muž (pojištěnec). (více pododdíl 2.2.1 Dávky nemocenského pojištění- peněžitá pomoc v mateřství)

V současné době má rodič (tj. matka nebo otec), který je na MD a čerpá dávku PPM, právo si k této dávce přivydělat neomezenou částku a vybrat si z jakéhokoliv pracovního úvazku. Podmínkou však je, že rodič nesmí pracovat u toho samého zaměstnavatele, pro kterého pracoval před nástupem na MD. Také nemůže rodič osobně vykonávat ani samostatně výdělečnou činnost.

2.1.2 Otcovská dovolená

Institut tzv. otcovské dovolené (dále jen OD) není zatím v ČR zákonem upraven. Dne 19. listopadu 2008 však schválila vláda ČR tzv. „Prorodinný balíček“, kde se mj. hovoří o zavedení OD a s ní související nové dávky nemocenského pojištění *otcovského*¹⁰⁰.

Účelem tohoto opatření je *podpora aktivního otcovství*. Otec by tak mohl dočasně přerušit výkon své výdělečné činnosti a pečovat o novorozené dítě společně s matkou dítěte. Podle návrhu by tak otec mohl čerpat *pět dní OD v období do šesti týdnů po narození dítěte* (nebo ode dne převzetí dítěte do péče nahrazující péči rodičů). Po dobu této péče by mu byla poskytována výše uvedená dávka nemocenského pojištění.

⁹⁷ Srov. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, § 195, odst. 1,2,5.

⁹⁸ V této souvislosti se MD poskytne zaměstnankyni ode dne převzetí dítěte po dobu 22 týdnů (při převzetí zároveň 2 nebo více dětí po dobu 31 týdnů, nejdéle však do dne, kdy dítě dosáhne 1 roku). In: Srov. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, § 197, odst. 2.

⁹⁹ Srov. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, § 197, odst. 1.

¹⁰⁰ Podrobně o jednotlivých zásadách otcovského ze Souboru prorodinných opatření – Prorodinný balíček v části B – Návrhy opatření, VI. Otcovské, dostupné na www.mpsv.cz

Přijetím tohoto opatření se v zásadě vytváří stav, který odpovídá zavedení otcovské dovolené tak, jak již funguje v řadě evropských zemí jako např. ve Francii, ve Švédsku či ve Velké Británii.¹⁰¹

Otcovské bude podle návrhu náležet *otci dítěte a osobě, která převzala dítě do trvalé péče nahrazující péči rodičů*. Účelem otcovského je zejména posílit vazbu mezi dítětem a jeho biologickým rodičem, což tedy znamená, že nárok na otcovské bude mít otec dítěte i tehdy, pokud je manželem matky dítěte někdo jiný. Za otce dítěte bude pro účely této dávky považován ten, kdo je v rodném listě dítěte zapsán jako otec. Jiným osobám, než je otec dítěte, otcovské nepřísluší. Není tedy možné, aby nárok na dávku uplatnil např. druh či manžel matky dítěte, který není zapsán jako otec dítěte (a to ani v případě, že by otec dítěte zemřel nebo nebyl znám). Podpořit vazby je žádoucí také v situaci, kdy manželé převzali společně dítě do náhradní rodinné péče. Pokud bude ovšem dítě svěřeno do této péče pouze jedné osobě (např. v případě manželů pouze manželce), nebude připadat poskytnutí otcovského v úvahu, neboť osoba, již bylo dítě svěřeno, bude mít nárok na PPM. Otcovské se tak uplatní pouze v případě, kdy bude dítě rozhodnutím příslušného orgánu svěřeno do péče nahrazující péči rodičů oběma manželům (v takové situaci je věcí dohody mezi nimi, komu z nich vznikne nárok na PPM; druhý z partnerů pak bude moci uplatnit nárok na otcovské).¹⁰²

Podmínkou nároku na otcovské bude fakt, že pojištěnec *o dítě osobně pečuje*, přičemž podmínka soužití v domácnosti se pro otcovské nevyžaduje. Jestliže má tedy dávka otcovského sloužit prioritně k posílení vztahu mezi dítětem a otcem, je tedy třeba, aby otec o dítě skutečně „fakticky pečoval“. Rozsah péče poskytované otcem se bude vždy odvíjet od okolností konkrétního případu. Jiný bude např. v případě, kdy bude otec zajišťovat péči o dítě společně s matkou dítěte (popř. s dalšími členy rodiny), a jiný v případě, kdy otec bude o dítě pečovat výhradně sám (matka dítěte bude mít „poporodní volno“). Obecná zásada však bude ta, že otec se má na péči o dítě osobně spolupodílet.¹⁰³

Nárok na otcovské budou mít všichni, kteří se účastní nemocenského pojištění, tedy jak zaměstnanci, tak osoby samostatně výdělečně činné (dále jen OSVČ), přičemž u těch bude stanovena podmínka účasti na nemocenském pojištění po dobu alespoň

¹⁰¹ Srov. MPSV, *Prorodinný balíček* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/5896/19112008.pdf>>.

¹⁰² Srov. *Soubor prorodinných opatření- Prorodinný balíček* [online], dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf>.

¹⁰³ Srov. tamtéž.

3 měsíců před nástupem na OD. Výše otcovského by měla činit 70 % denního vyměřovacího základu.¹⁰⁴

2.1.3 Rodičovská dovolená

K prohloubení péče o dítě má zaměstnankyně (matka) nebo zaměstnanec (otec), podle zákona č. 262/2006 Sb. (zákoník práce, konkr. §196 - §198), nárok na *rodičovskou dovolenou* (dále jen RD) v rozsahu, o jaký požádají, *nejdéle však do tří let věku dítěte*. Nárok na RD má *matka po skončení MD, otec po narození dítěte*.¹⁰⁵

Nárok na RD má též zaměstnankyně nebo zaměstnanec, kteří převzali dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu¹⁰⁶, nebo dítě, jehož matka zemřela.¹⁰⁷

Ženy a muži mají v průběhu RD nárok za určitých podmínek čerpat dávku státní sociální podpory *rodičovský příspěvek* (dále jen RP), který je poskytován v souladu se *zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře*. (více pododdíl 2.2.2 Dávky státní sociální podpory- rodičovský příspěvek)

Podle zákoníku práce mohou rodiče využívat souběžně MD a RD, což umožňuje jak společnou, tak střídavou péči rodičů o dítě. Také RD jsou muž a žena oprávněni čerpat současně.¹⁰⁸

2.1.4 Pracovní volno

Dle zákoníku práce (konkr. § 191) je zaměstnavatel povinen omluvit nepřítomnost zaměstnance nebo zaměstnankyně v práci, podle zvláštních právních předpisů, nejen z důvodu MD a RD, ale také mj. *po dobu ošetřování dítěte mladšího než 10 let nebo jiného člena domácnosti a po dobu péče o dítě mladší než 10 let, nebo z důvodu, kdy se fyzická osoba, která o dítě jinak pečuje, podrobila ošetření nebo vyšetření ve zdravotnickém zařízení, které nebylo možno zabezpečit mimo pracovní dobu*

¹⁰⁴ Srov. *Soubor prorodinných opatření- Prorodinný balíček* [online], dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf>.

¹⁰⁵ Srov. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, § 196.

¹⁰⁶ V této souvislosti se RD poskytuje ode dne převzetí dítěte až do dne, kdy dítě dosáhne věku 3 let. Zaměstnankyni, která čerpala MD, se RD poskytne až po skončení této MD. V případě, že dítě bylo převzato po dosažení věku 3 let, nejdéle však do 7 let jeho věku, přísluší RD po dobu 22 týdnů. Dále v případě, kdy dojde k převzetí dítěte před dosažením věku 3 let tak, že by doba 22 týdnů uplynula po dosažení 3 let věku, se RD poskytuje do uplynutí 22 týdnů ode dne převzetí dítěte. In: Srov. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, § 197, odst. 3.

¹⁰⁷ Srov. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, § 197, odst. 1.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž, § 198, odst. 1.

*zaměstnanec/zaměstnankyně, a proto nemůže o dítě pečovat.*¹⁰⁹ Po tuto dobu nepřísluší zaměstnanci nebo zaměstnankyni náhrada mzdy nebo platu, ale má nárok na dávku nemocenského pojištění *ošetřovné*, které je poskytováno v souladu se *zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění*. (více pododdíl 2.2.1 Dávky nemocenského pojištění- ošetřovné)

Nemůže-li zaměstnanec konat práci *z jiných důležitých osobních překážek v práci*, je mu zaměstnavatel povinen poskytnout *pracovní volno*. V souvislosti s péčí o dítě se pak jedná mj. zejména o pracovní volno v případě *narození dítěte*, kdy se pracovní volno s náhradou platu nebo mzdy poskytne manželovi (druhovi) na nezbytně nutnou dobu k převozu manželky (družky) do zdravotnického zařízení a zpět a dále bez náhrady mzdy nebo platu¹¹⁰ k účasti při porodu manželky (družky). Dále se pracovní volno poskytne též zaměstnanci nebo zaměstnankyni v případě *doprovodu dítěte do zdravotnického zařízení, vyšetřením nebo ošetřením ve zdravotnickém zařízení* při úrazu nebo náhlém onemocnění a předem k stanovenému ošetření, vyšetření nebo léčení se pracovní volno na nezbytně nutnou dobu, nejvýše však na jeden den, s náhradou platu nebo mzdy¹¹¹ poskytne jen jednomu z rodinných příslušníků (matce či otci), a to v případě, byl-li doprovod nezbytný a uvedené úkony nebylo možno provést mimo pracovní dobu. Týká-li se pracovní volno *k doprovodu zdravotně postiženého dítěte* do školy, školského zařízení samostatně zřízených pro žáky se zdravotním postižením s internátním provozem či do zařízení sociálních služeb a zpět, poskytne se opět jen jednomu z rodinných příslušníků (matce či otci), a to s náhradou mzdy nebo platu na nezbytně nutnou dobu (nejvýše však na 6 pracovních dnů v kalendářním roce). Jedná-li se ovšem *o pracovní volno k doprovodu dítěte do školského poradenského zařízení ke zjištění speciálních vzdělávacích potřeb dítěte*, poskytne se taktéž jen jednomu z rodinných příslušníků (matka či otec) na nezbytně nutnou dobu, ovšem bez náhrady mzdy nebo platu. Mimo tyto uvedené případy může zaměstnavatel poskytnout zaměstnanci nebo zaměstnankyni pracovní volno i *z jiných vážných důvodů* (zejména k zařízení důležitých osobních, rodinných nebo majetkových záležitostí, které nelze vyřídit mimo pracovní dobu). Délka takto poskytnutého pracovního volna není právními

¹⁰⁹ Srov. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, § 191.

¹¹⁰ V tuto dobu je možné čerpat dovolenou nebo pracovní volno bez náhrady mzdy, o čemž je však dobré se předem se zaměstnavatelem dohodnout.

¹¹¹ Má-li však zaměstnanec nárok na ošetřovné z nemocenského pojištění, nepřísluší mu náhrada mzdy nebo platu.

předpisy omezena a záleží pouze na zaměstnavateli, zda žádosti zaměstnance vyhoví a na jak dlouho mu pracovní volno poskytne.¹¹²

2.1.5 Opatření pracovně právní povahy vztahující se na pracovní dobu

Pracující rodiče s malými dětmi mají také právo na zvláštní pracovní podmínky, popř. omezení. Jedná se tedy o opatření pracovně právní povahy, která se vztahují přímo na pracovní dobu při péči o dítě. Jednotlivá opatření jsou popsána v příloze č. 2.

2.1.6 Institucionální péče o dítě

Jak jsem se zmínila již dříve, institucionální péče o dítě může být využívána komplementárně nejen k zaměstnání, ale v ČR v určitém rozsahu i při RD, neboť v případě, kdy rodič čerpá RD, nepřísluší mu po tuto dobu náhrady mzdy, ale může si zažádat o dávku státní sociální podpory RP. Při čerpání RD, včetně pobírání RP, je rodiči dovoleno si přivydělávat, ať už se jedná o zaměstnance nebo OSVČ. RP nijak neomezuje výši možného příjmu rodiče. Ovšem v případě, že rodič pobírá RP a vykonává výdělečnou činnost, musí během této doby zajistit dohled nad dítětem nějakou zletilou osobou.¹¹³

V Zákoně č. 117/1995 Sb., (zákon o státní sociální podpoře) je dále stanoveno, že *aniž by rodič ztratil nárok na RP, může dítě do tří let na maximálně pět dnů v kalendářním měsíci navštěvovat předškolní zařízení. Dítě, které už dosáhlo tří let věku, může uvedené zařízení navštěvovat buď v rozsahu maximálně 4 hodiny denně, nebo celodenně, ale nejvýše 5 kalendářních dnů v kalendářním měsíci (přitom se však rodič musí rozhodnout, kterou z uvedených dvou možností v kalendářním měsíci u dítěte staršího 3 let zvolí). Dítě může navštěvovat jesle nebo léčebně rehabilitační zařízení, mateřskou školu nebo obdobné zařízení pro zdravotně postižené předškolní děti, a to v rozsahu maximálně 4 hodiny denně. Dítě, které je dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě těžce zdravotně postižené, může navštěvovat jesle, mateřskou školu nebo obdobné zařízení pro děti předškolního věku v rozsahu maximálně 6 hodin denně nebo plní povinnou školní docházku. V případě, že o dítě*

¹¹² Srov. Nařízení vlády č. 590/2006 Sb., kterým se provádí zákoník práce.

¹¹³ Srov. *Přivýdělek při mateřské nebo rodičovské dovolené* [online], dostupné na: <<http://www.vitejdoma.cz/rodina/materska-dovolena.10/privydelek-pri-materske-nebo-rodicovske-dovolene.9807.html>>.

pečuje zdravotně postižení rodič, může toto dítě navštěvovat jesle, mateřskou školu nebo obdobné zařízení pro děti předškolního věku v rozsahu *maximálně 4 hodiny denně*.¹¹⁴

2.2 Finanční podpora rodičů při péči o dítě

Finanční podpora rodiny je chápána *jako ocenění výkonu rodinných funkcí a jako kompenzace nákladů života v rodině*. V ČR směřuje finanční podpora rodiny jednak *k daňovým opatřením*, kde v rámci péče o dítě, může poplatník (jen jeden z oprávněných¹¹⁵) podle zákona č. 586/1992 Sb. (zákon o daních z příjmů) využít *slevy na dani* ve výši 11 604 Kč ročně na každé vyživované nezaopatřené dítě (max. do 26 let věku), se kterým žije v domácnosti.¹¹⁶ Dále směřuje finanční podpora rodičů při péči o dítě také k opatřením, která spadají *do systému sociálního zabezpečení*.

Politika sociálního zabezpečení se opírá o tři základní pilíře:

1. *sociální pojištění*¹¹⁷ - které v sobe zahrnuje pojištění *nemocenské* (upraveno zejm. zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění) a *důchodové* (upraveno zejm. zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění)
2. *státní sociální podpora*¹¹⁸ - (systém státní sociální podpory je upraven zejm. zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře)
3. *sociální pomoc, resp. pomoc v hmotné nouzi*¹¹⁹ - (upravuje zejm. zákon 111/2006 S., o pomoci v hmotné nouzi).

¹¹⁴ Srov. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, § 30b, odst. 2, a, b, c, d, e.

¹¹⁵ Jestliže tedy dítě v jedné domácnosti vyživuje více poplatníků (typicky matka či otec), může daňové zvýhodnění uplatnit v tomtéž kalendářním měsíci nebo roce jen jeden z nich.

¹¹⁶ Srov. Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, § 35c, odst. 1.

¹¹⁷ Systém sociálního pojištění řeší tzv. předvídatelné nepříznivé životní události (jako např. mateřství, stáří aj.), a to způsobem odložení části svých finančních prostředků, které budou použity na krytí budoucí nejisté dlouhodobé (např. dlouhodobá ztráta pracovní neschopnosti z důvodu stáří – důchodové pojištění) či krátkodobé sociální situace (krátkodobá ztráta pracovní neschopnosti např. vlivem mateřství, ošetřování člena rodiny, péče o dítě apod.- nemocenské pojištění). Dávky sociálního pojištění mají nahradit výdělek (např. při nezaměstnanosti z důvodu péče o dítě).

¹¹⁸ V rámci systému státní sociální podpory jsou řešeny sociální situace, které jsou na základě určitého společenského konsenzu uznány za zřetele hodné, tj. takové situace, kdy je účelné rodinu (především rodinu s dětmi) podpořit. Jedná se např. o narození dítěte, péči rodičů o ně v raném stádiu, atd.

¹¹⁹ Dávky a opatření v rámci pomoci v hmotné nouzi se primárně nevztahují k tématu této druhé kapitoly a proto se jimi nebudu v následujícím textu dále zabývat.

2.2.1 Dávky nemocenského pojištění

Z nemocenského pojištění se poskytují 4 druhy peněžitých dávek, a to: *nemocenské, peněžitá pomoc v mateřství, ošetrovné a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství*. Všechny tyto dávky jsou upraveny Zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění. V následujícím textu se budu zabývat pouze dávkami, které souvisí s tématem této kapitoly a těmi jsou peněžitá pomoc v mateřství, ošetrovné a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.

Peněžitou pomoc v mateřství obvykle pobírá žena v souvislosti s těhotenstvím a porodem. Dávka má pojištěnci (tj. ženě, příp. muži) nahradit příjem, o který v souvislosti s mateřstvím přichází. PPM může pobírat také muž (pojištěnec) v případě, že matka dítěte zemřela, nebo v případě, že muž převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu. Nárok na PPM má také muž (otec dítěte nebo manžel matky dítěte) v situaci, kdy se matce dítěte neposkytuje PPM a sama nemůže nebo nesmí podle lékařského posudku o dítě pečovat pro závažné dlouhodobé onemocnění. Podle novely zákona č. 187/2006 o nemocenském pojištění, účinné od ledna 2009, může také muž (otec dítěte nebo manžel matky dítěte) pobírat PPM v případě, že s matkou dítěte uzavře *písemnou dohodu*¹²⁰, že bude o dítě pečovat (tuto dohodu lze uzavřít nejdříve od počátku sedmého týdne po porodu dítěte).¹²¹ Podmínkou nároku na PPM je účast pojištěnce (muže i ženy) na nemocenském pojištění alespoň 270 kalendářních dnů v posledních dvou letech přede dnem nástupu na PPM. Jedná-li se však o OSVČ, ta se musí alespoň 270 dnů, z toho 180 kalendářních dnů v období jednoho roku před porodem účastnit na nemocenském pojištění. Výše PPM činí 60 % denního vyměřovacího základu.¹²²

Nárok na **ošetrovné** má zaměstnanec nebo zaměstnankyně v případě, že nemohou pracovat z důvodu *ošetrování nemocného dítěte mladšího 10 let či jiného člena domácnosti*, nebo v případě *péče o zdravé dítě mladší 10 let* z důvodů, že školské nebo dětské zařízení bylo uzavřeno (z důvodu epidemie, havárie či jiné nepředvídatelné události), nebo dítěti byla nařízena karanténa či osoba, která o dítě jinak pečuje sama

¹²⁰ Zákon umožňuje střídání matky dítěte s jejím manželem či otcem dítěte v péči o dítě a to na základě písemné dohody, přičemž každý z nich má při této péči nárok na výplatu PPM. Střídání se umožňuje od počátku 7. týdne od dne porodu a četnost střídání není omezena. V případě střídání v péči o dítě se zastaví výplata PPM matce a začne se vyplácet tato dávka muži z jeho nemocenského pojištění, pokud splňuje podmínky nároku na její výplatu, a naopak.

¹²¹ Srov. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, § 32, odst. 1, a, b, c, d, e.

¹²² Srov. tamtéž, § 32, odst. 2 a 3.

onemocněla.¹²³ Podmínkou nároku na ošetrovné je, že osoba výše uvedená žije se zaměstnancem v jedné domácnosti. V tomto případě ovšem platí, že dávku související s péčí o dítě může pobírat vždy jen jeden člen domácnosti. Pokud tedy např. matka je příjemcem PPM nebo RP, nemá otec nárok na ošetrovné. To však neplatí v situaci, kdy osoba, která o dítě jinak pečuje a má nárok na PPM či RP, sama onemocněla, porodila, utrpěla úraz či jí byla nařízena karanténa, a proto nemůže o dítě pečovat. Některé skupiny pojištěnců ovšem nemají vzhledem k charakteru vykonávané činnosti na ošetrovné nárok (např. OSVČ, přestože si platí nemocenské pojištění). Novinkou od roku 2009 je zavedení možnosti, aby se rodiče při pobírání ošetrovného *jedenkrát vystřídali*. Ošetrovné tak může pobírat nejprve jeden z rodičů, po výměně potom druhý rodič.¹²⁴ Podpůrcí doba u ošetrovného činí *nejdéle 6 kalendářních dnů* a začíná běžet od 4. kalendářního dne¹²⁵ potřeby ošetrování nebo péče. Výše ošetrovného činí 60 % denního vyměřovacího základu a to od 4. kalendářního dne potřeby ošetrování nebo péče.¹²⁶

Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství se poskytuje zaměstnankyni, která byla z důvodu těhotenství, mateřství či kojení převedena na jinou práci a z tohoto důvodu dosahuje bez svého zavinění nižšího příjmu než před převedením.¹²⁷ Vyrovňovací příspěvek se stanoví jako rozdíl denního vyměřovacího základu zaměstnankyně ke dni jejího převedení na jinou práci a průměru jejích započitatelných příjmů připadajícího na 1 kalendářní den v jednotlivých kalendářních měsících po tomto převedení.¹²⁸

2.2.2 Dávky důchodového pojištění

Ze základního důchodového pojištění se poskytují tyto druhy důchodů: *starobní důchod (včetně předčasného starobního důchodu), invalidní důchod, vdovský a vdovecký důchod a sirotčí důchod*. Všechny tyto dávky jsou upraveny Zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. V dalším textu se budu věnovat pouze starobnímu důchodu, neboť se primárně vztahuje k tématu této kapitoly.

¹²³ Srov. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, § 39, odst. 1, a, b.

¹²⁴ Srov. tamtéž, § 39, odst. 2, 3, 4, 5.

¹²⁵ V praxi to znamená, že v roce 2010 se u ošetrovného zavádí 3 denní karenční (čekací) doba a ošetrovné tak náleží až od 4. kalendářního dne potřeby ošetrování nebo péče.

¹²⁶ Srov. *Nemocenské pojištění v roce 2010* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/7#dsn>>.

¹²⁷ Srov. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, § 42, odst. 1, a, b, c, d.

¹²⁸ Srov. tamtéž, § 44, odst. 1.

Péče o dítě má v důchodovém pojištění mj. vliv *na výši důchodu* (neboť doba péče o dítě do 4 let věku se klade na úroveň době pojištění¹²⁹) a dále na věkovou hranici u žen na pro nárok na důchod. Podmínkou nároku na starobní důchod je v současnosti dosažení doby pojištění v rozsahu nejméně 35 let, kdy dobou pojištění je mj. doba zaměstnání, ze kterého se odvádí pojistné na důchodové pojištění, nebo výkonu samostatně výdělečné činnosti a dále také náhradní doba pojištění. Touto náhradní dobou pojištění je mj. doba péče o dítě do 4 let věku. Dobu péče o dítě jako dobu účasti na důchodovém pojištění lze hodnotit nejen ženám, ale zákon o důchodovém pojištění umožňuje s účinností od 1. ledna 1996 hodnotit ji i mužům, přitom doba péče o dítě u mužů i u žen se prokazuje čestným prohlášením podávaným spolu se žádostí o důchod. Zde ovšem platí zásada, že *tutéž dobu péče o totéž dítě lze hodnotit jen jednomu pojištěnci* (v případě současné péče pak tomu pojištěnci, který o dítě pečoval v největším rozsahu).¹³⁰ Výchova dítěte má pouze v případě žen vliv i na věkovou hranici pro nárok na starobní důchod. Podle předpisů platných před 1. lednem 1996 činila věková hranice pro nárok na starobní důchod u mužů 60 let a u žen 53 až 57 let podle počtu vchovaných dětí. Od účinnosti zákona o důchodovém pojištění (od 1. ledna 1996) se za každý rok účinnosti tohoto zákona zvyšuje věková hranice *o 4 měsíce u žen a o 2 měsíce u mužů*. Podle současné právní úpravy je cílovým stavem věkové hranice pro muže a bezdětné ženy 65 let a pro ženy, které vchovaly děti, 62 až 64 podle počtu vchovaných dětí.¹³¹

2.2.3 Dávky státní sociální podpory

Dávky, které systém státní sociální podpory konstruuje, jsou dvojího druhu: jedná se o dávky poskytované *v závislosti na příjmu* (tzv. testované dávky *přídavek na dítě, sociální příplatek a příspěvek na bydlení*) a dávky, které *nejsou poskytované v závislosti na příjmu* (tzv. netestované dávky *rodičovský příspěvek, dávky pěstounské péče, porodné a pohřebné*). Všechny tyto dávky jsou upraveny Zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Dávky *přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení a pohřebné* nebudu v tomto textu dále rozebírat, neboť nesouvisí s problematikou této kapitoly.

¹²⁹ Ve smyslu, že RP lze pobírat až do 4 let věku dítěte.

¹³⁰ Srov. BURDOVÁ, E., a SCHMIED, Z., a ŽENÍŠKOVÁ, M., *Těhotenství, mateřská a rodičovská dovolená*, s. 127.

¹³¹ Srov. MPSV, *Důchodové pojištění* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/618>>.

Nárok na **rodičovský příspěvek** má podle zákona „rodič, který po celý kalendářní měsíc osobně celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině“.¹³² Výše RP je stanovena ve 4 základních výměrách: *zvýšené* (11 400 Kč), *základní* (7 600 Kč), *snížené* (3 800 Kč) a *nižší* (3000 Kč). Rodič si může zvolit čerpání RP po dobu 2, 3 nebo 4 let věku dítěte (v případě zdravotně postiženého dítěte až do 7 let věku dítěte). Rodiče si mohou vybrat *jednu ze tří možností pobírání rodičovského příspěvku*, tj. rychlejší čerpání, klasické čerpání a pomalejší čerpání. Volbou doby čerpání si rodič zároveň volí i k ní příslušnou výši příspěvku¹³³. Možnost výběru z těchto variant je omezena předchozím příjmem.¹³⁴ Jedná-li se o *péči o dítě zdravotně postižené*, má rodič¹³⁵ nárok ode dne posouzení dítěte jako dítěte dlouhodobě zdravotně postiženého nebo dlouhodobě těžce zdravotně postiženého na RP v základní výměře do 7 let věku dítěte (a to bez ohledu na dříve zvolenou možnost čerpání RP před posouzením zdravotního stavu dítěte).¹³⁶

Porodné je jednorázovou dávkou a náleží ženě v souvislosti s porodem. Nárok na porodné *má i otec dítěte* v případě že žena, která dítě porodila, zemřela a porodné nebylo vypláceno jí ani jiné osobě. Nárok na porodné má otec dítěte, bez ohledu na to, zda je manželem ženy nebo jejím manželem není. V případě, že porodné nebylo vypláceno jen proto, že žena, která dítě porodila, o jeho vyplacení nepožádala, avšak žije, otci dítěte nárok na porodné nenáleží. Nárok na porodné má rovněž osoba, která převzala dítě mladší 1 roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Výše porodného činí 13 000 Kč na každé narozené dítě, a to bez ohledu na počet současně narozených dětí.

¹³² § 30 odst. 1 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

¹³³ 1. *rychlejší čerpání*- po PPM nebo po peněžitě pomoci poskytované mužům ve zvýšené výměře 11 400 Kč do dvou let věku dítěte; o tuto formu čerpání však může požádat pouze rodič, který má nárok na PPM alespoň ve výši 380 Kč za kalendářní den. O rychlejší čerpání musí rodič požádat nejpozději ve druhém kalendářním měsíci následujícím po měsíci, ve kterém nejmladší dítě dosáhne 22 týdnů života (nebo 31 týdnů života, narodily-li se zároveň 2 nebo více dětí). 2. *klasické čerpání*- po PPM v základní výměře 7 600 Kč do třech let věku dítěte; požádat o tuto formu čerpání může pouze rodič, který má nárok na PPM nebo nemocenské poskytované v souvislosti s porodem. O klasické čerpání musí rodič požádat nejpozději do konve kalendářního měsíce, v němž dítě zakládající nárok na RP dosáhlo 21 měsíců věku. Pokud rodič nepožádá o rychlejší či klasické čerpání RP, bude mu po 21. měsíci věku dítěte vyplácen RP v režimu pomalejšího čerpání, tzn. ve snížené výměře. 3. *pomalejší čerpání*- po PPM nebo od narození dítěte (nevznikl-li nárok na PPM) v základní výměře 7 600 Kč do 21 měsíců věku dítěte a dále ve snížené výměře 3 800 Kč do čtyř let věku dítěte. In: Srov. *Rodičovský příspěvek* [online], dostupné na: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/rodicovsky_prisp>.

¹³⁴ Srov. *Rodičovský příspěvek* [online], dostupné na: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/rodicovsky_prisp>.

¹³⁵ Pokud tomuto dítěti náleží dávka- příspěvek na péči (podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách), má rodič nárok na RP v poloviční výši. Pokud rodič pečuje o dítě dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě těžce zdravotně postižené, které nepobírá příspěvek na péči, náleží RP v nižší výměře od 7 do 15 let věku dítěte.

¹³⁶ Srov. *Státní sociální podpora* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>>.

O porodné musí být požádáno nejpozději do jednoho roku ode dne porodu, jde-li o nárok matky nebo otce dítěte na tuto dávku.¹³⁷

Dávky pěstounské péče slouží k finančnímu zabezpečení dětí v pěstounské péči i jejich pěstounů. Dávky pěstounské péče jsou čtyři: *příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla*. Tyto dávky pobírá tedy ten, kdo má dítě svěřené do pěstounské péče. Může se tedy jednat o otce (pěstouna), který pečuje o dítě společně s manželkou. V tomto případě záleží na tom, komu z nich je dítě svěřeno do péče. Dítě může být svěřeno do společné pěstounské péče také oběma manželům, v takovém případě pak výše uvedené dávky pobírá jeden z nich (je jedno který).

2.3 Muži v České republice na rodičovské dovolené

V následující podkapitole se budu zabývat muži-otci v ČR na RD. Ve stručnosti nastíním vývoj možnosti mužů pečovat o malé dítě, dále svou pozornost zaměřím na právní úpravu RD pro muže a její případná úskalí, posléze se budu zabývat otázkou využívání RD muži-otci v Evropě i v ČR a v neposlední řadě se budu věnovat také charakteristice mužů na RD s přihlédnutím k výzkumům v této oblasti v ČR.

2.3.1 Stručný vývoj možnosti mužů pečovat o malé dítě

Do roku 1984¹³⁸ neměli muži nárok na poskytnutí žádného příspěvku ze systému nemocenského nebo sociálního zabezpečení. Od 1. ledna 1985 do 30. září 1990 mohl pobírat mateřský příspěvek pouze ten muž, který pečoval alespoň o jedno dítě do dvou let jeho věku (viz zákon č. 110/1984 Sb.). Tento muž musel být rozvedený, svobodný, ovdovělý nebo z jiných vážných důvodů osamělý a nemohl žít se svou družkou. Druhou skupinu tvořili ti, jejichž manželka nemohla ze závažných důvodů o dítě pečovat.¹³⁹ Oběma vymezením je tedy společné nejen to, že zahrnují pouze závažné životní situace, ale také určují pojetí pečujícího rodiče. To je postaveno na předpokladu, že jediným schopným rodičem pečovat o dítě je žena (ať již biologická či náhradní matka). Muž se tak objevuje až druhý v pořadí, a to tehdy, vyskytne-li se situace, kdy žena-matka dítěte

¹³⁷ Srov. *Státní sociální podpora* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>>.

¹³⁸ Zákon č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku neumožňoval poskytování mateřského příspěvku muži.

¹³⁹ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. – RADIMSKÁ, R. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*, s. 17.

neexistuje nebo „chybí“, či je případně z nějakého jiného důvodu nezpůsobilá se o dítě postarat.¹⁴⁰

Průlom ve vnímání rodičovských rolí přinesl teprve zákon o rodičovském příspěvku (viz zákon č. 382/1990 Sb.), účinný od 1. října 1990. Podle tohoto zákona měl nárok na RP rodič, který osobně celodenně a řádně pečuje o dítě ve věku do 3 let či do 7 let v případě zdravotně postiženého dítěte. Nehovoří se tak již o ženě (matce) ani muži (otci), nýbrž o rodiči. Nárok na pobírání nově zavedeného RP tak měli všichni muži bez ohledu na jejich rodinný stav, avšak pokud byli zaměstnání, doma s dítětem buď zůstat nemohli (zaměstnavatel nebyl povinen je uvolnit ze zaměstnání), nebo museli dobrovolně rozvázat pracovní poměr. Muži tak nebyli „ochráněni“ na stejné úrovni jako ženy v pracovních vztazích.¹⁴¹

Teprve až zavedením *institutu rodičovské dovolené* novelou zákoníku práce (viz. zákon č. 155/2000 Sb.), která nabyla účinnosti od 1. ledna 2001, byli muž a žena zrovnoprávněni coby rodiče i ve sféře placené práce.¹⁴²

2.3.2 Současná právní úprava rodičovské dovolené pro muže a její případná úskalí

Současná právní úprava RD umožňuje tedy muži nastoupit na RD *ihned po narození dítěte*, a to v rozsahu, o který požádá, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku 3 let. Ovšem platí, že je vyloučen souběh nároků na RP poskytovaný podle předpisů o státní sociální podpoře a PPM poskytované podle předpisů o nemocenském pojištění. Pokud se tedy otec rozhodne nastoupit na RD v prvních týdnech po narození dítěte, avšak žena je příjemcem PPM, otec nemůže být příjemcem RP a není tak pojištěncem, za kterého platí stát zdravotní pojištění. Otec bude uznán pojištěncem, za kterého stát hradí zdravotní pojištění pouze v případě, že bude uznán osobou trvale řádně a celodenně pečující o dítě, a nikoli jen z titulu čerpání RD. Podle zákona se však za tuto osobu považuje vždy pouze jedna osoba, a to buď otec, nebo matka. Pokud tedy matka nemá nárok na PPM a otec současně čerpá RD, mohou si zvolit, kdo z nich bude RP pobírat. V takové situaci je vhodnější, aby tou osobou byl otec, neboť tak splní podmínku příjemce RP pro účely zdravotního pojištění. Žena na MD a RD je totiž pro účely zdravotního pojištění považována za pojištěnce, za kterého

¹⁴⁰ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. *Rodičovská (je) pro oba rodiče!*, s. 72-73.

¹⁴¹ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. - RADIMSKÁ, R., *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*, s. 18.

¹⁴² Srov. MAŘÍKOVÁ, H., *Rodičovská (je) pro oba rodiče!*, s. 74.

stát hradí zdravotní pojištění vždy, bez ohledu na to, zda pobírá PPM nebo RP. Tento případ nastává i tehdy, budou-li oba rodiče na RD po ukončení MD. Jestliže rodiče zvolí střídavou péči, tzn. matka po vyčerpání MD nastoupí do zaměstnání, podobné situace by neměly nastat, neboť pro účely zdravotního pojištění bude otec považován za příjemce, za kterého hradí zdravotní pojištění stát.¹⁴³

Délka RD a období nároku na RP se vzájemně liší¹⁴⁴. Zatímco RD se poskytuje do věku 3 let dítěte, nárok na RP má rodič do 4 let věku (nebo do 7 let, jde-li o dítě dlouhodobě zdravotně postižené). Zpravidla tedy dochází k tomu, že RD končí dříve (nejdéle dosažením 3 let věku dítěte) než je tomu u poskytování RP (do 4, resp. 7 let věku dítěte). Zaměstnavatel tedy nemůže poskytnout zaměstnanci (příp. zaměstnankyni) RD déle než do dne, kdy dítě dosáhne věku 3 let. Hodlá-li tedy zaměstnanec ještě dále o dítě pečovat, aniž by nastoupil zpět do práce, musí pracovní poměr rozvázat nebo se dohodnout se zaměstnavatelem na poskytování pracovního volna. Poskytování pracovního volna je však dobrovolné a zaměstnavatel tedy není povinen poskytnout zaměstnanci *neplacené pracovní volno*. Jestliže tedy zaměstnavatel žádosti zaměstnance nevyhoví, musí zaměstnanec nastoupit do práce. Pokud tak neučiní, může to vést až k rozvázání pracovního poměru ze strany zaměstnavatele.¹⁴⁵

Jak jsem zmínila již dříve, může otec na RD stejně jako matka zvyšovat finanční úroveň rodiny (a to bez vlivu na výplatu RP), avšak stále platí, že po dobu výkonu práce musí zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou. V tomto případě je tedy možné, že aniž by otec ztratil nárok na RP, může dítě v určitém rozsahu navštěvovat předškolní zařízení pro děti. Tímto rozsahem jsem se zabývala v pododdílu 2.1.6 Institucionální péče o dítě.

V rámci důchodového pojištění (viz pododdíl 2.2.2 Dávky důchodového pojištění), v souvislosti s péčí o dítě, jsem se zabývala tím, že podle zákona o důchodovém pojištění, při splnění určitých podmínek stanovených v tomto zákoně,

¹⁴³ Srov. MPSV, *Národní zpráva o rodině* [online], dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>.

¹⁴⁴ *Rodičovská dovolená* je podle zákoníku práce důležitou překážkou v práci (tedy určitým omluvným pracovním volnem zaměstnance v práci) a zaměstnavatel je povinen ji na jeho žádost poskytnout, avšak nejdéle do dosažení 3 let věku dítěte. Naproti tomu *rodičovský příspěvek* je dávkou státní sociální podpory (tedy příspěvkem k zajištění řádné péče o dítě), a poskytuje se až do 4 (resp. 7) let věku dítěte. Oba uvedené pojmy- rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek- nemají žádnou vzájemnou vazbu a souvislost. Při zajištění podmínek péče o dítě (stanovených zákonem o státní sociální podpoře) přísluší RP zaměstnanci či zaměstnankyni bez ohledu na to, jestli vykonávají výdělečnou činnost či nikoli. In: Srov. BURDOVÁ, E. – SCHMIED, Z. – ŽENÍŠKOVÁ, M. *Těhotenství, mateřská a rodičovská dovolená*, s. 59.

¹⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 59.

jsou důchodově pojištěny také osoby pečující o dítě do 4 let jeho věku. Ovšem platí, že *tutéž dobu péče o totéž dítě lze hodnotit jen jednomu pojištěnci*. Pečovalo-li tedy o dítě současně více osob, započte se tato péče jako náhradní doba pojištění pouze té osobě, která pečovala v největším rozsahu.

2.3.3 Využívání rodičovské dovolené muži

V následující textu se zaměřím na čerpání RD muži. Nejdříve se budu zabývat situací využívání RD, příp. OD v Evropě a posléze se budu věnovat situaci využívání RD muži v ČR.

2.3.3.1 Využívání otcovské a rodičovské dovolené otci v Evropě

K celoevropským trendům, které se uplatňují v rodinné politice, patří *rovněž* podpora vyrovnanějšího zapojení obou rodičů do péče o děti. Situace mužů v péči o děti se však v zemích Evropy liší. V některých státech existuje OD jako zcela individuální institut, jinde mají otcové zvláštní práva a povinnosti a podmínky nároku na volno na péči o malé dítě v rámci RD. Často také bývá vymezena celková délka RD a z ní je určena část, kterou mohou vybírat jen otcové (příp. jinou část pouze matky), pak se hovoří o „fathers quota“- otcovských kvótách. V mnoha zemích navíc existuje současně jak OD, tak také specifické nároky otců v rámci RD.¹⁴⁶ Přehled o využívání rodičovských a otcovských dovolených otci v Evropě uvádím v příloze č. 3.

2.3.3.2 Situace v ČR

Dnes tedy sice panuje rovnost mezi muži a ženami v oblasti formálních podmínek možnosti čerpat RD, ale podíl mužů čerpajících RD *je však stále velmi nízký*. V posledních letech tvořili muži celodenně pečující o malé děti zhruba 1 % z osob pečujících doma o malé děti. V 99 % případů, tak RP stále pobírají ženy.¹⁴⁷

V této souvislosti nás jistě napadá otázka, proč muži nevyužívají RD více. Nechtějí snad o děti pečovat? Jisté odpovědi na tyto otázky mohou poskytnout např. výzkumy, které se zabývaly muži na RD. Těmito výzkumy se budu zabývat v následujícím textu. Zde je však třeba připomenout, že při rozhodování rodičů hraje často nejdůležitější roli *finanční otázka* a jelikož současná segregace pracovního trhu

¹⁴⁶ Srov. KOŘÁNOVÁ, M. – KUCHAROVÁ, V. Otcovská (rodičovská) dovolená, *Fórum sociální politiky*, roč. 2007, č. 1, s. 25.

¹⁴⁷ Srov. KUNDRA, L., *Legislativní možnosti podpory aktivního otcovství*, s. 12

vytváří podmínky, kdy muži mívají vyšší plat než ženy, zdá se tudíž být matka na RD logickou volbou.¹⁴⁸

2.3.4 Realizované výzkumy na téma otců na rodičovské dovolené v ČR

V ČR bylo provedeno jen několik výzkumů, které se zabývaly *tématem otců na RD*. Nyní uvedu některé z nich a poté shrnu některé výsledky z těchto výzkumů, které nám pomohou odpovědět na otázku: Kdo jsou vlastně otcové na RD?

V roce 2003 provedly socioložky *Hana Maříková* a *Radka Radimská* výzkum *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*, který se zabýval muži na RD analýzou trendu čerpání RD muži u nás a analýzou postojů veřejnosti k možnosti čerpání RD otcí. Vlastní kvalitativní výzkum byl realizován technikou interview s muži, kteří někdy v minulosti či v době interview pečovali o malé dítě/děti. Celkem bylo provedeno 18 rozhovorů s muži různého věku, vzdělání, stavu i socio-ekonomického postavení.¹⁴⁹

Socioložka *Iva Šmídová* provedla v roce 2004 kvalitativní výzkum pod názvem *Pečující otcové*, který byl primárně zaměřen na otce, kteří zůstávají na RD. Cílem výzkumu bylo zmapovat partnerské strategie rodin s malými dětmi, v nichž se jako odpověď na otázku, kdo bude s dítětem doma na RD, objevila volba „otec“ (když pomíneme standardní odpověď „matka“), na rozdíl od jiných možností, jako by byla např. babička, chůva, jesle apod. Participanty výzkumu bylo pět rodičovských párů.¹⁵⁰

Kvalitativní výzkum *Olgy Nešporové* z roku 2004-2005 *Harmonizace rodiny a zaměstnání, část 4 Rodiny s otcí na rodičovské dovolené* poskytl hluboký vhled do problematiky rodin s otcí na RD v kontextu sladování rodinných a pracovních povinností rodičů. Výzkum vykresluje postoje rodičů a jejich motivy pro volbu otce zůstat na RD. Dále popisuje reakce příbuzných či známých těchto rodičů i reakce zaměstnavatele na žádost mužů čerpat RD.¹⁵¹

Propojíme-li statistické údaje s poznatky z výzkumu *Podpora rodičovské dovolené muži*, dojdeme k závěru, že muži na RD *netvoří žádnou homogenní sociální*

¹⁴⁸ Srov. *Čeští otcové v akci?* [online], dostupné na: <<http://www.osops.cz/muziazeny/page.php-a=48&b=33.htm>>.

¹⁴⁹ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. – RADIMSKÁ, R. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*, s. 3-4.

¹⁵⁰ Srov. ŠMÍDOVÁ, I, *Rodiny, kde pečují otcové*, *Gender, rovné příležitosti*, roč. 4/2004, s. 10.

¹⁵¹ Srov. NEŠPOROVÁ, O. *Harmonizace rodiny a zaměstnání- Rodiny s otcí na rodičovské dovolené*, s. 27.

skupinu. V rámci skupiny mužů na RD lze vydělit mnohé podskupiny, a to např. podle *vzdělání, regionů, podle věku otce, podle míry zainteresovanosti v péči o dítě* apod.¹⁵²

Podle statistik v roce 2003 dosahovali otcové nejčastěji *středoškolského vzdělání bez maturity, středoškoláci s maturitou* už méně často a *vysokoškoláci* ještě méně. Zbytek tvoří *muži se základním vzděláním*. Již ukazatel vzdělání naznačuje, že otcové na RD se v podstatě dělí na dvě velké „podskupiny“ a to na muže s nízkým vzděláním (a dá se usuzovat, že i s nedostatečnou kvalifikací z hlediska potřeb trhu práce) a muže s relativně dobrou kvalifikací (jak je tomu s vysokou pravděpodobností v případě vysokoškoláků).¹⁵³

Nejvíce mužů je dlouhodobě příjemci RP v Praze a dále pak oblasti s vyšší mírou nezaměstnaností jako Karlovarský kraj, Ústecký a Moravskoslezský kraj.¹⁵⁴

Z hlediska věku bývají doma častěji muži „mladší“ - mezi 24. a 29. rokem, do 34 let i do 39 let a dále skupina „starších“ otců mezi 50. a 54. rokem svého života (kdy se nejspíše jedná o muže v „další“ jimi založené rodině s mladší partnerkou).¹⁵⁵

Mezi dva hlavní důvody, které vedou rodiče k tomu, aby zůstal otec na RD, patří *vyšší plat ženy a nezaměstnanost muže*. Dalšími méně významnými důvody byly např. *časové vytížení muže ve vztahu k jeho platu* (kdy žena na rozdíl od muže pracovala v místě bydliště a pro rodinu bylo výhodnější, když doma zůstane otec), *plány na možnost přivýdělků muže či jeho práci na přestavbě domu* aj. Pouze v pěti případech bylo výrazným důvodem skutečné přání muže věnovat se dítěti/dětem.¹⁵⁶

Budeme-li uvažovat v ryze abstraktní rodině, pak můžeme vydělit *dva hlavní typy otců na RD*, a to podle toho, co je hlavním, zásadním motivem či důvodem rozhodnutí zůstat doma. Pokud výrazně převažuje tlak vnějších okolností a intervence vnějších faktorů je velmi silná (kdy vnitřní rozhodnutí je uděláno spíše pod tlakem než na základě svobodného rozhodnutí) pak hovoříme o tzv. *otcích z donucení*. Mezi otce z donucení budou ze sociálního hlediska patřit spíše muži mladší, méně vzdělaní, kteří žijí v regionech s vysokou mírou nezaměstnanosti, vykonávající převážně dělnické profese. Druhým typem otců jsou tzv. *dobrovolně pečující otcové*, kdy silnou vnitřní

¹⁵² Srov. MAŘÍKOVÁ, H. Kdo jsou otcové na rodičovské dovolené?, *Gender, rovné příležitosti*, roč. 1/2004, s. 9.

¹⁵³ Srov. tamtéž, s. 9.

¹⁵⁴ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. – RADIMSKÁ, R. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*, s. 23.

¹⁵⁵ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. Kdo jsou otcové na rodičovské dovolené?, *Gender, rovné příležitosti*, roč. 1/2004, s. 9.

¹⁵⁶ Srov. NEŠPOROVÁ, O. *Harmonizace rodiny a zaměstnání- Rodiny s otci na rodičovské dovolené*, s. 36.

motivaci starat se a pečovat o dítě, pak můžeme považovat za případ dobrovolného rozhodnutí. Mezi tyto otce patří muži kolem 30 či více, muže vzdělanější, kteří pracují obvykle v povolání, kde péče a starost o druhé tvoří podstatu jeho výkonu. Často zůstávají doma muži uměleckých profesí či muži s poměrně vysokými kariérovými aspiracemi (kdy přerušení práce může naopak zvýšit jejich šanci na úspěch v profesi, pracují-li u zahraniční firmy, která tuto skutečnost oceňuje). Kromě těchto dvou typů otců uvádí Maříková ještě třetí skupinu otců. Jedná se o tzv. „středovou“, která tvoří „propleteneč“, kde vnější důvody a vnitřní motivy mají téměř stejnou váhu a důležitost, a je tedy velice těžké určit, co je zásadnější, důležitější a skutečně hlavní.¹⁵⁷

¹⁵⁷ MAŘÍKOVÁ, H. Kdo jsou otcové na rodičovské dovolené?, *Gender, rovné příležitosti*, roč. 1/2004, s. 9.

3 OSAMOCENÉ PEČUJÍCÍ OTCOVSTVÍ A OTCOVSTVÍ PO ROZVODU A PO ROZCHODU

V přecházející kapitole jsem se zabývala právní úpravou péče o dítě v úplné rodině, kam jsem v této souvislosti zařadila také i tzv. nesezdaná soužití. Tradiční podoba matka-otec-dítě/děti je dnes ovšem jen jednou z desítek variací forem rodinného soužití. V neúplné rodině zůstává s dítětem *jen jeden z rodičů*¹⁵⁸, přičemž ten druhý chybí z různých příčin (úmrtí, rozvod, rozchod nesezdaného páru apod.). Často užívaný termín neúplná rodina však není pro potřeby této kapitoly dostatečně výstižný, neboť někdy v použití zahrnuje nejen jednočlenné domácnosti ovdovělých a rozvedených osob, ale i právě rodiny nesezdaných partnerství.¹⁵⁹

Mám-li se zabývat problematikou osamoceně pečujícího otcovství, je zapotřebí vymezit, koho vlastně považuji pro potřeby této kapitoly za *osaměle pečujícího otce*. Lze tedy říci, že se jedná o takového otce, který sám (tj. bez matky dítěte- manželky či družky) z určitých důvodů pečuje o nezletilé nezaopatřené dítě, které má ve své výhradní péči. Mezi tyto důvody osamělosti tak patří např. ovdovění otce či úmrtí partnerky (družky), rozvod manželství či rozchod rodičovského páru, opuštění rodiny matkou dítěte (z různých důvodů), apod. Za osamoceně pečujícího otce lze ovšem považovat také otce, který ačkoli nemá dítě ve své výhradní péči, přesto pečuje o dítě, v určitém právem stanoveném rozsahu, společně se svojí bývalou manželkou či partnerkou, a zároveň tento otec nežije s družkou.

V této kapitole tedy přiblížím situaci osaměle pečujících otců¹⁶⁰, přičemž se zaměřím nejprve na otce, kteří pečují sami o dítě z důvodu úmrtí manželky či družky. Dále přiblížím obecně situaci otců po rozvodu či po rozchodu, kde se budu zabývat problematikou porozvodového otcovství jako takového. Nejdříve se ve stručnosti

¹⁵⁸ Ženy stojí v čele neúplných rodin s dětmi *sedmkrát častěji než muži*, a to v celé struktuře neúplných rodin s dětmi. Tyto ženy jsou nejčastěji *rozvedené* (49,4 %) a *vdané* (26,2 %), dále následují ženy *svobodné* (16,9 %) a nejméně žen (vzhledem ke stále poměrně nízké intenzitě úmrtnosti osob mladých a částečně též osob ve středním věku) je *ovdovělých* (7,5 %). Stojí-li v čele neúplné rodiny se závislými dětmi *muž*, z hlediska rodinného stavu se jedná nejčastěji o muže *rozvedené* (51,8 %). Dalšími, méně početnými skupinami jsou muži *ženatí* (28,5 %), *ovdovělí* (12,3 %) a *svobodní* (6,3%). In: Srov. *Rodiny se závislými dětmi* [online], dostupné na: <<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4124-04>>.

¹⁵⁹ Srov. KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 43.

¹⁶⁰ Nelze samozřejmě říci, že všichni osamocení otcové, jako např. otcové po rozvodu či po rozchodu, pečují o dítě sami, avšak v souvislosti s vymezením této kapitoly a posléze jejím tématem, jsem této definice osamělosti využila v tomto významu.

zmíním o tom, jak se vlastně někteří muži staví k otcovství po rozvodu, dále se podívám obecně na problematiku porozvodového rodičovství (a potažmo otcovství) v ČR z pohledu současného českého rodinného práva a v neposlední řadě se zaměřím na zákon o rodině z pohledu repertoárů otcovství v něm obsažených. Nakonec se budu zabývat pečujícími otci po rozvodu či po rozchodu, kde se již podrobněji zaměřím na možné typy úprav poměrů po rozvodu/ rozchodu a podívám se na to, jakou změnu v rámci péče o dítě tato porozvodová úprava péče představuje zejména pro takto pečující otce.

3.1 Ovdovění otce a ztráta družky

Pečujícím otcem nemusí být pouze otec, který *po vzájemné dohodě s manželkou či družkou* odejde na RD, aby se mohl starat o dítě, ale může jím být také otec, který pečuje o dítě sám, a to např. právě z důvodu úmrtí manželky či družky.

Většina otců nikdy nepředpokládala, že na nich bude spočívat každodenní starost o děti a domácnost. Pokud žili společně s matkou dětí (manželkou či družkou), užívali si čas trávený s dětmi, ale současně nacházeli uspokojení také v práci a nezbytném zabezpečení rodiny. Jakmile se však otec stane pečovatelem na plný úvazek, situace se změní.¹⁶¹ Musí v jedné osobě jak převzít odpovědnost za domácnost a za děti (což je obvykle práce pro dvě osoby), tak současně zvládat nároky svého povolání. Podle *Warshaka* nejde jen o množství práce, která vyčerpává, či o to, jak vyvážit požadavky zaměstnání, domácnosti a péče o děti. Je zde navíc i psychologický aspekt a to *výhradní odpovědnost za děti*.¹⁶² Takto osamocенý otec, který je sám plně odpovědný za záležitosti dětí, nemá žádného druhého rodiče, se kterým by diskutoval o problémech a rozhodnutích o dětech. Nemá žádného dospělého, který by zastával roli tlumiče emocí mezi otcem a dětmi v období, kdy jsou vztahy příliš napjaté, jak k tomu nevyhnutelně čas od času dochází ve všech rodinách. V jedné studii dokonce označili otcové s výhradní péčí položku „pocit plné odpovědnosti za děti“ jako více stresující než položku „skloubení zaměstnání a péče o děti“.¹⁶³

¹⁶¹ Srov. SMITH, H. *Rozvod a děti*, s. 122.

¹⁶² Srov. WARSHAK, A. R. *Revoluce v porozvodové péči o děti*, s. 80.

¹⁶³ Srov. tamtéž, s. 81.

3.2 Otcovství po rozvodu a po rozchodu

„V České republice se každoročně přibližně 30 000 dětí setkává s rozvodem nebo rozchodem svých rodičů. Přibližně 90 % těchto dětí je svěřeno do výhradní péče matkám, které se o ně dále starají převážně samy, pravděpodobně téměř polovina těchto dětí se se svými otci přestane stýkat úplně a další část se s otcem setkává jen řídce a nepravidelně.“¹⁶⁴ Je tedy zřejmé, že rozvod znamená ve většině případů oslabení či narušení kontaktů mezi otcem a jeho dítětem/ dětmi.

Společně vychovávat svoje děti, pečovat o ně a plnit vyživovací povinnost je především morální povinností obou rodičů. V tomto případě však vůbec nezáleží, zda jsou rodiče manželé nebo jenom partneři. Z hlediska práva najdeme právní úpravu zejména v *Úmluvě o právech dítěte*, v *Listině základních práv a svobod* a v *Zákonu o rodině* (zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině).¹⁶⁵ Právě zákon o rodině lze v podstatě chápat jako psaný soubor norem, který se mj. vztahuje na rodičovství a na otcovství, a jako takový jasně stanovuje povinnosti otce. Otec se mu musí přizpůsobit v tom, jak konstruuje svou otcovskou roli a identitu. Právní systém má nad ním definitivní moc, jelikož ho může zbavit jeho otcovství, pokud nerespektuje dané normy. Právo samotné zároveň určuje jeho otcovství¹⁶⁶, může mu otcovství připsat nebo ho jeho otcovství zbavit, a to i proti jeho vůli.¹⁶⁷ Lze se tedy ptát na to, jaké konkrétní podoby vlastně nabývá otcovství, a to zejména porozvodové otcovství, v ČR v současné době.

V následujícím textu se tedy budu zabývat otcovstvím po rozvodu či po rozchodu. Nejdříve se podívám na otcovství po rozvodu/ rozchodu z hlediska různých přístupů samotných mužů k této situaci, dále se budu věnovat porozvodovému uspořádání péče o dítě z pohledu opatření současného rodinného práva, přičemž právní regulace porozvodového rodičovství (a potažmo otcovství) je upravena zejména zákonem o rodině (zákon č. 94/1963 Sb., o rodině). V neposlední řadě se podívám také na to, jaké repertoáry otcovství vyzvedává zákon o rodině a jakým způsobem.

¹⁶⁴ DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 62.

¹⁶⁵ Srov. MPSV, *Porozvodové konflikty*, s. 1.

¹⁶⁶ Viz. kapitola první, podpododíl 1.1.1.1 Otec jako představitel původu v zákonu o rodině.

¹⁶⁷ Srov. DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 50.

3.2.1 Různé přístupy mužů k otcovství po rozvodu

Je možné tedy říci, že role otce se v rodině i ve společnosti změnila a jistým způsobem i oslabil. Společenské změny s sebou přinesly jiné požadavky na muže a jiné očekávání od společnosti. Přesto je role otce v životě muže, který se stal otcem, jednou z nejdůležitějších, neboť z ní pramení část jeho identity. Avšak pro každého muže je role otce jinak významná. Otcové se věnují dětem s různou intenzitou a podle toho se pak také vyrovnávají s omezením nebo i ztrátou této role.¹⁶⁸

Lze se setkat např. s muži, kteří kladou větší důraz na jiné hodnoty než otcovství. Tito otcové se dětem příliš nevěnují ani v manželství a v případě rozvodu je bez jakéhokoliv pocitu újmy ponechávají v péči matek. Někdy tito otcové nevyužívají ani omezené možnosti styku s dětmi, což může být pro řadu dětí velmi zraňující. Dále se můžeme setkat také s muži, kteří trestají bývalé manželky prostřednictvím nezájmu o děti, neboť to byly právě ony, kdo inicioval rozvod. Otcové se tak snaží docílit toho, aby bývalé partnerky samy trpěly právě trápením svých dětí, kterým se stýská po otcích. Další skupina mužů se se svými dětmi po rozvodu přestane vídat, i když mají své děti rádi a ze začátku stojí o to, aby se mohli podílet na péči o ně většinou však neunesou změnu vzájemného vztahu (určité ochlazení vztahu a zmenšení role otce v životě dítěte) a raději volí únik z této těžké situace a vztahy úplně přeruší. V neposlední řadě se můžeme setkat i s muži, kteří by se rádi i nadále starali o své děti, ale sami přijali obecně rozšířený názor ovlivněný „kultem mateřství“, což znamená, že sami sebe považují za méně schopné v péči o dítě a neuvažují o jiném než standardním řešení. Smíří se se svými časově odměřenými návštěvami a snaží se být pro děti co nejzajímavějšími.¹⁶⁹

Mnoho otců tedy na svou roli po rozvodu skutečně dobrovolně rezignuje, na druhé straně však v jejich reakcích mohou mít svou úlohu i praktické okolnosti, jimž jsou vystaveni ze strany veřejného mínění i veřejných institucí (soudů, státních orgánů). Zatímco někteří se s danou situací lehce smířují (a pravděpodobně jim i částečně vyhovuje), jiní bojují za svá práva, zakládají občanská sdružení prosazující práva otců, otevřeně hovoří o diskriminaci a žádají „šanci vychovávat svoje děti“.¹⁷⁰

Zvláštní skupinu pak tvoří otcové, kteří žádají po rozvodu o svěření dítěte do své péče a přijímají tak roli, která je v naší kultuře pro muže nekonvenční, neboť aktivní

¹⁶⁸ Srov. ČERNÁ, M. *Rozvod, otcové a děti*, s. 25.

¹⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 25-26.

¹⁷⁰ Srov. DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 62.

účast osamělého otce ve výchově dětí a péči o ně je v naší kultuře stále ještě neobvyklá. Nutno říci, že žádost otce o svěřeni dítěte do péče může mít různé motivy. *Warshak* vyčleňuje mnoho různých pozitivních i negativních motivů. Mezi ty scestné např. zajištění příznivějšího finančního vyrovnání, snaha vyhnout se vyživovacím povinnostem, získání dětí jako nástroje k udržení manželky v manželství apod.¹⁷¹ Naproti tomu k vymezení dobrých motivů žádosti o svěřeni dítěte poté hovoří o tom, že

„každá studie, která se tímto tématem zabývala, ukázala, že většina otců, kteří žádají o svěřeni dětí, mají se svými dětmi silná citová pouta, kterých si velmi cenní. Svěřeni dětí je pro ně způsob, jak udržet intenzitu těchto svazků. Tito otcové berou svoji odpovědnost v péči o děti zcela vážně a jsou přesvědčení, že dětem vytvoří dobrý domov.“¹⁷²

3.2.2 Právní úprava porozvodového rodičovství a potažmo otcovství v české legislativě

Podle zákona o rodině nelze rozvézt manželství¹⁷³, dokud nenabude právní moci *rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu*. Toto zcela samostatné řízení tedy řízení o rozvod ze zákona předchází.¹⁷⁴ Proto před rozhodnutím,

¹⁷¹ Srov. WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*, s. 76.

¹⁷² Tamtéž, s. 76.

¹⁷³ V případě rozvodu manželství však je nutné přihlídnout také k situaci, kdy se může jednat o *rozvod osvojitelů dítěte* či *jeho pěstounů*, a dále také o případ, kdy *muž z rozvádějícího se páru není biologickým rodičem dítěte*. V případě, pokud dojde za trvání manželství k osvojení dítěte, ať už společně oběma manžely nebo pouze jedním z nich, pak je třeba mít na paměti, že řešení otázky výživy a výchovy takového dítěte v případě rozvodu manželství se nijak zásadně neliší od situace, kdy se z manželství narodily pouze vlastní děti. Znamená to tedy, že vyživovací povinnost osvojitele či osvojitelů k osvojenému dítěti je zcela ve stejném rozsahu, jako kdyby se jednalo o dítě vlastní. Tato skutečnost je důsledkem toho, že osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojeným dítětem a jeho původní rodinou. V případě osvojení dítěte manželem jednoho z rodičů se takové osvojení však nedotýká vztahu mezi osvojeným dítětem a tímto jeho rodičem. Ovšem zároveň také platí, že v případě osvojení dítěte nelze uvažovat o tom, že by bylo možné v souvislosti s rozvodem manželství jednoduše požádat o zrušení osvojení, a tím se zprostit povinností výchovy a výživy k takto osvojenému dítěti. Zrušení osvojení připadá v úvahu jen ve výjimečných případech a pouze z důležitých důvodů, kdy toto zrušení osvojení může provést pouze soud na návrh osvojitele nebo osvojence. Rozvod manželství se přitom za důležitý důvod nepokládá. Pokud se jedná o rozvod rodičů, kteří mají dítě v pěstounské péči, pak v tomto případě bude muset soud rozhodnout pouze o tom, v čí péči bude dítě po rozvodu. Výživné soud ale stanovovat nebude, neboť skuteční rodiče dítěte výživné vyplácí státu, který pěstounům vyplácí příslušný státní příspěvek, přičemž pěstouni tedy nedostávají pro děti výživné. Pokud se jedná o rozvod manželství, kde muž z rozvádějícího se páru není biologickým rodičem dítěte, avšak v zákonné lhůtě (tj. 6 měsíců od narození dítěte, resp. od toho okamžiku, kdy se o narození dozvěděl) nepopřel úspěšně otcovství (tedy je jako manžel matky zapsán v matrice jako otec dítěte), není možné se úspěšně domáhat při rozvodu manželství „zbavení se“ vyživovací povinnosti k tomuto dítěti. In: Srov. NOVÁK, T. – PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a porozvodové poradenství*, s. 101.

¹⁷⁴ Srov. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 25.

kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, musí soud upravit práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu a zejména určit, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.¹⁷⁵

O úpravě poměrů může soud rozhodovat nejen v souvislosti s rozvodem, ale také v případech, kdy rodiče nezletilého dítěte spolu nežijí a nedohodnou se na úpravě výchovy a výživy dítěte. Soud tak může bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do péče a jak má každý přispívat na jeho výživu. Tak je tomu i v případě nesezdaného rodičovského páru^{176, 177}.

V rámci rozhodování o výchově a výživě pro dobu po rozvodu může také soud svěřit dítě do *společné*, popř. *střídavé výchovy obou rodičů*, a to za předpokladu, že oba rodiče jsou způsobilí dítě vychovávat a mají o výchovu zájem a kdy taková forma výchovy je v zájmu dítěte a budou tak lépe zajištěny potřeby dítěte.¹⁷⁸

V zákonu je dále uvedeno, že „rozhodnutí o úpravě výkonu rodičovské zodpovědnosti může být nahrazeno dohodou rodičů, která ke své platnosti potřebuje schválení soudu.“¹⁷⁹

Při rozhodování o svěření dítěte do výchovy soud rozhoduje *podle určitých kritérií*. Za stěžejní kritérium lze považovat zejména „zájem dítěte, a to s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti, a se zřetelem na životní poměry rodičů“.¹⁸⁰ Toto kritérium je obecně dlouhodobě přijímané a vyplývá jak z celkového kontextu právní úpravy vztahů mezi rodiči a dětmi, tak také z *Úmluvy o právech dítěte*, kde se hovoří o tom, „že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány“.¹⁸¹ Přihlédnout by měl soud rovněž k zázemí dítěte a citové orientaci, výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče, ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem, stabilitě budoucího výchovného prostředí, k citovým vzbám dítěte na

¹⁷⁵ Srov. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 26, odst. 1.

¹⁷⁶ V této situaci je však nutné podotknout, že v případě úpravy poměrů nezletilých dětí zákon o rodině nerozlišuje děti manželské a nemanželské. Na rozdíl od rodičů-manželů, kde je za otce dítěte automaticky považován manžel matky, který je uveden v rodném listě, u nesezdaných osob je třeba, aby tyto osoby před narozením či po narození dítěte učinili souhlasné prohlášení před soudem či orgánem matriky o tom, kdo je otcem očekávaného či už narozeného dítěte. In: Srov. FRANCOVÁ, M. – ZÁVODSKÁ DVOŘÁKOVÁ, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*, s. 118-119.

¹⁷⁷ Srov. DUDOVÁ, R. – HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*, s. 72.

¹⁷⁸ Srov. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 26, odst. 2.

¹⁷⁹ § 26 odst. 3 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině.

¹⁸⁰ § 26 odst. 4 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině.

¹⁸¹ čl. 3 odst. 1 Úmluva o právech dítěte.

sourozence a další členy rodiny a též k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů. Soud vždy při svém rozhodování vezme v úvahu také to, kdo dosud kromě řádné péče o dítě dbal o jeho výchovu po stránce mravní, citové a rozumové. V této souvislosti je nutné také připomenout, že soud by měl při rozhodování o svěřeni dítěte do péče jednomu z rodičů přihlédnout také *ke stanovisku samotného dítěte*. V *Úmluvě o právech dítěte* se poukazuje na to, že pokud je dítě schopno formulovat své vlastní názory, aby tyto názory mohlo svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se ho dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho úrovni a věku. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém správním nebo soudním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím příslušného orgánu nebo zástupce.¹⁸² Také podle zákona o rodině má dítě právo svobodně se vyjadřovat ke všem záležitostem a obdržet všechny potřebné informace, které se týkají jeho osoby, s ohledem na stupeň svého vývoje.¹⁸³

Rodiče, ať jsou manželé, rozvedení manželé či nikdy manželi nebyli, mají právo stýkat se se svými dětmi. V této souvislosti tak zákon o rodině upravuje zásadu, že *dohoda o styku rodičů s dítětem nepotřebuje schválení soudu*. Současně však soud upraví styk rodičů s dítětem, vyžaduje-li to zájem na jeho výchově a poměry v rodině. V případě, že je to v zájmu dítěte nutné, soud může styk rodiče s dítětem *omezit* nebo *i zakázat*.¹⁸⁴

V případě vyživovací povinnosti rodičů k dětem uvádí zákon o rodině, že tato povinnost rodičů trvá do té doby, pokud děti nejsou schopny se sami žít¹⁸⁵. Zároveň oba rodiče přispívají na tuto výživu podle svých možností, schopností a majetkových poměrů. Přitom platí zásada, že děti mají mít stejnou životní úroveň jako rodiče, bez ohledu na to, zda spolu žijí či nikoliv.¹⁸⁶ Zákon dále uvádí, že při určení rozsahu vyživovací povinnosti rodičů se přihlíží k tomu, který z rodičů a v jaké míře o dítě osobně pečuje, a v případě, že rodiče žijí spolu, přihlédne se i k jejich péči o společnou

¹⁸² Srov. čl. 12 odst. 1,2 Úmluva o právech dítěte.

¹⁸³ Srov. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 31, odst. 3.

¹⁸⁴ Srov. MPSV, *Porozvodové konflikty*, s. 3.

¹⁸⁵ Schopnost dítěte samo se žít je dána jeho způsobilostí zajišťovat ze svého své odůvodněné potřeby. Zdrojem finančních prostředků dítěte je zpravidla odměna za pracovní či jinou (např. tvůrčí) činnost. Výkon a volbu této činnosti je však třeba posoudit z hlediska duševních a fyzických předpokladů dítěte. Pokud např. dítě řádně studuje na gymnáziu a má zájem studovat posléze i na vysoké škole, vyživovací povinnost rodičů trvá, přesto, že je samozřejmě možné, aby se dítě zájmu o studium vzdalo a vstoupilo do např. pracovního poměru. In: Srov. RADVANOVÁ, S. – ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva*, s. 42.

¹⁸⁶ Srov. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 85, odst. 2.

domácnost.¹⁸⁷ Pokud spolu rodiče nezletilého dítěte nežijí, upraví soud rozsah jejich vyživovací povinnosti či schválí jejich dohodu o výši výživného.¹⁸⁸ V situaci, kdy rodiče (popř. jeden z nich) neplní tuto vyživovací povinnost dobrovolně, rozhodne o povinnosti poskytovat výživné soud, jehož postup bude v zásadě totožný v případě, ať už spolu rodiče žijí či nikoli.¹⁸⁹ V případě, kdy povinný rodič neplní dobrovolně vyživovací povinnost, může se druhý rodič obrátit na soud s návrhem na *výkon rozhodnutí (exekuce) pro neplnění vyživovací povinnosti k nezletilému dítěti*, a pokud ani tak se i nadále povinný rodič své vyživovací povinnosti vyhýbá, může být stíhán za trestný čin *zanedbání povinné výživy*.¹⁹⁰ V otázce vyživovací povinnosti otce k neprovdané matce zákon uvádí, že „otec dítěte, za kterého není matka dítěte provdána, je povinen matce přispívat přiměřeně na úhradu výživy po dobu dvou let, jakož i na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím“.¹⁹¹ Pokud tedy partner dobrovolně matce svého dítěte nepřispívá, je možné podat proti němu žalobu u soudu. Tento nárok se však promlčuje ve třech letech ode dne slehnutí. U nesezdaných párů na rozdíl od manželů nevzniká vzájemná vyživovací povinnost s výjimkou výše uvedenou.¹⁹² V případě vyživovací povinnosti rodiče k dítěti po rozvodu či po rozchodu je nutné také podotknout, že vyživovací povinnost vlastního (tj. matrikového) rodiče, kterému nebylo dítě svěřeno do výchovy, však nezaniká ani přispíváním nevlastního rodiče (manžela/ manželky vlastního rodiče, příp. též jeho druha/ družky) na výživu dítěte.¹⁹³

3.2.3 Repertoáry otcovství v zákoně o rodině

Jak jsem se zmínila již dříve, instituce práva jako závazný systém norem a hodnot má ve své moci valorizovat určité chování v roli otce a jiné devalorizovat nebo přímo zakazovat. Podle *Dudové* je při podrobné analýze současného stávajícího zákona o rodině v ČR zřejmé, že „přikládá větší význam některým dimenzím či repertoárům rodičovství (a potažmo otcovství) než jiným, a nepřímo tak ovlivňuje společensky

¹⁸⁷ Srov. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 85, odst. 3.

¹⁸⁸ Srov. tamtéž, § 86, odst. 1.

¹⁸⁹ Srov. DUDOVÁ, R. – HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*, s. 80.

¹⁹⁰ Srov. MPSV, *Porozvodové konflikty*, s. 4.

¹⁹¹ § 95 odst. 1 zákona č. 94/1963, o rodině.

¹⁹² Srov. FRANCOVÁ, M. – ZÁVODSKÁ DVOŘÁKOVÁ, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*, s. 119.

¹⁹³ Srov. NOVÁK, T. – PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a porozvodové poradenství*, s. 98.

oceňovanou podobu otcovské role“.¹⁹⁴ Nyní se ve stručnosti podívám na tyto repertoáry¹⁹⁵, konkr. na ty, které jsou zákonem vyzvedávány a jakým způsobem.

Relativně nejsilněji je v zákonu o rodině zastoupen *repertoár živitele*. Kapitola o výživném je jednou ze tří samostatných částí a představuje samostatnou povinnost rodičů, která nespadá do okruhu rodičovské zodpovědnosti a je nezrušitelná.¹⁹⁶ Druhým nejvýznamnějším repertoárem je podle zákona *repertoár vychovatele*, neboť již první paragraf zákona o rodině říká, že „hlavním účelem manželství je založení rodiny řádná výchova dětí“.¹⁹⁷ U ostatních povinností se tak jaksi implicitně předpokládá, že mohou být záležitostí jen jednoho z rodičů, s větší pravděpodobností matky. Navíc formulace povinnosti péče o zdraví, citový, tělesný, mravní a rozumový vývoj neurčuje přesně, v čem má tato péče spočívat. To znamená, že *repertoáry otec jako pečovatel a otec jako blízký dítěte*, nejsou v zákoně nijak definovány. Otec může o toto vše pečovat zprostředkovaně, na dálku, jediné, co je možné vztáhnout na dimenzi blízký, je formulace „citový vývoj“. Velmi specifickou dimenzí, vymezenou zákonem o rodině, je *otec jako představitel původu*, která je v zákoně přítomna tím, jak je zdůrazňována důležitost biologické vazby mezi otcem a dítětem (viz pododdíl 1.1.1.1 Otec jako představitel původu v zákonu o rodině).¹⁹⁸

Podle *Dudové* tak stávající zákon o rodině především (společně s dalšími institucemi) „určuje podobu otcovství po rozchodu rodičovského páru a podílí se tak na formování otcovské role rozvedených mužů v českém prostředí“.¹⁹⁹

3.3 Pečující otcové v legislativní úpravě svěřením dítěte do péče po rozvodu a po rozchodu

Jak jsem uvedla dříve, může být dítě po rozvodu nebo po rozchodu, na základě právní úpravy porozvodového rodičovství dle zákona o rodině, svěřeno do *společné* či *střídavé péče rodičů* a dále také do *výhradní péče jednoho z rodičů*.

¹⁹⁴ DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 53.

¹⁹⁵ Podrobněji se jednotlivým repertoárům v zákoně o rodině věnuje R. *Dudová* v knize *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*.

¹⁹⁶ Srov. DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 53.

¹⁹⁷ § 1 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině.

¹⁹⁸ Srov. DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 54.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 57.

Donedávna byla výhradní péče otce nebo matky jedinou možností úpravy poměrů nezletilých dětí po rozvodu. Změnu přinesla až novela zákona o rodině z roku 1998, která sebou přinesla možnost střídavé a společné péče rodičů o dítě.

Je důležité podotknout, že o svěřením dítěte do péče rozhoduje soud na základě několika aspektů²⁰⁰, avšak musí dbát i na to, „aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi a právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti“.²⁰¹ Nyní se tedy podrobněji podívám na tyto jednotlivé úpravy péče o dítě po rozvodu/rozchodu a to zejména v souvislosti s péčí otců o děti.

Než se však začnu zabývat touto problematikou v následujícím textu, nejdříve uvedu, v rámci přehledu o této oblasti, jakou podobu má péče o děti po rozchodu rodičů v praxi. Lze říci, že v posledních patnácti letech bylo každý rok cca 90 % dětí svěřeno do výhradní péče matky a zhruba 8 % do výhradní péče otce. Zbytek připadá na svěřením jiné osobě a v posledních letech jen v minimální míře na svěřením do střídavé či společné výchovy.²⁰² Z toho vyplývá, že v oblasti porozvodové péče jsou jednoznačně zvýhodněny ženy, přestože formálně jsou si oba rodiče rovni, neboť od roku 1950 český zákon o rodině nehovoří výslovně o „matce“ či „otci“. Při definování rodičovských práv a povinností používá vždy souhrnný výraz „rodiče“. Slovo „otec“ se vyskytuje pouze v kapitolách pojednávajících o určování otcovství.²⁰³ Avšak tuto preferenci matek při svěřování dětí do jejich péče lze pokládat jako důsledek toho, že jsou to právě ženy, které věnují mnohem více času každodenní péči o dítě a mohou tak dětem po rozvodu zajistit mnohem větší kontinuitu než muži.

3.3.1 Děti ve výhradní péči matky a pečující otec

V případě svěřením dítěte do *výhradní péče matky* je otcí ponechána rodičovská odpovědnost a je upraven styk otce s dítětem na základě dohody rodičů. V případě, pokud se rodiče nedohodnou, určí rozsah styku soud. Rozsah tohoto styku je samozřejmě značně individuální a je závislý na mnoha okolnostech, avšak v praxi je obvyklá standardní úprava, která má podobu formy styku během *jednoho víkendu za čtrnáct dní a několika týdnů během prázdnin*.²⁰⁴ Avšak míra do jaké je otec schopen

²⁰⁰ Viz. více pododdíl 3.2.2 Porozvodové rodičovství a potažmo otcovství v české legislativě.

²⁰¹ § 26 odst. 4 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině.

²⁰² Srov. DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*, s. 64.

²⁰³ Srov. tamtéž, s. 52.

²⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 64.

pozitivně ovlivňovat své dítě, souvisí právě úzce s množstvím času, které mu věnuje. Tento čas je mu však po rozvodu úředně zkrácen. Dva dny za čtrnáct dní neposkytují prostor pro plnění výchovné a rodičovské funkce. Tedy i z angažovaného otce se stává občasný společník pro zábavu. Děti tak nemohou mít prospěch z jeho výchovného působení a cena otce tak zákonitě klesá. Muži s takto omezeným kontaktem se svými dětmi velmi často popisují slábnutí a ochlazování intenzity vztahu, přestávají být součástí života dítěte a stávají se jen pouhými návštěvníky.²⁰⁵ „Hodnotu dvou týdnů života nelze vtěsnat do dvou dnů.“²⁰⁶

Lze tedy říci, že pro otce tato forma úpravy péče znamená především značné snížení kontaktů s vlastním dítětem a také snížení možnosti fyzické péče o ně. Otec tak pečuje o dítě převážně „zprostředkovaně“ přes stanovenou vyživovací povinnost k dítěti.

3.3.2 Střídavá péče rodičů

Možnost *střídavé péče* je poměrně novým způsobem, jak může soud uspořádat poměry k nezletilému dítěti. V případě střídavé péče jsou specifikovány určité časové úseky, během kterých je dítě vychováváno vždy jedním z rodičů. Soud zároveň vymezí práva a povinnosti obou rodičů v těchto střídajících se časových úsecích. Zákon neuvádí, po jaké době by ke střídání mělo docházet, avšak v praxi soudů se uplatňuje model střídání po měsíci. Soudy však schvalují i dohody o střídavé péči po týdnů.²⁰⁷

U tohoto typu péče je nezbytné, aby rodiče měli svá bydliště tak blízko u sebe, aby se dítě mohlo stýkat se stejným okruhem kamarádů, aby mohlo navštěvovat stejnou školu a věnovat se stejným mimoškolním aktivitám. Rodiče se musí dohodnout na mnoha podrobnostech týkajících se denního života dítěte, zejména na tom, zda bude mít dítě u každého rodiče své věci, či zda se bude každý měsíc kompletně stěhovat, kdo bude dítěti prát, u koho bude mít dítě trvalé bydliště apod.²⁰⁸

Střídavá péče přináší výhody zejména pro otce, kteří mají možnost se skutečně podílet na výchově svých dětí a vybudovat si s nimi silný a kvalitnější vztah než otcové, kteří se s dětmi po rozvodu mohou stýkat např. jen každý druhý víkend. Čas strávený s dětmi jim tak umožňuje skutečně děti vychovávat.²⁰⁹

²⁰⁵ Srov. ČERNÁ, M. *Rozvod, otcové a děti*, s. 38.

²⁰⁶ WARSHAK, A. R. *Revoluce v porozvodové péči o děti*, s. 150.

²⁰⁷ Srov. DUDOVÁ, R. - HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*, s. 75.

²⁰⁸ Srov. tamtéž.

²⁰⁹ Srov. ČERNÁ, M., *Rozvod, otcové a děti*, s. 40.

Uspořádání střídavé péče je v ČR stále pro řadu lidí obtížně přijatelné, protože je příliš neobvyklé a nové. Je však velmi pravděpodobné, že časem se bude okruh jeho obhájců rozšiřovat. Problematický ovšem zůstane fakt, že toto uspořádání není vhodné pro každé dítě a klade jak zvýšené nároky na dítě, které si buduje svou identitu v měnícím se prostředí, tak na rodiče, kteří musí tomuto uspořádání přizpůsobit své životy. V neposlední řadě se jedná také o nároky materiální, neboť ne všechny rodiny si mohou dovolit mít potřebné zařízení dvakrát apod. Navíc střídavá péče vyžaduje uspokojivé řešení bytové situace a to nejlépe tak, aby mělo dítě u obou rodičů svůj pokoj či alespoň vlastní prostor.²¹⁰

3.3.3 Společná péče rodičů

Schválení dohody o *společné péči* v podstatě znamená, že poměry nezletilého nejsou ani po rozvodu nijak upraveny a nijak se nemění ani právní postavení dítěte k jeho rodičům. Společná péče předpokládá, že dítě bude mít stejný kontakt s oběma rodiči.²¹¹ Otec tak v tomto typu uspořádání péče přichází pouze o minimální kontakt s dítětem.

Společná péče je řešením situace, kdy rodiče i po rozvodu (případně nikdy nesezdaní) spolu i nadále zůstávají v určité formě společenského soužití (např. společně bydlí, společně hradí část svých potřeb a zejména společně pečují o dítě). Dělí se o jeho materiální zajištění i zabezpečení jeho vzdělávání, školních i mimoškolních aktivit i volného času.²¹²

3.3.4 Děti ve výhradní péči otce

V případě svěřeni dítěte do *výhradní péče otce* je matce dítěte ponechána rodičovská odpovědnost a je upraven styk dítěte s matkou. Pokud se rodiče nedohodnou, určuje rozsah styku soud. Rozsah tohoto styku je samozřejmě značně individuální a je závislý na mnoha okolnostech.

V posledních letech obecně roste počet otců, kteří žádají po rozvodu o svěřeni dítěte do své výhradní péče. Vznikla dokonce celá řada sdružení a občanských aktivit, která hájí práva otců a zabývají se porozvodovou tematikou v rámci péče otců o dítě v této souvislosti uvádím v příloze č. 4 *přehled některých otcovských sdružení v ČR*

²¹⁰ Srov. DUDOVÁ, R. - HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*, s. 76.

²¹¹ Srov. tamtéž. s. 74.

²¹² Srov. ČERNÁ, M. *Rozvod, otcové a děti*, s. 40.

a jejich činností. Dále je nutné podotknout, že někteří otci u soudu uspějí a děti jim jsou do péče svěřeny (jedná se však pouze o cca 7,1 % z celkového počtu rozhodnutí o úpravě poměrů k nezletilému dítěti). Nabízí se tak otázka, jak otcové svou novou roli vlastně zvládají? Je jasné, že rozvedení otcové se potýkají se stejnými problémy jako matky. Jak otcové, tak matky musí zároveň převzít plnou odpovědnost za chod domácnosti a za děti a současně také zvládat své povolání, neboť musí uživit rodinu. To, že musí všechno toto zvládat sami, pro ně znamená velkou zátěž nejen po stránce fyzické, ale i po stránce psychické.²¹³

Avšak společnost na výhradní péči otce o dítě pohlíží zcela rozdílně než na výhradní péči matky, což lze spatřovat zejména např. v *postojích pracoviště, kde otec pracuje*. Otcové s výhradní péčí o děti se na svých pracovištích setkávají s málo vstřícnými postoji od svých spolupracovníků a nadřízených. Spolupracovníci bývají někdy velmi kritičtí k otci, jehož povinnosti s péčí o dítě jsou na pracovišti znát, jako např. odchod otce z práce z důvodu vyzvednutí nemocného dítěte ze školy apod. Zaměstnavatelé zase očekávají, že pro muže bude prvořadé jeho zaměstnání. Mají tak jen málo pochopení pro otce, kteří musí zvládat jak závazky spojené s péčí o dítě, tak svoji práci. Muži s výhradní péčí také mohou mít problémy s tím, že nemají možnost pracovat přesčas, právě z důvodu péče o dítě, a tím pádem na ně může být pohlíženo jako na méně hodnotné zaměstnance a často to pro ně znamená také nemožnost kariérního postupu v práci. Otcové s výhradní péčí o dítě se tedy mohou setkat nejen s výše popsány problémy ve svém zaměstnání, ale často se také setkávají se *společenskými předsudky*. Tyto předsudky vycházejí z představy, že se otec nedokáže o dítě a domácnost postarat stejně jako matka. V případě péče otců o děti se jedná zejména o to, že otcové nemají stejné dovednosti k péči a výchově dítěte jako matky. Avšak podle *Warshaka* není důležitá otázka, zda muži tyto dovednosti mají, nýbrž zda takové dovednosti mohou získat. Výzkum *M. Lamba*²¹⁴ ukazuje, že těmto dovednostem je možné se naučit. Naopak v případě zvládnání mužů o péči o domácnost je očekáváno, že v situaci rozvodu nebo rozchodu a výhradní péče o děti nebudou muži schopni takovou práci zastávat a budou muset spoléhat na pomoc při hlavních pracích. Toto

²¹³ Srov. GEJDOŠ, P. *Jsou rozvedení otcové při svěřování dětí do péče diskriminováni?*, s. 18.

²¹⁴ *M. Lamb* studoval chování rodičů brzy po narození prvního dítěte a nepozoroval žádné počáteční rozdíly v kompetencích mezi matkou a otcem. Avšak po čase se matky staly dovednějšími, přičemž dr. *Lamb* tento rozdíl připisuje nikoli mateřskému instinktu, ale faktu, že rodičovským dovednostem se lidé učí „při výkonu práce“. Matky studované *Lambem* měly těchto příležitostí mnohem více než otcové. In: Srov. WARSHAK, A. R. *Revoluce v porozvodové péči o děti*, s. 87.

přesvědčení vychází z předpokladu, že většina mužů má během manželství či soužití jen málo zkušeností s domácími pracemi. Avšak na základě studií řady odborníků, jako např. *Leupnitzové*, nebylo zjištěno, že by otcové měli velké problémy s vedením domácnosti. Muži nemusí vykonávat mnoho prací v domácnosti se dvěma rodiči, ale přesto jsou podle všeho vybaveni požadovaným *know-how*. Dokonce polovina otců ve studii *Leupnitzové* vypověděla, že se po rozvodu nemuseli učit nějakým novým domácím dovednostem.²¹⁵

Otce s výhradní péčí o dítě lze v podstatě nazvat jako průkopníky, neboť přijímají roli, která je v naší kultuře nekonvenční. Je jasně prokázáno, že průměrný otec (i když se jednotlivci hodně liší) je schopen osvojit si nutné postoje a dovednosti potřebné ke kompetentní výchově dětí a k vedení domácnosti.²¹⁶ Také v případě srovnání dětí ve výhradní péči matky a výhradní péči otce se zjistilo, že není důvod k diskriminaci otců při svěřování dětí do péče.

„Psychické zdraví průměrného dítěte z výhradní péče otce bylo srovnatelné s psychickým zdravím průměrného dítěte z výhradní péče matky. Jako skupina neměly děti ve výhradní péči otce ani více ani méně problémů než děti ve výhradní péči matky.“²¹⁷

Navíc je zjištěno, že „typický otec s výhradní péčí o děti si vede stejně dobře jako typická matka ve stejné roli“.²¹⁸

²¹⁵ Srov. WARSHAK, A. R. *Revoluce v porozvodové péči o děti*, s. 79-87.

²¹⁶ Srov. tamtéž, s. 89.

²¹⁷ Tamtéž, s. 117.

²¹⁸ Tamtéž, s. 119.

4 SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINAMI PEČUJÍCÍCH OTCŮ V PŘÍPADĚ OSAMOCENÍ A V PŘÍPADĚ ROZVODU A ROZCHODU

Sociální práce se téměř vždy určitým způsobem dotýká rodiny. Většina lidí, kterým sociální práce poskytuje pomoc a podporu, patří mezi nejvíce znevýhodněné ve společnosti.

V následující kapitole se proto zaměřím na dvě oblasti sociální práce s rodinou, a to na *sociální práci s osamocenými rodiči* a na *sociální práci s rodinou v rozvodu/rozchodu*. První oblastí, kterou se budu zabývat, je *sociální práce s osamoceně pečujícími rodiči*, přičemž tímto rodičem může být právě osamoceně pečující otec. V problematice osamoceně pečujícího rodičovství se budu věnovat zejména (finanční i nefinanční) podpoře při péči o dítě takto pečujícím rodičům (potažmo otcům). Druhou oblastí, kterou se budu v následující kapitole zabývat, je *sociální práce s rodinami v rozvodu/rozchodu*, přičemž v této oblasti zaměřím svou pozornost konkrétně na spory o děti v případě rozvodu manželského páru či rozchodu rodičovského páru.

4.1 Sociální práce s osamocenými rodiči se zřetelem na osamoceně pečující otcovství

Pro sociální práci je relevantní situace *rodiče, který nežije s partnerem*, ať už je svobodný, ovdovělý, rozvedený, nebo je to rodič, který sice není formálně rozvedený, ale s partnerem také fakticky nežije.²¹⁹ Jedná se tedy o situaci osamoceně pečujícího rodiče, který má v péči jedno či více nezletilých nezaopatřených dětí.

V následující podkapitole se zaměřím nejprve na principy sociální práce s osamocenými rodiči, dále se budu zabývat podporou osamoceně pečujících rodičů při péči o dítě. V rámci této podpory se ve stručnosti zmíním o podpoře zaměstnaného rodiče při péči o dítě, poté svou pozornost zaměřím na finanční podporu²²⁰ při péči

²¹⁹ Srov. KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 43.

²²⁰ Stejně jako tomu bylo již ve druhé kapitole, tak rovněž i v této podkapitole se budu v rámci popisu jednotlivých sociálních dávek zabývat stavem k 1. březnu 2010. Dále budu taktéž vzhledem k obsahu

o dítě, přičemž zohledním také skutečnost, že se může jednat o péči o dítě se zdravotním postižením. V neposlední řadě se budu zabývat také podporou, pro osamoceně pečujícího rodiče při péči o dítě, v rámci systému sociálních služeb.

4.1.1 Principy sociální práce s osamoceně pečujícími rodiči

Osamocení rodič²²¹ zastává velmi náročnou roli. Řeší problémy spojené s vedením domácnosti, s péčí o dítě a zajišťováním všech jeho potřeb, s nároky své práce, případně s hledáním pracovního místa, někdy i se vzděláním, s bydlením aj.²²² „Cílem sociální práce je především doprovázení a pomoc při zvládnutí takovýchto a dalších obtížných životních situací, ve kterých se osamocení rodiče ocitli.“²²³

Sociální práce s rodinou je prvotní odpovědností sociálních pracovníků *orgánů sociálně-právní ochrany dětí* (dále jen OSPOD), jejichž činnost upravuje samostatná právní norma (zákon č. 359/1999 Sb.), dále zákon o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.) a jiné právní normy a dohody (např. Úmluva o právech dítěte).²²⁴ Hlavním úkolem sociálních pracovníků je zejména vyhledávat ohrožené rodiny a spolupracovat s těmi, které se dostaly do krizové situace, poskytovat poradenskou pomoc (pomáhat při řešení problémů souvisejících s péčí o dítě), dbát na dodržování a ochranu práv dítěte a v neposlední řadě i spolupracovat s nestátními organizacemi (jako jsou např. školy, poradny pro rodinu, úřady práce, pedagogicko-psychologické pracoviště apod.).²²⁵

„V širším slova smyslu je posláním sociálního pracovníka (na komunální a regionální úrovni) posilovat zaměřenost této sféry na prorodinné a dětem příznivé

práce poskytovat základní informace o jednotlivých dávkách. Podrobné informace o jednotlivých dávkách a jejich výpočtech lze nalézt na internetových stránkách MPSV www.mpsv.cz.

²²¹ *Osamocené rodičovství* přináší mnohé problémy, které jsou často společností podceňovány a přehlíženy. Osamělí rodiče jsou na rozdíl od úplných rodin častěji ohroženi *nezaměstnaností, nedostatečným přístupem k přiměřenému bydlení, chudobou a sociálním vyloučením*. Naznačené problémy ovlivňují společenské postavení osamělých rodičů, které se negativně projevuje v zabezpečení a fungování rodiny, již doprovázeného množstvím nevýhod a problémů. Ekonomické oslabení rodiny, uplatnění osamělých rodičů na trhu práce, ale i další okolnosti jsou mnohem častější, v porovnání s úplnými rodinami, příčinou více problémů. Projevuje se to v nedostatečné kvalitě uspokojení každodenních potřeb (bydlení, výživa, atd.), v omezení rozvoje jednotlivých členů rodiny a zejména dětí. Ve velké míře se to týká dostupnosti vzdělání, s čímž jsou spojeny další sociální důsledky. Chudoba, ve které se rodina nachází, může přímo ovlivnit kvalitu vzdělání dítěte. Nedostatek finančních prostředků může ovlivnit zájmy dítěte, respektive rodič má omezené možnosti na to, aby mohl dítěti poskytnout prostředky pro zkvalitnění jeho vzdělávání apod. Samotné rodinné prostředí tedy znamená bariéru v přístupu k vyššímu vzdělání. Chudoba je tedy spojená s nevýhodami, které poškozují nejen rodiče, ale i děti. In: Srov. HUDECOVÁ, A. *Osamelá matka jako klient sociální práce*, s. 200.

²²² Srov. KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamoceními rodiči*, s. 50.

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Srov. tamtéž.

²²⁵ Srov. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 10.

postoje, a to i s ohledem na situaci neúplných rodin. Ohniskem jeho aktivit je vyrovnávání příležitostí a zprostředkování životních šancí dětem z těchto rodin.²²⁶

Tento přístup je zcela v souladu s obecně uznávanými právy dětí, neboť tyto děti jsou nepříznivě ovlivněny již absencí jednoho rodiče, a měly by tedy být chráněny před dalšími formami znevýhodnění. Ačkoli je tedy nemožné, aby jeden rodič zcela nahradil oba rodiče, je možné, aby jeden rodič byl dobrým rodičem, přičemž snahou moderní sociální práce je právě tento proces podpořit.²²⁷

4.1.2 Podpora osamoceně pečujících rodičů při péči o dítě

I když jeden rodič nemůže plně nahradit péči obou rodičů, neznamená to, že má pouze úplná rodina monopol na „láskyplnou péči“. Ovšem rodiny osamocených rodičů potřebují větší podporu při plnění svých rodičovských povinností, neboť jsou na péči o dítě sami.²²⁸

Podpora osamoceně pečujícím rodičům²²⁹ při péči o dítě se uskutečňuje v rámci sociální politiky zejména prostřednictvím opatření spadajících do *systemu sociálního zabezpečení*. Opatření politiky sociálního zabezpečení jsou realizována jednak *sociálními dávkami* (tj. sociálními dávkami ze systému sociálního pojištění, systému státní sociální podpory a ze systému pomoci v hmotné nouzi) a dále také *sociálními službami*. V rámci finanční podpory osamoceně pečujícího rodiče při péči o dítě se budu zabývat právě sociálními dávkami ze systému sociálního zabezpečení a dále se také zaměřím na specifické dávky vztahující se k péči o zdravotně postižené dítě.

V následujícím textu se tedy budu zabývat výše zmíněnými opatřeními pro osamoceně pečujícího rodiče v rámci péče o dítě, avšak mimo to se zaměřím také na podporu zaměstnaného osamoceně pečujícího rodiče při péči o dítě.

4.1.2.1 Podpora zaměstnaného rodiče v rámci péče o dítě

Rodiny vedené osamělým rodičem mají často oproti rodinám úplným snížené možnosti harmonizace rodinných a pracovních povinností, a tím také obtížnější zařazení či udržení se na pracovním trhu. Opatření rodinné politiky v rámci skloubení profesních

²²⁶ KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 50.

²²⁷ Srov. tamtéž, s. 51.

²²⁸ Srov. tamtéž, s. 47.

²²⁹ Samozřejmě je nutné opět podotknout, stejně jako tomu bylo ve druhé kapitole, že různá opatření, kterými se v této kapitole zabývám vzhledem k osamoceně pečujícímu rodičovství, se netýkají jen rodin neúplných, nýbrž také i rodin úplných (tj. rodiny nukleární).

a rodinných rolí může proto rovněž významně pomoci osamělému rodiči při péči o dítě. V této rovině jde opět zejména o *opatření pracovněprávní povahy* (jako např. MD, RD, úprava a flexibilita pracovní doby, rozvázání pracovního poměru apod.) a *existenci služeb péče o děti* (služby péče pro děti do tří let věku, a dále služby péče pro děti předškolního a mladšího školního věku). Jedná se tedy o oblast skloubení rodinných a profesních rolí v rámci péče o dítě rodiči v rodině, kterou jsem se zabývala ve druhé kapitole, avšak nyní se na tuto problematiku dívám z hlediska osamocně pečujícího rodiče.

K osamělému rodičovství v rámci opatření pracovně právní povahy uvádí zákoník práce (zákon č. 262/2006 Sb.), že v případě *pracovních cest a přeložení* mohou být osamělí zaměstnanci nebo zaměstnankyně vysíláni na pracovní cestu mimo obvod obce svého bydliště nebo pracoviště jen se svým souhlasem, přičemž přeložit je může zaměstnavatel jen na jejich žádost.²³⁰

U nezaopatřených dětí sehrávají primární úlohu zařízení a služby denní péče o děti předškolního (jesle, mateřské školy) a mladšího školního věku v době po vyučování (školní družiny). V případě služeb nelze hovořit o obecných formulovaných opatřeních, které se vztahují k neúplným rodinám, nicméně se lze setkat s nějakým zohledněním tohoto typu rodin, a to konkrétně např. při upřednostňování dětí rodičů samoživitelů při přijetí do některého z uvedených zařízení. V případě mateřských škol jsou mnohá zařízení v současné době nucena zavádět kritéria pro přijímání dětí k docházce, z důvodu nedostačujících kapacit.²³¹ Ač tedy mateřská škola je ze zákona školským a nikoli sociálním zařízením, „podle výzkumu téměř polovina zohledňuje jako jedno z kritérií pro přijetí dítěte rodiče samoživitele a až třetina sociální potřebnost rodiny“.²³² Dále mohou být děti z neúplných rodin zohledňovány při platbě za docházku do mateřské školy, ač je v praxi toto zvýhodnění z titulu neúplné rodiny pouze výjimečné. Mnohem častěji je školné odpouštěno či snižováno dětem ze sociálně slabých rodin (nicméně do této kategorie často spadají právě neúplné rodiny). Obdobná situace je při přijímání dětí z 1. stupně základní školy do školních družin, neboť v praxi některé školy dávají přednost při nedostačující kapacitě dětem samoživitelů a/nebo zohledňují ekonomickou situaci rodiny. V případě neúplných rodin s dětmi do tří let věku je situace se zajištěním péče složitější. V současné době jsou totiž jeselská zařízení

²³⁰ Srov. *Rodina* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/4#sprr>>.

²³¹ Srov. ŠTASTNÁ, A. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*, s. 47-48.

²³² Tamtéž, s. 48.

početně výrazně zredukována (v řadě regionů úplně chybí), pro většinu obyvatel prostorově nedostupná a pro neúplné rodiny často finančně nedostupná (jedná se finančně nákladnější službu).²³³

4.1.2.2 Finanční podpora rodiče při péči o dítě

Jak jsem zmínila již výše, rodiny s osamoceným rodičem mohou být postiženy chudobou, nedostatečným přístupem k přiměřenému bydlení apod. Příjem rodiny přímo ovlivňuje kvalitu zabezpečování každodenních potřeb, přičemž zde je třeba podotknout, že osamocený rodič musí často vyjít s jedním příjmem. Lze tedy říci, že se jedná o tzv. jednopříjmové rodiny. Rodiny s osamoceně pečujícími rodiči, mají také vyšší riziko *sociálního vyloučení*.²³⁴

V následujícím textu se tedy budu zabývat dávkami sociálního zabezpečení, které se vztahují k péči o dítě rodičem v rodině s nízkými příjmy a dále se zaměřím i na specifické finanční dávky při péči o dítě, které se vztahují k péči o zdravotně postižené dítě. Péče o zdravotně postižené dítě je náročná jak v rodině, kde pečují oba rodiče, tak především pro osamoceně pečujícího rodiče. Pro pečujícího rodiče je péče o zdravotně postižené dítě náročná nejen fyzicky, ale i finančně, neboť tyto děti často vyžadují zvláštní péči (jako např. časté návštěvy v lékařských zařízeních, zvláštní pomůcky vztahující se k druhu postižení dítěte apod.).

4.1.2.2.1 Dávky ze systému sociálního zabezpečení

Jak jsem se zmínila již ve druhé kapitole, politika sociálního zabezpečení se opírá o tři základní pilíře, tj. sociální pojištění, státní sociální podporu a pomoc v hmotné nouzi. „Obecně se dá uvést, že tyto sociální systémy neupravují zvláštní dávky pro osamělé rodiče, nýbrž osamělost rodiče se promítá do podmínek nároku a určení výše některých dávek.“²³⁵ V následujícím textu se tedy budu zabývat jednak dávkami, které vzhledem k péči o dítě náleží rodinám s nízkými příjmy (což tedy mohou být právě

²³³ Srov. ŠŤASTNÁ, A. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*, s. 48.

²³⁴ Podle *Matouška* označuje pojem *sociální vyloučení* obvykle komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti. To je dáno nedostatečným přístupem ke společenským institucím zajišťujícím zdraví, vzdělání, ochranu a základní blahobyt. Sociální vyloučení fakticky znamená život v chudobě, bez přiměřeného bydlení, bez účasti na trhu práce, bez dostatečného příjmu a obvykle život v izolaci či skupině lidí, pohybujících se na okraji společnosti. Sociální vyloučení zahrnuje nejen ekonomickou, ale i politickou, sociální a kulturní perspektivu. In: Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Slovník sociální práce*, s. 217.

²³⁵ PŘIB., J. *Nároky osamělých rodičů na sociální dávky* [online], dostupné na: <<http://www.linde-nakladatelstvi.cz/getfile.php4?fileid=22696&website=20>>.

osamoceně pečující rodiče) a dále se také zaměřím na dávky, ve kterých je osamělost rodiče přímo zohledněna.

V nemocenském pojištění²³⁶ se osamělost rodiče zohledňuje především v době poskytování *ošetřovného*²³⁷. Jde-li o osamělého zaměstnance, který má v trvalé péči aspoň jedno dítě ve věku do 16 let, které neukončilo povinnou školní docházku, činí podpůrní doba u ošetřovného max. 13 kalendářních dnů. Výše ošetřovného činí 60% denního vyměřovacího základu od 4. kalendářního dne potřeby péče nebo ošetřování.²³⁸ *V případě rozvodu manželství* má nárok na delší dobu poskytování ošetřovného ten z rodičů, jemuž bylo dítě svěřeno do péče. Jak jsem se zmínila již v druhé kapitole, podmínkou vzniku nároku na ošetřovné je společná domácnost, což však neplatí při péči o dítě mladší 10 let, neboť podle zákona o nemocenském pojištění se v případě rozvodu manželství a svěřením dítěte soudem do střídaté nebo společné výchovy obou rodičů se za domácnost považují obě (každého z rodičů).²³⁹ Ze systému nemocenského pojištění připadají samozřejmě též v úvahu pro osamoceně pečujícího rodiče také jiné dávky, tj. PPM či vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, které byly popsány již ve druhé kapitole. (více pododdíl 2.2.1 Dávky nemocenského pojištění)

V případě neúplných rodin **v důchodovém systému** v rámci péče o dítě nelze opomenout *sirotčí důchod a vdovský/ vdovecký důchod*. Na sirotčí důchod má nárok nezaopatřené dítě po svém rodiči (osvojiteli) nebo po osobě, která dítě převzala do péče, jestliže rodič (osvojitel) nebo tato osoba pobírala starobní či invalidní důchod (bez ohledu na stupeň invalidity), nebo jestliže ke dni smrti splnila podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na starobní či invalidní důchod, nebo zemřela-li následkem pracovního úrazu. Vdovecký/ vdovský důchod náleží po dobu jednoho roku od smrti manželky/ manžela. Po uplynutí této doby má vdovec či vdova nárok na vdovecký důchod též, jestliže pečuje mj. o nezaopatřené dítě nebo pečuje o dítě, které je závislé na

²³⁶ Mimo dávku ošetřovného byla osamělost rodiče (ovšem pouze matky samoživitelky) zohledněna při výplatě PPM. Do konce roku 2007 náležela osaměle žijící ženě PPM po dobu 37 týdnů (přitom běžná délka nároku na pobírání této dávky je 28 týdnů). Od 1. ledna 2008 bylo toto zvýhodnění zrušeno a v současnosti mohou pobírat dávku 37 týdnů pouze matky při vícečetných porodech. In: Srov. ŠTĀSTNÁ, A. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*, s. 46.

²³⁷ *Za osamělého zaměstnance* se pro účely ošetřovného považuje zaměstnanec, který je svobodný, ovdovělý nebo rozvedený, pokud nežije s druhem (družkou) nebo v registrovaném partnerství. *Za osamělého zaměstnance* se považuje i zaměstnanec, jehož manžel (manželka) je ve výkonu trestu odnětí svobody uloženého v trvání nejméně 1 roku nebo ve výkonu zabezpečovací detence nebo je nezvěstný a bylo zahájeno řízení o prohlášení nezvěstného manžela (manželky) za mrtvého, a tento zaměstnanec nežije s družkou (druhem). In: Srov. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, § 40, odst. 7.

²³⁸ Srov. *Nemocenské pojištění v roce 2010* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/7#vdpn>>.

²³⁹ Srov. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, § 39, odst. 2.

péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost).²⁴⁰

V systému dávek státní sociální podpory²⁴¹, jsou neúplné rodiny zvýhodňovány v případě *sociálního příplatku*, neboť osamělost rodiče má vliv na jeho výši²⁴². V případě osamělosti rodiče se sociální příplatek zvyšuje (zohledněny jsou také mj. zdravotní postižení rodiče). Sociální příplatek je cílen na pomoc nízkopříjmovým rodinám s krytím nákladů spojených se zabezpečováním jejich potřeb. Nárok na sociální příplatek je vázán na péči o nezaopatřené dítě (s výjimkou dítěte svěřeného do pěstounské péče) a na stanovenou hranici příjmů v rodině, která v předchozím kalendářním čtvrtletí musí být nižší než dvojnásobek životního minima rodiny^{243, 244}. Osamělost rodiče má také význam i při pobírání jiné dávky ze systému státní sociální podpory- *RP*. Jak jsem se již zmínila ve druhé kapitole, obecnou podmínkou nároku na tuto dávku je osobní celodenní a řádná péče, a také, že v některých případech tato dávka náleží, i když dítě navštěvuje příslušné zařízení. Podmínka osobní celodenní péče se považuje za splněnou mj. i tehdy, pokud dítě navštěvuje předškolní zařízení pro děti v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně a jestliže stupeň zdravotního postižení sluchu nebo zraku je u osamělého rodiče v rozsahu 50 % a více.²⁴⁵ Osamělý rodič pobírající *RP* má také možnost si k tomuto příspěvku neomezeně přivydělat, a to za určitých

²⁴⁰ Srov. ŠTASTNÁ, A. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*, s. 47.

²⁴¹ Pro účely dávek státní sociální podpory podle zákona č. 117/1995 Sb. se za *osamělého rodiče* pro účely tohoto zákona považuje rodič, který je svobodný, rozvedený nebo ovdovělý, pokud nežije s druhem. K druhovi (družce) se jako ke společně posuzované osobě přihlíží, pouze tehdy, žije-li s oprávněnou osobou nebo s osobou, která se posuzuje společně s oprávněnou osobou, alespoň tři měsíce. Za osamělého rodiče se nepovažuje též rodič, který žije v registrovaném partnerství. Tato definice osamělosti má mimo jiné význam jednak při vymezení rodiny (pro účely zjištění příjmu rozhodného pro nárok na dávky státní sociální podpory, které závisejí na výši příjmu, tj. příspěvek na bydlení, sociální příplatek a přídavek na dítě, a pro účely zjištění životního minima rodiny), jednak pro splnění podmínky péče o dítě pro nárok na rodičovský příspěvek a pro stanovení výše sociálního příplatku. Za rodinu se pro účely státní sociální podpory považuje oprávněná osoba a společně s ní posuzované osoby, kterými jsou též: nezaopatřené děti, jejich rodiče, pokud jsou nezaopatřeny dětmi a jsou osamělí, a rodiče těchto rodičů, pokud všechny tyto osoby s oprávněnou osobou spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby. Podmínka, že osoby spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby se považuje za splněnou, jedná-li se o nezletilé nezaopatřené dítě a jeho rodiče. *Pokud jsou rodiče dítěte rozvedeni, posuzuje se jako osoba společně posuzovaná s nezaopatřením dítětem rodič, s nímž dítě společně žije, a bylo-li dítě svěřeno do střídavé nebo společné výchovy obou rodičů, posuzuje se s nezaopatřeným nezletilým dítětem rodič určený na základě dohody těchto rodičů* (tuto dohodu mohou rodiče změnit vždy jen k prvnímu dni kalendářního čtvrtletí). In: Srov. PŘIB., J., *Nároky osamělých rodičů na sociální dávky* [online], dostupné na: <<http://www.linde-nakladatelstvi.cz/getfile.php4?fileid=22696&website=20>>.

²⁴² Podle § 22 odst. 2 b), d) zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, je zvýhodněn osamělý rodič koeficientem 1,17 a dlouhodobě těžce zdravotně postižený osamělý rodič koeficientem 1,30 oproti ostatním oprávněným osobám.

²⁴³ Za příjem se považuje i *RP* a přídavek na dítě.

²⁴⁴ Srov. ŠTASTNÁ, A. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*, s. 46.

²⁴⁵ Srov. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, § 30b odst. 2 písm. e).

podmínek, stejně tak, jak jsem se touto problematikou zabývala v pododdílu 2.1.6 Institucionální péče o dítě. Mimo sociální příspěvek má rodič v rámci péče o dítě nárok také na jinou dávku a to *příspěvek na dítě*. Jedná se o základní dávku určenou rodinám s nezaopatřeným dítětem, která přispívá ke krytí nákladů spojených s výchovou a výživou dětí. Nárok mají rodiny s příjmem do 2,4 násobku životního minima. Přídavek je poskytován ve třech výších podle věku nezaopatřeného dítěte: *dítě do 6 let* (výše přídavku na dítě 500 Kč. měsíčně), *dítě od 6 do 15 let* (výše přídavku na dítě 610 Kč. měsíčně) a *dítě od 15 do 26 let* (výše přídavku na dítě 700 Kč. měsíčně). Dávka přídavek na dítě náleží nezaopatřenému dítěti, a pokud je toto dítě zletilé, vyplácí se jemu. Pokud jde o nezletilé nezaopatřené dítě, vyplácí se přídavek mj. *rodičům tohoto dítěte*.²⁴⁶

Osamělý rodič, který nemá dostatečné příjmy a jeho celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb jeho samého a dítěte/dětí, a současně si nemůže zvýšit příjem z objektivních důvodů²⁴⁷, se může ocitnout v hmotné nouzi. Dávkami, kterými se **pomoc v hmotné nouzi** řeší, jsou *příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc*. Systém sociální pomoci tak u osamělých rodičů znamená prevenci chudoby a sociálního vyloučení. Pro účely zákona č. 111/2006 Sb., *o pomoci v hmotné nouzi*, se při posuzování stavu hmotné nouze příjmy a majetkové a sociální poměry osoby, která žádá o dávku pomoci v hmotné nouzi, posuzují společně s příjmy a majetkovými a sociálními poměry dalších osob. Okruh těchto společně posuzovaných osob se dále posuzuje podle zákona č. 110/2006 Sb., *o životním a existenčním minimu*^{248, 249}. Podle zákona o životním a existenčním minimu, jenž vymezuje jednotlivé okruhy společně posuzovaných osob, platí, že „osamělý rodič společně užívající byt se svými rodiči se však posuzuje i s dítětem společně s rodiči“.²⁵⁰ „To, že jde o osamělého rodiče, se jinak v systému pomoci v hmotné nouzi nijak zvlášť (např. ve výši dávek) nezohledňuje.“²⁵¹

²⁴⁶ Srov. *Státní sociální podpora* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>>.

²⁴⁷ Možnost zvýšit si příjem vlastním přičiněním se nezkoumá mj. u osoby pobírající peněžitou dávku nemocenského pojištění z důvodu mateřství (např. peněžitou pomoc v mateřství) či u rodiče, který celodenně, osobně a řádně pečuje alespoň o jedno dítě a pobírá RP, a to po dobu trvání nároku na tento příspěvek.

²⁴⁸ Existenční minimum nelze použít mj. u nezaopatřeného dítěte.

²⁴⁹ Srov. PŘIB., J. *Nároky osamělých rodičů na sociální dávky* [online], dostupné na: <<http://www.linde-nakladatelstvi.cz/getfile.php4?fileid=22696&website=20>>.

²⁵⁰ § 4 odst. 6 zákona č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu.

²⁵¹ PŘIB., J. *Nároky osamělých rodičů na sociální dávky* [online], dostupné na: <<http://www.linde-nakladatelstvi.cz/getfile.php4?fileid=22696&website=20>>.

4.1.2.2 Specifické dávky vztahující se k péči o zdravotně postižené dítě

Rodiče (či osamoceně pečující rodič) pečující o zdravotně postižené dítě v rodině mají nárok na zvláštní dávky při této péči. Jedná se o *dávky sociální péče pro osoby se zdravotním postižením*²⁵² a dále o *příspěvek na péči*²⁵³.

V rámci *systemu dávek sociální péče pro osoby se zdravotním postižením* mají rodiče pečující o nezaopatřené dítě, které má zdravotní postižení určitého druhu, nárok na dávky, kterými jsou *příspěvek na úpravu bytu, příspěvek na zakoupení motorového vozidla a příspěvek na celkovou opravu motorového vozidla, příspěvek na provoz motorového vozidla a příspěvek na individuální dopravu*. Více o jednotlivých dávkách uvádím v příloze č. 5.

Příspěvek na péči se poskytuje osobám od 1 roku věku²⁵⁴, které potřebují vzhledem ke svému dlouhodobě nepříznivému zdravotnímu stavu pomoc jiné fyzické osoby při zajištění soběstačnosti v rozsahu stanoveném stupněm závislosti. Stupně závislosti na pomoci jiné osoby se stanoví na základě posudku lékaře a sociálního šetření, které provádí sociální pracovník. Výsledkem je stanovení stupně závislosti na pomoci jiné fyzické osoby, přičemž tyto stupně závislosti jsou I lehká závislost, II středně těžká závislost, III těžká závislost a IV úplná závislost. Při posuzování se hodnotí schopnost osoby zvládat úkony soběstačnosti a úkony péče o vlastní osobu, které jsou vyjmenovány zákonem. U osoby do 18 let věku se při posuzování potřeby dohledu a pomoci (pro účely stanovení stupně závislosti) porovnává rozsah, intenzita a náročnost dohledu a pomoci, kterou je jí třeba věnovat, s dohledem a pomocí, který je poskytován zdravé osobě. Výše příspěvku na péči pro osoby od 1 do 18 let věku činí za kalendářní měsíc 3000 Kč (lehká závislost), 5000 Kč (středně těžká závislost), 9000 Kč (těžká závislost) a 11000 Kč (úplná závislost). U osob od 18 let věku činí výše příspěvku v jednotlivých stupních 2000 Kč, 4000 Kč, 8000 Kč a 11000 Kč měsíčně. Vyšší částka na péči pro děti je dána zejména tím, že děti nemají obvykle svůj vlastní příjem (plat, mzda či jiné příjmy).²⁵⁵ Příspěvek lze použít pouze na ty výdaje, které souvisejí se zabezpečením podpory a pomoci osobě, která je závislá na péči jiné osoby. Může být tedy „spotřebován“ jako úhrada za péči, kterou zajišťuje poskytovatel služby a dále také

²⁵² Dávky sociální péče pro osoby se zdravotním postižením jsou upraveny ve vyhlášce Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení.

²⁵³ Příspěvek na péči je upraven zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

²⁵⁴ Příspěvek na péči náleží osobě, o kterou má být pečováno, nikoliv osobě, která tuto péči zajišťuje.

²⁵⁵ Srov. Aperio, *Nebojujte s úřady a zaměstnavateli 2009- Průvodce pro rodiče*, s. 49.

na výdaje, které vzniknou pečující osobě (tj. rodinnému příslušníkovi či jiné osobě), která není poskytovatelem sociální služby. Tyto oba výše uvedené způsoby může příjemce kombinovat dle individuálně zvoleného způsobu zajištění péče a dle vlastní potřeby.²⁵⁶

4.1.2.3 Sociální služby poskytované pečujícímu rodiči

*Sociální služby*²⁵⁷ jsou zaměřeny na podporu a pomoc jednotlivým členům rodiny anebo rodině jako celku, kteří se nacházejí v nepříznivé sociální situaci, za účelem prevence sociálního vyloučení.²⁵⁸ Sociální služby, poskytované ve prospěch rodin a jejich členů, mají nejen pomoci osamoceně pečujícím rodičům překonat mimořádně krizovou a náročnou situaci, kterou neumějí nebo nemohou vyřešit, ale především ochránit nezletilé dítě.²⁵⁹ Některé sociální služby jsou poskytovány bez úhrady, jiné za úhradu. Zákon hovoří o tom, že sociální služby zahrnují jednak *sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence*.²⁶⁰

Oblast *sociálního poradenství* je určena lidem, kteří nejsou schopni bez vnější podpory vyřešit svoji specifickou situaci ve svém životě. Podpora je realizována prostřednictvím poskytování rad, zprostředkování informací o právech a povinnostech, aktivní pomoci při vyjednávání, doprovázení nebo zastupování apod. Cílem je nabídnout pomoc a možnosti řešení při jejich realizaci, a tím člověku umožnit, aby byl vlastními silami schopen vyřešit svůj problém nebo svou životní situaci. Na přímou pomoc rodině jsou zaměřeny zejména *manželské a rodinné poradny*. Poradenství poskytují převážně psychologové a sociální pracovníci. Sociální poradenství je poskytováno bez úhrady.²⁶¹

Služby sociální péče pomáhají osobám zajistit jejich psychickou a fyzickou soběstačnost, s cílem umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti. V případě, kdy toto zapojení do společnosti vylučuje jejich stav, je třeba zajistit jim důstojné prostředí a zacházení.²⁶² V případě rodičů pečujících o dítě

²⁵⁶ Srov. *Nárok na příspěvek na péči* [online], dostupné na: <<http://www.finance.cz/socialni-podpora/informace/prispevek-na-peci/narok/>>.

²⁵⁷ Jednotlivé druhy sociálních služeb upravuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, část třetí.

²⁵⁸ Srov. *Rodina* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>>.

²⁵⁹ Srov. KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 48.

²⁶⁰ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 32, a), b), c).

²⁶¹ Srov. KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 49.

²⁶² Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 38.

v rodině, v rámci služeb sociální péče, pak přichází v úvahu zejména tyto typy služeb jako *pečovatelská služba*²⁶³ či *odlehčovací služby*²⁶⁴.

V oblasti *služeb sociální prevence*, které napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení mj. osob ohrožených krizovou sociální situací, připadají pro rodiče pečující o děti převážně služby jako *raná péče*²⁶⁵, *azylové domy*²⁶⁶ či *sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi*²⁶⁷.

Vedle těchto služeb existují také *nestátní organizace*, které také poskytují přímou podporu rodinám při péči o dítě jako např. *Národní centrum pro rodinu*²⁶⁸, *Diecézní centra pro rodinu*, *Centra pro rodinu*, *Mateřská centra*²⁶⁹ apod. Právě tyto nestátní organizace nabízejí (nejen) osamoceně pečujícím rodičům následující aktivity jako

²⁶³ Pečovatelská služba pro rodiny s dětmi, jejímž cílem je pomoc rodině ve zvládnutí péče o dítě nebo krátkodobě nahradit rodičovskou péčí. Poskytuje se, jestliže osoby nebo rodiče odpovědné za výchovu dětí ji nemohou zabezpečit z různých vážných důvodů (např. nemoc, lázeňská léčba, aj.). Pečovatelská služba se také poskytuje v rodině, ve které se současně narodili 3 nebo více dětí nebo se v rozmezí 2 let opakovaně narodila dvojčata. Dále se tato služba poskytuje také rodinám, ve kterých rodiče trvale pečují o dítě s těžkým zdravotním postižením, které vyžaduje mimořádnou péči. Za poskytování pečovatelské služby hradí osoby úhradu za základní činnosti v rozsahu stanoveném smlouvou. In: Srov. KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 48-49.

²⁶⁴ Odlehčovací služba (nebo také respitní péče) znamená zejména pomoc rodinám, které celoročně pečují o dítě s postižením, ve zvládnutí této péče. Cílem je umožnit rodičům odpočinout si na určitou dobu od této péče a nabrat nové síly, dále také např. poskytnout čas na vyřízení důležitých záležitostí atd. Služby jsou poskytovány formou krátkodobých pobytů dítěte mimo rodinu nebo ve formě návštěvy pracovníka v rodině. Za poskytování odlehčovacích služeb hradí osoby úhradu za základní činnosti v rozsahu stanoveném smlouvou. In: Srov. KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 48.

²⁶⁵ Raná péče je služba, která je orientována na celou rodinu s dítětem raného věku, jehož vývoj je ohrožen vlivem prostředí nebo zdravotním postižením. Služby jsou zaměřeny na podporu rodiny a podporu vývoje dítěte, přičemž jejich poskytování zajišťují návštěvy pracovníka agentury v rodině podle dohody s rodiči. Tento pracovník poskytuje rodičům nejen odborné a praktické rady při péči o dítě, ale také psychologickou podporu. Tato služba je poskytována bez úhrady. In: Srov. Tamtéž, s. 49.

²⁶⁶ Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu pro osoby, které se dostali do nepříznivé sociální situace spojené se ztrátou bydlení. Většina azylových domů je určena pro matky s dětmi, avšak některé azylové domy umožňují ubytování i osaměle pečujícím otcům. In: Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 57, odst. 1.

²⁶⁷ Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou terénní, popř. ambulantní služby, které jsou poskytovány rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dlouhodobé sociální situace, kterou nejsou rodiče schopni bez pomoci sami překonat, a u kterého existují další rizika jeho vývoje. Tyto služby jsou poskytovány bez úhrady. In: Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 65, odst. 1.

²⁶⁸ Cílem Národního centra pro rodinu je monitorovat společenské podmínky, které se vztahují k rodině, iniciovat a podporovat prorodinné aktivity v naší zemi, podporovat zdravé fungující rodiny apod. V pastorační práci se angažuje jako informační a koordinační centrum pro diecézní a regionální centra pro rodinu.

²⁶⁹ Velmi významnou podporou (nejen) pro osamělé rodiče-otce mohou být právě *mateřská centra*. Obecně je cílem mateřského centra posilovat rodinné vztahy, získávat a předávat si poznatky o výchově, obohatit děti o nové kamarády a zkušenosti, preventivně působit před izolací žen a mužů na rodičovské dovolené, poskytnutí bezplatného poradenství apod. Ve většině případů nabízejí mateřská centra řadu aktivit jak pro matky a děti, tak i pro (osamělé) otce. Mateřská centra se snaží přilákat více otců, a proto již druhým rokem probíhá společná kampaň Síť mateřských center a Ligy otevřených mužů (LOM-nezisková organizace pro muže, kteří o sobě přemýšlejí) pod názvem „*Táta dneska frčí*“. Hlavním cílem této kampaně je posílit roli otců ve společnosti a motivovat je k většímu zapojení do života rodin i mateřských center.

víkendová setkání pro rodiče, která jsou určena rodičům, kteří aktuálně zvládají novou životní situaci a snaží se v ní zorientovat, kdy po celou dobu pobytu mají možnost osobních rozhovorů s rodinným poradcem, sociální pracovníci, duchovním apod. Dále tyto organizace nabízejí rodičům také různé *integrační programy*, které nabízejí týdenní pobyty pro osamělé rodiče či společné pobyty rodin, přičemž je zde kladen důraz na různé skupinové aktivity, které se snaží předcházet sociální izolaci osamocených rodičů a jejich dětí. V neposlední řadě jsou významné také *kluby osamělých rodičů*, přičemž se jedná o svépomocné skupiny rodičů určené pro ty, kteří se svojí situací vyrovnávají obtížněji a vyžadují dlouhodobou podporu. Organizace nabízejí rodičům také *poradny*, které rodičům poskytují psychologické poradenství, individuální konzultace s rodinným poradcem zaměřené na doprovázení osamocených rodičů či na problémy s výchovou dětí v neúplné rodině.²⁷⁰

4.2 Sociální práce s rodinami pečujících otců v oblasti rozvodových a porozvodových sporů o děti

Většina rodičů má zájem prožívat s dětmi každý den, s tím je ale spojena otázka domluvy o dalších kontaktech po rozvodu či po rozchodu. Nesporných rozvodů, kdy se rodiče domluví o péči o děti, výživě apod. je daleko méně než sporných, kdy se rodiče nechtějí nebo neumí domluvit na další výchově svého dítěte (svých dětí). Jestliže tato otázka není dohodnuta, soud bude muset automaticky zjišťovat a posuzovat řadu skutečností, aby posoudil všechny aspekty. A i tehdy, kdy soud po delší době vynese rozhodnutí a některý z manželů s tím nebude jako rodič souhlasit a odvolá se, opatrovnické řízení se protáhne a také se odloží samotné rozvodové řízení.²⁷¹

Avšak ani rozhodnutím soudu o svěřením dítěte do výchovy jednoho z rodičů a vymezením styku s dítětem pro druhého rodiče porozvodové/ porozchodové spory o děti často nekončí. Matky někdy nerespektují stanovenou úpravu poměrů a neumožňují dětem kontakt s otcem (nebo naopak). „Nejčastějším problémem bývají potíže se stykem. Je-li dítě svěřeno do výchovy jednomu z rodičů, má druhý z nich právo se s dítětem stýkat tak, aby mohl realizovat práva i povinnosti vyplývající z jeho

²⁷⁰ Srov. KODYMOVÁ, P. - KOLÁČKOVÁ, J., *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 50.

²⁷¹ Srov. *Porozvodové spory o děti* [online], dostupné na: <<http://www.phil.muni.cz/wups/home/Downloads/dalsi-studijni-materialy/manzelske-a-rodinne-poradenstvi/17-Porozvodove%20spory%20o%20deti.doc/view>>.

rodičovské zodpovědnosti.²⁷² V praxi to znamená, že mu musí být umožněno se s dítětem osobně stýkat, mít o něm informace a trávit s ním volný čas či dovolenou.

Mezi společensky rozšířené jevy doprovázející rozvod, při kterých dochází *k určitému omezení styku rodiče s dítětem/ dětmi*, patří např. *popouzení proti jednomu z rodičů*, kdy tímto popouzením je myšlena cílená dlouhodobá činnost v neprospěch bývalého partnera, přičemž popouzí většinou matky, které mají děti ve výhradní péči, s cílem upevnit si svou výhradní výchovnou moc a vymazat otce ze života dítěte (popouzení otcem proti matce není samozřejmě vyloučeno). Dále se lze setkat také s *bráněním ve styku*, při kterém soudem, případně dohodou vymezený styk otce s dítětem se v některých případech snaží matky ještě více omezovat nebo úplně znemožnit (taktéž samozřejmě není vyloučeno bránění ve styku matce otcem). Mezi nejhorší jev doprovázející rozvod, se kterým se lze setkat, patří *syndrom zavrženého rodiče*. Jedná se o programování dítěte proti druhému rodiči, kdy vznik tohoto syndromu je iniciován popouzejícím rodičem, který manipuluje (vědomě či nevědomě) dítě ve snaze eliminovat druhého rodiče ze života dítěte a zničit lásku dítěte k tomuto rodiči, přičemž dítě si začne časem vytvářet vlastní negativní postoje k rodiči, až ho nakonec zavrhne (o termínu zavrženého rodiče hovoříme tehdy, kdy rodič nezadal důvod k tomu, co by u dítěte mohlo vyvolat oprávněnou nenávisť).²⁷³

Případy vyhrocených sporů o děti po rozvodu jsou velmi časté, přičemž děti bývají těmito spory nepřiměřeně stresovány a dostává se jim při tom minimální podpory nejbližšího okolí.²⁷⁴

Jak jsem se zmínila již výše, o úpravě poměrů nezletilých dětí po rozvodu rodičů rozhoduje soud. Zajištěním podkladů pro rozhodnutí pověří vždy *orgán sociálně právní ochrany dětí*²⁷⁵. OSPOD shrne zjištěné skutečnosti ve zprávě pro soud, přičemž tato zpráva není pro soud závazná a slouží pouze k orientaci v poměrech dítěte. V případě,

²⁷² MPSV, *Porozvodové konflikty*, s. 11.

²⁷³ Srov. ČERNÁ, M. *Rozvod, otcové a děti*, s. 42-46.

²⁷⁴ Srov. MATOUŠEK, O. – UHLÍKOVÁ, Š. *Sociální práce s rodinou v rozvodu*, s. 70.

²⁷⁵ Úlohou OSPOD v řízení o úpravě práv a povinností rodičů k nezletilému dítěti/ dětem je, v roli kolizního opatrovníka, zastávat práva a zájmy dítěte před soudem. OSPOD, resp. jeho příslušný sociální pracovník, musí do jednoho měsíce zpracovat zprávu o poměrech v rodině, výchovných předpokladech rodičů a životním prostředí dítěte. Na základě žádosti soudu poté podává zprávu o všech skutečnostech důležitých pro rozhodnutí ve věci a sděluje své pracovní stanovisko, přičemž v jejím závěru by mělo být také doporučení svěřit dítě jednomu z rodičů, příp. oběma do střídavé péče. Zpráva obsahuje zpravidla i návrh styku s rodičem, jemuž dítě nebude svěřeno do péče. Do spisové dokumentace o dítěti, vedené OSPOD, je podle zákona oprávněn nahlížet pouze ten rodič dítěte, kterému náleží rodičovská zodpovědnost nebo jiná osoba, která je odpovědná za výchovu dítěte. In: Srov. ČERNÁ, M. *Rozvod, otcové a děti*, s. 65-72.

že se rodiče dítěte shodují na porozvodovém/ porozchodovém uspořádání, které neohrožuje nějakým způsobem zájem dítěte, stačí pro rozhodnutí soudu tato zpráva. Jde-li však o spor mezi rodiči, vyžádá si soud další svědectví (např. od učitelů, lékařů apod.). Ve složitějších případech si soud objedná posudek soudního znalce pro hlubší objasnění poměrů a vztahů v rodině. Soud tak činí rozhodnutí na základě sumy provedených důkazů.²⁷⁶

OSPOD zastává zájmy dítěte i v případě *pokračujících sporů o výchovu dítěte*, kdy např. matka nerespektuje stanovenou úpravu poměrů a brání otci v kontaktu s dítětem/děťmi. Jestliže je tedy základní charakteristikou OSPOD ve sporu o děti obrana zájmů dítěte, pak zájmem dítěte je v této situaci (kdy bránění ve styku je bezdůvodné a otec nepředstavuje pro dítě žádné nebezpečí, neohrožuje ho fyzicky ani narušením jeho psychosociálního vývoje) jednoznačně *udržení plnohodnotného vztahu s otcem*. Tento zájem je deklarován i v *Úmluvě o právech dítěte* v článku 9 odst. 3 jako právo dítěte na pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči a je také podpořen mnoha odbornými výzkumy dokazujícími nenahraditelnost blízkého vztahu dítěte s otcem. Na OSPOD se případ vrací (pokud není průběžně sledován) většinou na podnět otce, který se dožaduje styku. Sociální pracovník situaci znovu zanalyzuje, zhodnotí výchovné poměry dítěte a podnikne kroky k nápravě. Pracovník může uskutečnit *pohovor s matkou*, která brání dítěti ve styku s otcem, a pokusit se jí přimět k dodržování rozhodnutí soudu nebo dohody. Pokud matka nadále brání kontaktu otce, může sociální pracovník přistoupit k udělení *napomenutí matce nebo stanovení dohledu nad dítětem, a tedy i stykem s otcem*. Další možností je také *podání návrhu na změnu výchovy*, neboť bránění ve styku je kvalifikovanou změnou poměrů a je tedy důvodem pro změnu výchovy. Protože je bránění ve styku trestným činem, může otec podat i *návrh na trestní stíhání matky*.²⁷⁷

V případě porozvodových sporů rodičů o děti se OSPOD o situaci v rodině dozvídají mnohdy až v době, kdy je komunikace mezi rodiči zablokována nebo omezena na minimum, přičemž OSPOD poté naváže intenzivní spolupráci s rodinou, při které již není cílem obnovení manželského soužití, ale obnovení komunikace mezi rodiči, která je nutná pro přiměřený výkon rodičovské role. Z metod práce jsou využívány např. metody *individuální sociální práce, případová práce, krizová*

²⁷⁶ Srov. ČERNÁ, M. *Rozvod, otcové a děti*, s. 64-65.

²⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 65-72.

intervence či *sociální poradenství*^{278, 279} Bývalým manželům je třeba pomoci v tom, aby dokázali rozlišit partnerskou a rodičovskou rovinu svého vztahu. Přitom je možné využít i pojmů obsažených v legislativě, tj. *rodičovská zodpovědnost a zájem dítěte*. Při navázání dobré spolupráce s klienty je nejúčinnějším pracovníkovým prostředkem respekt k oběma rodičům a vnímavost pracovníka k pohnutkám, jež je do konfliktní situace dostaly.²⁸⁰ Možnosti OSPOD jsou však limitovány, neboť terapeutickou práci by rodičům mělo nabízet odborné poradenské zařízení, které nabízí svou pomoc ve zprostředkování vzájemné domluvy (o styku rodičů s dítětem, o výchově dětí, o posilování vztahu dětí k rodičům apod.), a které neparticipovalo na předchozím projednávání sporu, a snadněji si proto udrží pozici nestranného zprostředkovatele. Klienti se tak mohou k službám terapeutického pracoviště dostat dvěma cestami. První cestou je, že službu doporučí pracovník OSPOD, a to zpravidla těm rodičovským párům, ve kterých nemá jeden z rodičů dostatek prostoru pro styk se svými dětmi. Jedná se o rodiče, který má zpravidla v určitém rozsahu soudem stanovený styk s dítětem, avšak druhá strana tento rozsah styku nedodržuje. Druhou cestou, jak se mohou rodiče dostat k službám terapeutického pracoviště, je usnesením nebo rozsudkem soudu. V tomto případě se již ale zpravidla jedná o rodiče, kteří svůj spor o děti řeší již dlouhodobě soudní cestou. Jedná se již o takové případy, kdy jeden z rodičů je jen minimálně motivovaný ke spolupráci s tím rodičem, jemuž nebyly děti svěřeny do péče.²⁸¹ Těmito terapeutickými pracovišti, která poskytují rodičům zejména psychologickou pomoc při řešení porozvodových sporů o děti, jsou u nás především *poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy*.

V ČR působí již od roku 1990 *Asociace manželských a rodinných poradců*, která vznikla jako profesní sdružení psychologů, sociálních pracovníků a dalších odborníků působících zejména v tehdejších manželských a předmanželských poradnách (nyní poradnách pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy). Poradny jsou od roku 2007 součástí sítě sociálních služeb a jsou vymezeny zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Odborné služby poskytované v poradnách po celé ČR spadají pod sociální

²⁷⁸ Povinností OSPOD je poskytnout rodičům bezplatné poradenství podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, konkr. § 11. Přičemž navíc podle § 12 odst. 1 písm. b) zákona o sociálně právní ochraně dětí (zákon č. 359/1999 Sb.) může rodičům obecní úřad obce s rozšířenou působností *uložit povinnost* využít pomoc odborného poradenského zařízení, pokud nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou bez odborné poradenské pomoci, zejména při sporech o úpravě styku s dítětem nebo úpravě výchovy dítěte.

²⁷⁹ Srov. MPSV, *Porozvodové konflikty*, s. 11.

²⁸⁰ Srov. MATOUŠEK, O. – UHLÍKOVÁ, Š. *Sociální práce s rodinou v rozvodu*, s. 70.

²⁸¹ Srov. tamtéž, s. 70-71.

poradenství a jsou blíže vymezeny vyhláškou 505/2006 Sb. Manželský a rodinný poradce poskytuje psychologické, psychosociální a sociálně právní poradenství jednotlivcům, partnerským párům, manželům a rodinám. Jedná se o osoby, které prožívají náročné životní období, mj. právě z důvodu rozvodu, porozvodových těžkostí či styku s dětmi. Důležitou součástí je i mediace²⁸² dohod, a to zejména o výchově dětí a uspořádání vzájemných vztahů. Manželští a rodinní poradci poskytují v rámci rozvodu takové služby, jako je např. psychologická a psychoterapeutická pomoc jednotlivcům, párům, manželům a rodinám a dále také rozvodové poradenství a porozvodové vedení (především v zájmu nezletilých dětí).²⁸³ Při práci s rodiči v rozvodu je třeba počítat s tím, že motivací jednoho z rodičů může být strach (z dalších soudních sporů atd.). Zájem dítěte a respekt k tomu, že rozvedený manžel je faktickým rodičem dítěte, jsou často ignorovány. Někteří tito rodiče argumentují tím, že druhý rodič jejich společné dítě poškozují, avšak zpravidla jde jen o pokus zabránit tomu, aby druhý rodič měl vliv na nově založenou rodinu toho z rodičů, který má dítě ve své vlastní péči. Motivací rodiče, kterému nebylo svěřeno dítě do vlastní výchovy, je skoro vždy pocit bezmoci a ochota udělat téměř cokoli, aby mohl být se svým dítětem v kontaktu. V některých případech může jít také o způsob, jak druhého vydírat a zasahovat do soukromého života rozvedeného partnera.²⁸⁴

V našich podmínkách však není pouze OSPOD tím, kdo hájí práva dětí v případě porozvodových/ porozchodových sporů o děti, nýbrž je jím také *Fond ohrožených dětí* (dále jen FOD). FOD je občanské sdružení na pomoc týraným, zneužívaným, zanedbávaným, opuštěným nebo jinak sociálně ohroženým dětem, s působností na celém území ČR. Mezi hlavní směry činnosti patří mj. např. pomoc týraným či jinak sociálně ohroženým dětem se zaměřením na terénní sociální práci a sanaci rodin, provoz azylových domů pro rodiny s dětmi a mládež bez domova, poradenská a hmotná pomoc náhradním i potřebným vlastním rodinám, projekt Klokánek (rodinná alternativa ústavní péče) atd.²⁸⁵ „Nejčastěji pracovníci FOD řeší porozvodové případy, kdy si rodiče přes

²⁸² Mediace je alternativní metoda řešení problémů bez zásahu soudu. Jedná se o to, že profesionální prostředník, tj. mediátor, pomáhá účastníkům nalézt oboustranně přijatelná řešení dané situace. Mediaci, a konkr. rodinnou mediaci, je vhodné použít mj. právě při řešení rozvodových a porozvodových konfliktů (jako např. pro dosažení dohody o styku rodičů s nezletilým dítětem, o výchově nezletilých dětí apod.). Více o mediaci na www.resenisporu.cz

²⁸³ Srov. *O nás* [online], dostupné na: <<http://www.amrp.cz/joomla/index.php>>.

²⁸⁴ Srov. MATOUŠEK, O. – UHLÍKOVÁ, Š. *Sociální práce s rodinou v rozvodu*, s. 71.

²⁸⁵ Srov. *O FOD* [online], dostupné na: <<http://www.fod.cz/>>.

dítě vyřizují účty.²⁸⁶ V těchto rodinách provádějí pracovníci šetření a snaží se situaci v rodině vyřešit s ohledem na zájem dítěte. V případech vyhrocených sporů rodičů o dítě/děti, kde to vyžaduje zájem dítěte, může být toto dítě mj. na základě *žádosti rodičů, soudního rozhodnutí* (předběžné opatření nebo rozsudek) či *žádosti OSPOD* přijato do Klokánku, jakožto zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. V takovém případě může dítě zůstat v Klokánku i proti vůli rodičů až do té doby, než soud rozhodne o předběžném opatření. Zde je nutné také podotknout, že podle § 46 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, má rodinná péče v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc přednost před výchovou ústavní.²⁸⁷

²⁸⁶ BAJER, P. FOD nejčastěji řeší rozvodové případy, *Sociální práce*, č. 2/2005, s., 14.

²⁸⁷ Srov. *O FOD* [online], dostupné na: <<http://www.fod.cz/>>.

ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo zmapovat problematiku „pečujících otců“ v konkrétních oblastech péče o dítě, a to se zaměřením zvláštní pozornosti *zejména na práva a možnosti*, které takto pečující otcové mají z hlediska sociální politiky a sociální práce, a předložit syntézu informací k tomuto tématu. V této práci šlo o problematiku „pečujících otců“ zejména s ohledem na současnou situaci v naší společnosti, přičemž se mi jednalo o takové situace, kdy je otec převážně či výhradně pečujícím.

Na problematiku pečujících otců v současné společnosti jsem nahlížela komplexně. Ve své práci jsem se zabývala jednak muži-otci, kteří pečují o dítě společně s manželkou či družkou, jedná se tedy o manželské páry s dětmi či nesezdané páry s dětmi. Dále jsem svou pozornost zaměřila také na problematiku osamoceně pečujícího otcovství, kde jsem se v tomto kontextu zabývala zejména pečujícími otci po rozvodu a po rozchodu. V celkovém kontextu problematiky pečujících otců jsem také neopomenula zohlednit, že se může jednat nejen o péči biologického otce o dítě, nýbrž také otce sociálního či právního.

Při studiu problematiky pečujících otců jsem zjistila, že literatury, která by se komplexněji zabývala situací pečujících otců v ČR, není mnoho. Nejvíce podkladů k tvorbě práce, vzhledem k jednotlivým oblastem péče o dítě, jsem nacházela v souvislosti s tematikou otců na rodičovské dovolené. Méně prostudovanou problematikou se mi poté jevila situace otců po rozvodu či po rozchodu, přičemž v této souvislosti se mi zdála zejména neprostudovanou oblastí sociální práce s takto pečujícími otci. Co se týká problematiky otců osamoceně pečujících otců o děti, musím říci, že jsem k tomuto tématu nenašla téměř žádné informace nebo jen velmi málo, a to jak z pohledu sociální politiky, tak z pohledu sociální práce. Tuto oblast tak pokládám za nejméně prostudovanou.

Práce byla pojata teoreticky. Při jejím zpracování jsem postupovala metodou analýzy a syntézy literatury a pramenů. V první kapitole jsem vymezila základní pojmy a objasnila jsem teoretická východiska problematiky práce. Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na současnou právní úpravu péče o dítě v nukleární rodině tvořené dvěma rodiči a dítětem/dětmi, kde jsem poté v kontextu této tematiky, zohlednila situaci pečujících otců. Ve třetí kapitole jsem se zabývala otázkou osamoceně pečujícího otcovství, kde jsem se poté v této souvislosti věnovala zejména problematice otcovství

po rozvodu a po rozchodu. Ve čtvrté kapitole jsem se věnovala sociální práci s rodinou v případě osamocení a v případě rozvodu či rozchodu. V oblasti sociální práce s osamoceně pečujícími rodiči jsem brala také na zřetel, že tímto osamoceně pečujícím rodičem může být právě otec. V oblasti sociální práce s rodinami v rozvodu/ rozchodu jsem se pak konkrétně zabývala problematikou sporů o děti po rozvodu manželství či po rozchodu rodičovského páru.

Na základě prostudované literatury, pramenů a dalších zdrojů, vztahujících se ke konkrétním oblastem péče o dítě, jsem dospěla k několika závěrům v závislosti na tom, kterou oblast jsem studovala.

Naprostým základem, z hlediska uplatnění budoucích práv, ale i povinností otce v péči o dítě, je právní určení otcovství. To je podle zákona o rodině v první řadě založeno na biologickém vztahu nebo jeho předpokladu v případě, že se dítě narodilo v manželství a za otce dítěte je tak považován, pokud není prokázáno jinak, manžel matky. Lze říci, že biologický otec má tak podle zákona o rodině vždy přednost před otcem sociálním, tedy kromě případů adopce. Na základě tohoto faktu, je tedy zřejmé, že právní úprava vztahů mezi rodiči a dětmi je založena na rodičovství, nikoli na formě rodiny. Podle zákona o rodině tak mají děti nemanželské stejné nároky jako manželské, je-li otec uveden v rodném listě. To znamená, že otcové z nesezdaných soužití mají stejná práva při péči o dítě jako otcové z manželských párů za předpokladu, že je otec uveden v rodném listě. Totéž platí i v případech osvojení dítěte, neboť otec v tomto smyslu nabývá stejných práv jako biologický otec dítěte, je-li jako otec uveden v rodném listě.

Péče o velmi malé děti byla dlouhou dobu z hlediska zákona výhradně záležitostí žen, otec tak mohl pečovat o děti jen v případech, kdy matka dítěte zemřela nebo nemohla z vážných důvodů o dítě pečovat. Od té doby se však mnohé změnilo a práva mužů a žen v péči o malé děti se fakticky vyrovnala. Otec má v současnosti právo čerpat rodičovskou dovolenou za stejných podmínek jako matka. Dále může otec čerpat nově i mateřskou dovolenou, přičemž v přípravě je i tzv. otcovská dovolená, již by otcové mohli již brzy využívat. V případě péče o nemocné dítě je novinkou také to, že se mohou rodiče při této péči jedenkrát vystřídat, což umožňuje společnou participaci rodičů na péči o dítě. Z pracovních podmínek pro zaměstnané ženy a muže vyplývá, že otec má stejné pracovní podmínky v souvislosti s péčí o dítě, přičemž je patrné, že na otce se nevztahují pouze taková opatření, která chrání matku po dobu devíti měsíců po porodu a v období kojení. V celkovém kontextu tak lze konstatovat, že v naší

společnosti dochází k postupnému zrovnoprávňování mužů a žen v péči o dítě. Ačkoli však mají muži stejné či srovnatelné podmínky k péči o děti jako ženy, tato situace ještě neznamena, že tuto péči o děti skutečně využívají. Nadále je v naší společnosti péče o děti doménou především žen. Ty nejen, že se ve většině na této péči podílí, ale zároveň je tato role pečovatelky od nich ve společnosti očekávána. I přes zvyšující se angažovanost mužů v péči o dítě je otcovská role stále definována především rolí živitele rodiny. Otec je tak tedy nadále chápán jako živitel rodiny a matka jako pečovatelka, případně spoluživitelka. Lze tak říci, že právě toto rozdělení rolí v rodině se odráží u žen zejména v diskriminaci na trhu práce a u mužů ve znevýhodňování před státem při svěřování dětí do péče.

V případě porozvodové péče o dítě byla v naší společnosti donedávna jedinou možností pouze výhradní péče matky nebo otce, přičemž v praxi byly děti svěřovány v naprosté většině do péče matek. V současné době má otec, který se chce podílet na péči o dítě i po rozvodu nebo rozchodu, následující možnosti. Tou nejrazantnější možností je, že může žádat o svěřování dítěte do své výhradní péče. Druhou možností, která byla zavedena teprve nedávno, je svěřování dítěte do společné, popř. střídavé výchovy. Třetí možností je to, že v případě, že bude dítě svěřeno do výhradní péče matky, může otec žádat o co nejširší styk s dítětem. V naší společnosti však v této oblasti dále přetrvávají předsudky, neboť aktivní účast osaměle pečujícího otce na péči o dítě je považována za něco neobvyklého. Lze tak říci, že v případě, kdy chce otec zůstat pečujícím otcem i po rozvodu či po rozchodu a žádá o co nejširší styk s dítětem, pohlíží na něho společnost s předsudky a s nepochopením.

Poněvadž je péče o děti v rodině (zejména o malé děti) ve většině případů záležitostí převážně žen, odráží se tato situace také v oblasti sociální práce a sociálních služeb. Řada služeb pro pečující rodiče je sice komponována pro oba rodiče, avšak předpokládá se, že ji budou využívat pouze matky s dětmi. K určitému posunu v této oblasti však již také dochází, lze zmínit např. otevřenost azylových domů i pro otce s dětmi či mateřská centra, která mohou navštěvovat i otcové s dětmi, ať už jsou osamoceně pečující či nikoli. V případě sociální práce s osamoceně či jinak pečujícími otci shledávám velké rezervy. Nezřídka se stává, že sociální pracovnice upřednostňují, např. při rozhodnutí o svěřování dítěte do péče, právě matky, neboť je pokládají za schopnější se o dítě postarat a pečovat o ně. I já sama jsem byla několikrát na praxích svědkem tohoto znevýhodňování žen při péči o dítě.

Na základě zjištěných poznatků o problematice pečujících otců v konkrétních oblastech péče o dítě jsem dospěla k názoru, že ačkoli dochází ve společnosti k jistému pozitivnímu posunu v rámci práv otců při péči o dítě, přesto naše společnost na tuto situaci aktivního zapojení mužů do péče o dítě není připravena. Neustále dochází ke zvýhodňování žen při péči o dítě ve všech oblastech a péče otců o děti je tak stále podceňována. V této souvislosti mě tak napadá otázka: A co zájem dítěte? Dítě má právo na péči obou rodičů, stejně jako rodiče mají právo na péči o dítě, ať už se jedná o otce či matku. Matka bude vždy pro dítě a péči o ně velmi významná, avšak ptám se: Není již na čase v naší společnosti nepodceňovat významnost také otce v péči o dítě?

Přínos práce shledávám zejména v tom, že v komplexní podobě přináší existující dostupné informace o problematice pečujících otců ve výše zmíněných oblastech péče o dítě. Možnost dalšího bádání v souvislosti s touto problematikou spatřuji zejména v kontextu sociální práce s osamocené či jinak pečujícími otci.

POUŽITÉ ZDROJE

Prameny

Čeští otcové v akci? [online]. Praha : Otevřená společnost, 2007. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.osops.cz/muziazeny/page.php-a=48&b=33.htm>>.

Důchodové pojištění [online]. Praha : MPSV. [cit. 2010-04-01]. Dostupné na World Wide Web:<<http://www.mpsv.cz/cs/618>>.

Národní koncepce rodinné politiky [online]. Praha : MPSV, 2005 [cit. 2010-04-01]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>.

Národní zpráva o rodině [online]. Praha : MPSV, 2004. [cit. 2010-04-01]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>.

Nárok na příspěvek na péči [online], [cit. 2010-03-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.finance.cz/socialni-podpora/informace/prispevek-na-peci/narok/>>.

Nařízení vlády č. 590/2006 Sb., kterým se provádí zákoník práce.

Nemocenské pojištění v roce 2010 [online]. Průběžně aktualizováno. Praha : MPSV, 2009 [cit. 2010-03-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.mpsv.cz/cs/7#dsn>>.

O FOD [online], Aktualizováno v dubnu 2010. Praha : FOD, [cit. 2010-04-07]. Dostupné na World Wide Web:<<http://www.fod.cz/>>.

O nás [online]. Aktualizováno v říjnu 2009. Praha : Asociace manželských a rodinných poradců,2009. [cit. 2010-04-07]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.amrp.cz/joomla/index.php>>.

Prorodinný balíček. Tisková zpráva [online]. Aktualizováno 2008. Praha : MPSV, 2008 [cit. 2010-03-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/5896/19112008.pdf>>.

Přivýdělek při mateřské nebo rodičovské dovolené [online], Aktualizováno průběžně od roku 2008, [cit. 2010-04-05]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.vitejdoma.cz/rodina/matrska-dovolena.10/privydelek-pri-materske-nebo-rodicovske-dovolene.9807.html>>.

Rodičovský příspěvek [online]. Praha : MPSV. [cit. 2010-03-30]. Dostupné na World Wide Web: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/rodicovsky_prisp>.

- Rodina* [online]. Praha : MPSV. [cit. 2010-03-25]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>>.
- Rodina* [online]. Průběžně aktualizováno. Praha : MPSV, 2009 [cit. 2010-03-18]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.mpsv.cz/cs/7#dsnp>>.
- Rodiny se závislými dětmi* [online], Praha : ČSÚ, 2004. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4124-04>>.
- SEEMANOVÁ, J. – MRZÍLKOVÁ-SUSOVÁ, I. *Nebojujte s úřady a zaměstnavateli 2009*. Průvodce pro rodiče. Praha : Aperio, 2008. 74 s. ISBN 978-80-903087-7-0. Dostupné na World Wide Web: <http://www.aperio.cz/download/nebojujte_2009.pdf>.
- Soubor prorodinných opatření – Prorodinný balíček* [online]. Praha : MPSV, [cit. 2010-03-30]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf>.
- Státní sociální podpora* [online]. Praha : MPSV. [cit. 2010-03-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>>.
- Úmluva o právech dítěte*. Ostrava : Aries, 1993. 67 s.
- Vyhláška č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení.
- Zákon č. 94/1963 Sb., *o rodině*.
- Zákon č. 108/2006 Sb., *o sociálních službách*.
- Zákon č. 110/2006 Sb., *o životním a existenčním minimu*.
- Zákon č. 117/1995 Sb., *o státní sociální podpoře*.
- Zákon č. 187/2006 Sb., *o nemocenském pojištění*.
- Zákon č. 262/2006 Sb., *zákoník práce*.
- Zákon č. 359/1999 Sb., *o sociálně právní ochraně dětí*.
- Zákon č. 455/1991 Sb., *o živnostenském podnikání a služby*.
- Zákon č. 586/1992 Sb., *zákon o daních z příjmů*.
- Ženy & muži v datech*. 2003. Praha : MPSV a ČSÚ.
- Ženy & muži v datech*. 2005. Praha : MPSV a ČSÚ.

Literatura

- BAJER, P. FOD nejčastěji řeší rozvodové případy. *Sociální práce*. Roč. 2005, č. 2. ISSN: 1213-624.

- BAKALÁŘ, E. *Průvodce otcovstvím, aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2002. 215 s. ISBN 80-7021-605-0.
- BUBLEOVÁ, V. a spol. *Průvodce náhradní rodinnou péčí*. 1. vyd. Praha : Středisko náhradní rodinné péče, 2009. 24 s. Dostupné na World Wide Web: <http://www.nahradnirodina.cz/files/File/pruvodce_nrp_final.doc>.
- BURDOVÁ, E. – SCHMIED, Z. – ŽENÍŠKOVÁ, M. *Těhotenství, mateřská a rodičovská dovolená*. 1. vyd. Praha : ASPI, 2008. 159 s. ISBN 978-80-7357-371-3.
- ČERNÁ, P. *Rozvod, otcové a děti*. 1. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2001. 114 s. ISBN 80-86432-10-6.
- DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2008. 234 s. ISBN 978-80-7330-136-1.
- DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozvodu*. [online]. Aktualizováno pravidelně od roku 2005. Praha : Sociologický ústav AV ČR, [cit. 2010-03-30]. Dostupné na: World Wide Web: <<http://www.soc.cas.cz/porozvodu/info/cz/25045/Otcovstvi-porozvodu.html>>.
- DUDOVÁ, R. *Rozporuplné diskursy otcovství*. [online]. Aktualizováno pravidelně od roku 2005. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2007 [cit. 2010-03-28]. Dostupné na: World Wide Web: <<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2007010403>>.
- DUDOVÁ, R. – HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2007. 129 s. ISBN 978-80-7330-124-8.
- FRANCOVÁ, M. – ZÁVODSKÁ DVOŘÁKOVÁ, J. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 1. vyd. Praha : ASPI, 2008. 243 s. ISBN 978-80-7357-350-8.
- GEJDOŠ, P. *Jsou rozvedení otcové při svěřování dětí do péče diskriminováni?* Bakalářská práce. Brno : FF MU, 2009. 43 s. Dostupné na World Wide Web: <http://is.muni.cz/th/219877/fss_b/Text_prace.pdf>.
- GRECMANOVÁ, H. – HOLOUŠOVÁ, D. – URBANOVSKÁ, E. *Obecná pedagogika II*. 2. vyd. Olomouc : Henex, 2002. 192 s. ISBN 80-85783-24-X.
- HOHNE, S. Raná fáze rodičovství- péče o děti ve vybraných evropských zemích. In: KŘÍŽKOVÁ, A. – DUDOVÁ, R. – HAŠKOVÁ, H. (eds.). *Práce a péče*. 1. vyd. Praha : SLON, 2008. ISBN 978-80-86429-94-6, s. 105-124.

- HUDECOVÁ, A. Osamelá matka ako klient sociálnej práce. In: *IV. Hradecké dny sociální práce. Sociální práce mezi pomocí a kontrolou. sborník anotací*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2007. 38 s. ISBN 978-80-7041-705-8. . Dostupné na World Wide Web: <http://www.kspssp.info/cinnost/konference_07/4_Hradecke_dny_sbornik.pdf>.
- CHMELAŘOVÁ, H. Tátové v historii. In: SEDLÁČEK, L. – PLESKOVÁ, K. (eds.). *Aktivní otcovství*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2008. s. 24-33. ISBN: 978-80-903228-9-1. Dostupné na World Wide Web: <http://nesehnuti.cz/publikace/Brozura_AO_na_web.pdf>.
- JANEBOVÁ, R. *Sociální problémy z aspektu gender*. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 2006. 106 s. ISBN 80-7041-512-6.
- JINDROVÁ, R. *Otec známý nebo neznámý?* [online]. Aktualizováno průběžně od roku 1999. Praha : proFem o.p.s., 2008 [cit. 2010-03-30]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.profem.cz/clanky/?x=2101795>>.
- KOCOURKOVÁ, J. *Populační klima a rodinná politika* [online]. Praha : Karlova univerzita [cit. 2010-03-30]. 8 s. Dostupné na World Wide Web: <<http://web.natur.cuni.cz/geografie/vzgr/monografie/populacni%20vyvoj/populacni%20klima%20a%20rodinna%20politika.pdf>>.
- KOL. AUT., *Velký sociologický slovník*. Sv. 1. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1.
- KOLÁČKOVÁ, J. – KODYMOVÁ, P. Sociální práce s osamocenými rodiči. In: MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X, s. 43-55.
- KOLIBOVÁ, H. *Sociální politika 1*. 1. vyd. Opava : Optys, 2007. 131 s. ISBN 978-80-85819-62-5.
- KOLIBOVÁ, H. *Sociální politika 2*. 1. vyd. Opava : Optys, 2008. 137 s. ISBN 978-80-85819-67-0.
- KOŘÁNOVÁ, M. – KUCHAROVÁ, V. Otcovská (rodičovská) dovolená. *Forum sociální politiky*. Praha : VÚPSV, Roč. 2007, č. 1, s. 25-26. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.vupsv.cz/index.php?p=publikace2&pracovnik=259&search=no>>.
- KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3. přeprac. vydání. Praha : ASPI, 2005. 503 s. ISBN 80-7357-050-5.

- KUBÍČKOVÁ, K. *Alternativní model otcovství: pečující otcové*. Klauzurní práce. Brno: FSS MU, 2004.
- KUNDRA, L. *Legislativní možnosti podpory aktivního otcovství*. Praha : Otevřená společnost, 2009. 40 s. ISBN 978-80-87110-14-0. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.proequality.cz/res/data/005/000650.pdf>>.
- MAŘÍKOVÁ, H. Rodičovská (je) pro oba rodiče!. In: KŘÍŽKOVÁ, A. – DUDOVÁ, R. – HAŠKOVÁ, H. (eds.). *Práce a péče*. 1. vyd. Praha : SLON, 2008. ISBN 978-80-86429-94-6, s. 71-83.
- MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999. 108 s. ISBN 80-85950-69-3.
- MAŘÍKOVÁ, H. Kdo jsou otcové na rodičovské dovolené?, *Gender, rovné příležitosti*. 2000- . Roč. 2004. č. 1, s. 8-10.
- MAŘÍKOVÁ, H. Pečující otcové: Příběhy plné odlišností. *Sociologický časopis*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1993 - . Roč. 2009, č. 1, s. 90-113. Dostupné na World Wide Web: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/34c1e87455937f459a4ce65ff6b34168fffb0a16_514_MarikovaSC2009-1.pdf>.
- MAŘÍKOVÁ, H. – RADIMSKÁ, R. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2003. 107 s.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha : Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
- MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. 309 s. ISBN 978-80-7367-331-4.
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O. – UHLÍKOVÁ, Š. Sociální práce s rodinami v rozvodu. In: MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X, s. 57-74.
- MÜHLPACHR, P. *Úvod do studia sociální práce*. Brno : MSD, 2008. 100 s. ISBN 978-80-7392-070-8.
- NEŠPOROVÁ, O. *Harmonizace rodiny a zaměstnání*. Část 4, Rodiny s otci na rodičovské dovolené. Praha : VÚPSV, 2005. 86 s. ISBN 80-239-6824-6.
- NOVÁK, T. – PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a porozvodové poradenství*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2007. 144s. ISBN 978-80-247-1449-3.

- Porozvodové konflikty* [online]. Praha : MPSV. [cit. 2010-02-20]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7288/Porozvodove_konflikty.pdf>.
- Porozvodové spory o děti* [online], Brno : FF MU, 2009. 4 s. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.phil.muni.cz/wups/home/Downloads/dalsi-studijni-materialy/manzelske-a-rodinne-poradenstvi/17-Porozvodove%20spory%20o%20deti.doc/view>>.
- POSLEDNÍ, J. *Neprovdaná matka a její práva a nároky – určení rodičovství*. [online], Aktualizováno průběžně od roku 1999. 2004 [cit. 2010-01-20]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.rodina.cz/clanek3899.htm>>.
- PŘIB, J. Nároky osamělých rodičů na sociální dávky [online]. In: *Právo a rodina*. 1999-. Roč. 2008. č. 7. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.lindenakladatelstvi.cz/getfile.php4?fileid=22696&website=20>>.
- RADVANOVÁ, S. – ZUKLÍNOVÁ, M. *Kurs občanského práva*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1999. 227 s. ISBN 80-7179-182-2.
- SAXONBERG, S. Právo na otce: Rodičovská „dovolená“ ve Švédsku. In: KRÍŽKOVÁ, A. – DUDOVÁ, R. – HAŠKOVÁ, H. (eds.). *Práce a péče*. 1. vyd. Praha : SLON, 2008. ISBN 978-80-86429-94-6, s. 125-143.
- SEDLÁČEK, L. – PLESKOVÁ, K. (eds.). *Aktivní otcovství*. 1. vyd. Brno : Nesehnutí, 2008. 33 s. ISBN: 978-80-903228-9-1. Dostupné na World Wide Web: <http://nesehnuti.cz/publikace/Brozura_AO_na_web.pdf>.
- SIROVÁTKA, T. – HORA, O. (eds.). *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. 1. vyd. Brno : Albert, 2006. 279 s. ISBN 80-7326-104-9.
- SMITH, H. *Rozvod a děti*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2.
- SMUTEK, M. *Model řešení problému v sociální práci- systémový pohled*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. 91 s. ISBN: 80-7041-596-7.
- SUCHÁNKOVÁ, A. *Sociální podpora rodičovské péče v kontextu prosazování generové rovnosti*. Brno : FSS MU, 2009. 55 s. Dostupné na World Wide Web: <http://is.muni.cz/th/219921/fss_b/BP_Alena_Suchankova.pdf>.
- SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1998. 61 s. ISBN 80-7184-647-3.
- ŠMÍDOVÁ, I. „Matkové“. In: MAREŠ, P. – POTOČNÝ, T. (eds.) *Modernizace a česká rodina*. 1. vyd. Brno: Barrister and Principal, 2003. 348 s. ISBN 80-86598-61-6.

- ŠMÍDOVÁ, I. Rodiny, kde pečují otcové. *Gender, rovné příležitosti*. 2000- . Roč. 2004, č. 4, s. 10-12. Dostupné na World Wide Web: <http://www.genderonline.cz/download/Rocnik05_4_2004.pdf>.
- ŠRAJER, J. – MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. 1. vyd. Brno : Albert, 2008. 150 s. ISBN 978-80-7326-145-0.
- ŠŤASTNÁ, A. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. 1. vyd. Praha : VÚPSV, 2009. 131s. ISBN 978-80-7416-038-7.
- WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. vyd. Praha : Portál, 1996. 237 s. ISBN 80-7178-089-8.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

MD	Mateřská dovolená
PPM	Peněžitá pomoc v mateřství
OD	Otcovská dovolená
RD	Rodičovská dovolená
RP	Rodičovský příspěvek
OSVČ	Osoba samostatně výdělečně činná

SEZNAM PŘÍLOH

- Příl. 1: Přehled případů, kdy se jedná o rozhodnutí příslušného orgánu o svěření dítěte do péče nahrazující péči rodičů v souvislosti s osvojením dítěte a pěstounskou péčí
- Příl. 2: Přehled opatření pracovně právní povahy vztahující se na pracovní dobu zaměstnaných rodičů pečujících o dítě
- Příl. 3: Využívání otcovské a rodičovské dovolené otci v Evropě
- Příl. 4: Přehled otcovských sdružení v České republice
- Příl. 5: Přehled dávek sociální péče pro rodiče v rámci péče o zdravotně postižené dítě

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č. 1

Přehled případů, kdy se jedná o rozhodnutí příslušného orgánu o svěřeni dítěte do péče nahrazující péči rodičů v souvislosti s osvojením dítěte a pěstounskou péčí

Podle § 7 odst. 11 a 12 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, jde mj. o tyto případy:

Rozhodnutí soudu o osvojení dítěte podle § 63 a 74 zákona o rodině (zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině)

Rozhodnutí soudu o osvojení dítěte podle § 63

(1) Osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský. Osvojitelé mají rodičovskou zodpovědnost při výchově dětí (§ 31 až 37b).

(2) O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele. K návrhu na osvojení dítěte do ciziny je osvojitel povinen připojit pravomocné rozhodnutí o souhlasu s osvojením vydaném Úřadem pro mezinárodně právní ochranu dětí (§ 67 odst. 3).²⁸⁸

(3) Do knihy narození matriky se na základě pravomocného rozhodnutí soudu o osvojení zapíše osvojitel, popř. osvojitelé²⁸⁹

Rozhodnutí soudu o osvojení dítěte podle § 74

(1) Osvojení může být provedeno také tak, že **je nelze zrušit**.

(2) Takto mohou osvojit dítě pouze manželé, nebo jeden z manželů, který žije s některým z rodičů dítěte v manželství, a nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. Výjimečně může takto osvojit i osamělá osoba, jestliže jsou jinak předpoklady, že toto osvojení bude plnit svoje společenské poslání. V takovém případě soud též rozhodne, aby byl z matriky vypuštěn zápis o druhém rodiči dítěte.

(3) **(zrušen)**

²⁸⁸ § 35 odst. 2 písm. i) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

²⁸⁹ Čl. 20 odst. 3 a 4 Evropské úmluvy o osvojení dětí, vyhlášené pod č. 132/2000 Sb. m. s.

Rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do pěstounské péče podle § 45a zákona o rodině (zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině)

(1) Soud může svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě (dále jen „pěstoun“), jestliže zájem dítěte vyžaduje svěřením do takové péče a osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte.

(2) Soud může podle odstavce 1 na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám, které jsou podle zvláštního právního předpisu zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu pěstounské péče po přechodnou dobu²⁹⁰, a to na

a) dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat,

b) dobu, po jejímž uplynutí lze podle § 68a dát souhlas rodiče s osvojením, nebo

c) dobu do pravomocného rozhodnutí soudu o tom, že tu není třeba souhlasu rodičů k osvojení (§ 68).

(3) Dítě může být svěřeno též do společné pěstounské péče manželů; ustanovení § 45 odst. 2 a 3 platí obdobně.

(4) Pěstounská péče může být zrušena rozhodnutím soudu. Soud může zrušit pěstounskou péči jen z důležitých důvodů; učiní tak vždy, jestliže o to požádá pěstoun.

(5) Bylo-li dítě svěřeno do pěstounské péče podle odstavce 2, je soud povinen nejméně jednou za 3 měsíce přezkoumat, zda trvají důvody pro svěřením dítěte do pěstounské péče. Za tím účelem si vyžaduje zejména zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soud rozhodne o výchově dítěte vždy, odpadnou-li důvody, pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče podle odstavce 2.

²⁹⁰ § 27a zákona č. 359/2999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

PŘÍLOHA Č. 2

Přehled opatření pracovně právní povahy vztahující se na pracovní dobu zaměstnaných rodičů pečujících o dítě

Pracující rodiče s malými dětmi mají také právo na zvláštní pracovní podmínky, popř. omezení:

- *úprava pracovní doby*- zaměstnankyně/zaměstnanci pečující o dítě mladší než 15 let mají právo žádat zaměstnavatele o kratší pracovní dobu nebo jinou vhodnou úpravu stanovené týdenní pracovní doby, kdy zaměstnavatel je povinen této žádosti vyhovět (nebrání-li tomu vážné provozní důvody); rodičům dětí do jednoho roku nesmí být nařízena práce přesčas (práce přesčas je možná pouze na základě dohody obou stran),
- *pracovní cesty a přeložení*- zaměstnankyně a zaměstnanci pečující o děti do věku 8 let smějí být vysíláni na pracovní cestu mimo obvod obce svého pracoviště nebo bydliště jen se svým souhlasem a přeložení mohou být jen na svou žádost,
- *pružná pracovní doba*- v zájmu lepšího využívání pracovní doby a uspokojování osobních potřeb zaměstnanců/zaměstnankyň může zaměstnavatel po projednání s příslušným odborovým orgánem uplatňovat pružnou pracovní dobu²⁹¹ (a to také pouze na některých pracovištích, popř. u některých zaměstnanců),
- *převedení na jinou práci*- koná-li zaměstnankyně-matka do konce devátého měsíce po porodu nebo kojící zaměstnankyně práci, která podle lékařského posudku ohrožuje její těhotenství nebo mateřství nebo která je jí zakázána, je zaměstnavatel povinen převést ji dočasně na práci, která je pro ni vhodná a při níž může dosahovat stejného výdělku jako na dosavadní práci; požádá-li zaměstnankyně-matka do konce devátého měsíce po porodu nebo kojící zaměstnankyně pracující v noci o zařazení na denní práci, je zaměstnavatel povinen její žádosti vyhovět; pokud zaměstnankyně dosahuje při práci, na kterou byla převedena bez svého zavinění nižšího výdělku než na dosavadní práci,

²⁹¹ Při uplatňování pružné pracovní doby si zaměstnanec volí sám začátek, popř. i konec pracovní doby v jednotlivých dnech v rámci časových úseků stanovených zaměstnavatelem. Mezi tyto dva časové úseky stanovené zaměstnavatelem je vložen časový úsek, v němž je zaměstnavatel povinen být na svém pracovišti.

poskytuje se jí vyrovnání tohoto rozdílu dávkou - *vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství* podle předpisů o nemocenském pojištění (více pododdíl 2.2.1 Dávky nemocenského pojištění),

- *zákazy některých prací* - ženy nesmějí být zaměstnávány pracemi²⁹², které ohrožují jejich mateřství a taktéž těhotná žena, žena která kojí nebo matka do konce devátého měsíce po porodu nesmí být zaměstnávána pracemi, které podle lékařského posudku ohrožují její těhotenství ze zdravotních příčin tkvících v její osobě,
- *přestávky ke kojení* - zaměstnankyni, která kojí své dítě, je zaměstnavatel povinen poskytnout kromě přestávek v práci zvláštní přestávky ke kojení²⁹³, které se započítávají do pracovní doby a poskytuje se za ně náhrada mzdy nebo platu ve výši průměrného výdělku,
- *práce konaná doma* – v pracovní smlouvě je možné sjednat, že pracovník nebude konat pro zaměstnavatele práci na pracovišti zaměstnavatele, ale za podmínek stanovených v pracovní smlouvě doma v pracovní době, kterou si zaměstnanec sám rozvrhne; pracovní poměry těchto zaměstnanců (tzv. „domáctí zaměstnanci“) se řídí ustanoveními zákoníkem práce s určitými odchylkami²⁹⁴,
- *rozvázání pracovního poměru*- zaměstnavatel může výpovědí rozvázat pracovní poměr se zaměstnankyní na mateřské a rodičovské dovolené a se zaměstnancem na rodičovské dovolené jen zcela ve výjimečných případech^{295 296}.

²⁹² Přičemž Ministerstvo zdravotnictví stanoví vyhláškou práce a pracoviště, které jsou zakázány ženám, které kojí nebo matkám do konce devátého měsíce po porodu.

²⁹³ Matce, která pracuje po stanovenou týdenní pracovní dobu, přísluší na každé dítě do konce jednoho roku jeho věku 2 půlhodinové přestávky a v dalších 3 měsících 1 půlhodinová přestávka za směnu. Pracuje-li po kratší pracovní dobu, avšak aspoň polovinu stanovené týdenní pracovní doby, přísluší jí pouze jedna půlhodinová přestávka, a to na každé dítě do konce jednoho roku jeho věku.

²⁹⁴ Těmto zaměstnancům nenáleží mzda nebo plat nebo náhradní volno za práci přesčas ani náhradní volno nebo náhrada mzdy anebo příplatek za práci ve svátek. Dále se na tyto zaměstnance nevztahují úprava rozvržení pracovní doby, postojů ani přerušení práce způsobené nepříznivými povětrnostními vlivy a při důležitých osobních překážkách v práci jim nenáleží od zaměstnavatele náhrada mzdy.

²⁹⁵ Jedná se o výpovědi v případech: že se zaměstnavatel nebo jeho část ruší, že se zaměstnavatel nebo jeho část přemísťuje (avšak to neplatí, jestliže se zaměstnavatel přemísťuje v mezích místa (míst) výkonu práce, ve kterých má být práce podle pracovní smlouvy vykonávána), a z důvodu, pro který může zaměstnavatel ihned zrušit pracovní poměr, pokud nejde o zaměstnankyni na mateřské dovolené a o zaměstnance na rodičovské dovolené do doby, po kterou je žena oprávněna čerpat mateřskou dovolenou, a pro jiné porušení povinností vyplívající z právních předpisů vztahujících se k vykonávané práci, pokud nejde o těhotnou zaměstnankyni, zaměstnankyni čerpající mateřskou dovolenou nebo o zaměstnance či zaměstnankyni, kteří čerpají rodičovskou dovolenou.

²⁹⁶ Srov. *Rodina* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/4#sprr>>.

PŘÍLOHA Č. 3

Využívání otcovské a rodičovské dovolené otci v Evropě

Instituce rodičovské dovolené a možnost jejího využívání otci se v Evropě prosazovala postupně. Dosud neexistují přesná data, podle kterých by bylo možné porovnat situaci jednotlivých států. Neporovnatelnost je vedle nedostatku dat způsobena i odlišností v ustanovení rodičovských a otcovských dovolených v jednotlivých zemích, jejich délce, výši finanční podpory a dalších charakteristikách. Níže uvedené údaje vychází z různých zdrojů a jsou uváděny za účelem vytvoření hrubého obrazu o četnosti využívání rodičovské či otcovské dovolené otci v Evropě. V neposlední řadě je třeba upozornit také na to, že příslušná legislativa se poměrně často mění, a tak údaje mohou zaostávat.

Ve všech *západoevropských státech* může být rodičovská dovolená čerpána oběma rodiči, tj. otcem i matkou. V **Portugalsku** se státní politika snaží o prosazení genderové rovnosti ve společnosti.²⁹⁷ Poskytuje tak otcům 20 dnů otcovské dovolené, z nichž 5 dnů je povinných.²⁹⁸ V roce 2003 zde tvořil počet mužů na rodičovské dovolené 4,4 %. Podíl mužů využívajících rodičovskou dovolenou v **Rakousku** je zhruba 3 %.²⁹⁹ V **Lucemburku** mají muži otcovskou dovolenou v délce 2 dnů.³⁰⁰ Běžná je otcovská dovolená ve **Francii** (muži na ni mají nárok až 14 dní a zároveň dostávají 100 % své předchozí mzdy) či ve **Velké Británii** (muži čerpají otcovskou dovolenou jeden nebo dva týdny v průběhu prvních 56 dní po narození dítěte a náleží jim buď 90 % předchozí mzdy, nebo cca 163 eur týdně).³⁰¹

Skandinávské země (zejména Švédsko, Norsko, Island) patří mezi průkopníky angažovaného otcovství. Ve **Švédsku** se poprvé vynořila idea o zastoupení matky v domácnosti otcem. Tato idea byla podporována i institucionálně a umožňovala rozložit péči o dítě na oba rodiče. Otec tak mohl převzít i hlavní část péče o dítě a umožnit matce návrat do zaměstnání. Tak došlo tedy k prvnímu zavedení rodičovské

²⁹⁷ Srov. NEŠPOROVÁ, O. *Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené*, s. 13.

²⁹⁸ Srov. KOŘÁNOVÁ, M. – KUCHAROVÁ, V. Otcovská (rodičovská) dovolená, *Fórum sociální politiky*, roč. 2007, č. 1, s. 26.

²⁹⁹ Srov. NEŠPOROVÁ, O. *Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené*, s. 8.

³⁰⁰ Srov. KOŘÁNOVÁ, M. – KUCHAROVÁ, V. Otcovská (rodičovská) dovolená, *Fórum sociální politiky*, roč. 2007, č. 1, s. 26.

³⁰¹ Srov. HOHNE, S. *Raná fáze rodičovství- péče o děti ve vybraných evropských zemích*, s. 114-115.

dovolené v roce 1974 takzvaným *Parentel Insurance Act*.³⁰² Ve skandinávských státech, které jsou zatím nejdále v procesu nastolení rovných příležitostí mužů, výrazně vzrostl podíl mužů, kteří na čas opustí zaměstnání, aby pečovali o dítě/děti, až v devadesátých letech po zavedení otcovských kvót, kdy je určitá část rodičovské dovolené vyhrazena otci a pokud ji nevyužije, rodina tak ztrácí na tuto část placeného volna nárok.³⁰³ Díky systému kvót zůstává např. v **Norsku** 85 % mužů měsíc s dětmi doma a **na Islandu** je to cca 76 % otců.³⁰⁴ V **Norsku** trvá rodičovská dovolená celkem 54 týdnů. Z nich je 9 týdnů (3 týdny před porodem a 6 týdnů po porodu) vyhrazeno pro matku a 6 týdnů pro otce. Zbylých 39 týdnů si rodiče mohou rozdělit mezi sebe podle svého uvážení. Nárok na otcovskou dovolenou má otec po dobu dvou týdnů po narození dítěte.³⁰⁵ **Švédský systém** nedefinuje mateřskou dovolenou, ale pouze rodičovskou dovolenou. Rodiče mohou tuto dovolenou využívat až 16 měsíců, přičemž nejdříve dva měsíce před narozením dítěte a nejdéle do osmi let věku dítěte. Rodič přitom po dobu 13 měsíců pobírá 80 % své předchozí mzdy. Z toho dva měsíce jsou vyhrazeny výlučně pro matku a další dva měsíce pouze pro otce, ostatní čas si mezi sebou mohou rodiče libovolně rozdělit.³⁰⁶ V případě otcovské dovolené mají švédští muži po narození dítěte nárok na dovolenou v délce 10 dnů a dávka během této doby je stejná jako při rodičovské dovolené-80 %.³⁰⁷ V roce 2005 tvořil počet mužů pečujících o děti ve Švédsku cca 20 %.³⁰⁸

V *postkomunistických státech střední a východní Evropy* využívají muži rodičovskou dovolenou zhruba v 1 % a méně, neboť zde často neexistují vyhrazení určité části rodičovské dovolené pro druhého rodiče- *father quota*.³⁰⁹ Jiné země střední a východní Evropy se postupně snaží o nastolení rovnějších příležitostí pro muže a ženy jako např. Chorvatsko, Slovinsko či Rumunsko. **Chorvatsko** umožňuje otcům převzít část mateřské dovolené po ukončení její části povinné pro matku, ta trvá 42 dní po

³⁰² Srov. MAŘÍKOVÁ, H. – RADIMSKÁ, R. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*, s. 7.

³⁰³ Srov. NEŠPOROVÁ, O. *Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené*, s. 10.

³⁰⁴ Srov. STRAKOVÁ, L. *Táta na mateřské* [online], dostupné na: <<http://www.rodina.cz/clanek6555.htm>>.

³⁰⁵ Srov. KUNDRA, L. *Legislativní možnosti podpory aktivního otcovství*, s. 20.

³⁰⁶ Srov. HOHNE, S. *Raná fáze rodičovství- péče o děti ve vybraných evropských zemích*, s. 118.

³⁰⁷ Srov. KOŘÁNOVÁ, M. – KUCHAROVÁ, V. Otcovská (rodičovská) dovolená, *Fórum sociální politiky*, roč. 2007, č. 1, s. 25.

³⁰⁸ Srov. SAXONBERG, S. *Právo na otce: Rodičovská „dovolená“ ve Švédsku*, s. 135.

³⁰⁹ Srov. NEŠPOROVÁ, O. *Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené*, s. 12.

porodu z celkových 70-90 dní.³¹⁰ Otové **ve Slovinsku** mohou od roku 2005 využívat otcovskou dovolenou v délce 90 dní. Od zavedení otcovské dovolené její čerpání otci stoupá- v roce 2003 čerpalo otcovskou dovolenou 63 % mužů, v roce 2004 70,5 % a v roce 2006 již 74,5 %.³¹¹ **V Rumunsku** otcovská dovolená trvá 5 dní, otcové, kteří jsou pojištěni, ji mají placenou a např. vojáci základní povinné služby mají nárok na 7 dní.³¹² Naproti tomu *v některých státech střední a východní Evropy* ještě nedospěli k tomu, aby otcům umožnili rovnocenný přístup k péči o malé děti jako např. **v Makedonii**, kde mohou otcové čerpat mateřskou pouze ve výjimečných případech- když matka dítě opustí nebo zemře.³¹³

³¹⁰ Srov. KOŘÁNOVÁ, M. – KUCHAROVÁ, V. Otcovská (rodičovská) dovolená, *Fórum sociální politiky*, roč. 2007, č. 1, s. 26.

³¹¹ Srov. KUNDRA, L. *Legislativní možnosti podpory aktivního otcovství*, s. 23.

³¹² Srov. KOŘÁNOVÁ, M. – KUCHAROVÁ, V. Otcovská (rodičovská) dovolená, *Fórum sociální politiky*, roč. 2007, č. 1, s. 26.

³¹³ Srov. STRAKOVÁ, L. *Táta na mateřské* [online], dostupné na: <<http://www.rodina.cz/clanek6555.htm>>.

PŘÍLOHA Č. 4

Přehled otcovských sdružení v České republice

V posledních letech obecně roste zájem otců o to, aby jim bylo dítě svěřeno do výhradní péče nebo aby bylo uspořádání poměrů k nezletilému dítěti vyřešeno střídavou péčí. Samotní otcové ovšem nemají dostatek zkušeností ani znalostí z oblasti práva, a proto často nevědí, co ve své věci mohou podniknout. Zároveň si řada otců při rozvodových řízeních stěžuje *na podjatost soudců, sociálních pracovníků i znalců*. Proto začala vznikat celá řada organizací, které podporují otce v bojích za jejich práva (nabízejí otcům právní pomoc) a poukazují na nespravedlnost při přidělování dětí do péče.³¹⁴ V současné době v České republice existují následující občanská sdružení zaměřená zejména na otcovskou problematiku v období rozvodu a po rozvodu: „Unie otců - Otcové za práva dětí“, „Spravedlnost dětem - Sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů“, „Aliance pro děti a rodiče“ či „Sdružení K 213“.

Unie otců - Otcové za práva dětí se zabývá rozvodovými a porozvodovými problémy spojenými s nezletilými dětmi. Je nejstarší odborně vedenou organizací otců v ČR, která byla zaregistrována již v bývalém Československu v roce 1988. Cílem a podstatou činnosti tohoto sdružení je úsilí o optimální fungování rodiny a plnohodnotná výchova dětí. Sídlo sdružení se nachází v Praze a má šest poboček (Morava, Přerov, Brno, Západní Čechy, Ostrava a Slovensko). Členem se může stát každý, kdo jedná v duchu programového prohlášení a dodržuje organizační řád. Členové sdružení: si vzájemně předávají zkušenosti z *boje* o vlastní děti a zkušenosti s konkrétními soudkyněmi, pracovníci OSPOD apod., se jako veřejnost vzájemně účastní soudních jednání, podílí se na zavádění moderních metod zmírňujících negativní dopad krizí v manželských či partnerských vztazích, se pravidelně scházejí na členských schůzích atd.³¹⁵

Spravedlnost dětem je sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů. Na svých internetových stránkách se charakterizují především jako rodiče dětí, které nemohou vychovávat, ani se s nimi bezproblémově stýkat, neboť České státní struktury nechrání jejich práva. Je jim zejména bráněno ve styku s jejich dětmi, i když na to mají podle zákona a mezinárodních úmluv právo. Toto sdružení se proto snaží upozorňovat

³¹⁴ Srov. GEJDOŠ, P. *Jsou rozvedení otcové při svěřování dětí do péče diskriminováni?*, s. 28.

³¹⁵ Srov. <<http://www.tatka.cz/unie-otcu>>.

mezinárodní orgány na soustavné porušování základních práv rodičů a dětí (podává žaloby proto Českému státu k Evropskému fondu pro lidská práva ve Štrasburku) a dosáhnout tak nápravy. Chtějí zastavit státem řízenou diskriminaci a přimět české státní struktury k respektování přirozených rodinných vztahů. Žádají také o to, aby byla upřednostňována střídavá péče obou rodičů před výhradní péčí jednoho rodiče.³¹⁶

Aliance pro děti a rodiče si klade za cíl zrovnoprávnění přístupu obou rodičů k výchově svých dětí zejména během rozvodu a po rozvodu rodičů. Mezi cíle tohoto sdružení patří dále snaha, aby byla střídavá péče upřednostňována před péčí výhradní, aby bylo jasně specifikováno, co se rozumí zájmem dítěte a také požadují, aby byla důsledně vymáhána zodpovědnost na soudech a státních orgánech, které vědomě tolerují maření výkonu pravomocných rozsudků. Sdružení také nabízí rady a pomoc těm, kteří přišli o možnost být svému dítěti nablízku, či kterým druhý rodič (většinou matka) brání ve styku se svým nezletilým dítětem, i když na něj má podle soudního rozhodnutí i zákona právo.³¹⁷

Sdružení K 213 usiluje o naprostou rovnoprávnost mužů v přístupu k výchově dětí a podílu na ní a přenesení této rovnoprávnosti do každodenního života (tedy zejména praxe státních orgánů – orgánů soudů a péče o dítě).³¹⁸ Hlavním cílem tohoto sdružení je zrušení § 213 Trestního zákona č. 140/1961 Sb., jehož první odstavec stanovuje, že *„kdo neplní, byť i z nedbalosti, svou zákonnou povinnost vyživovat nebo zaopatřovat jiného, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.“*³¹⁹ Smyslem této snahy není uniknout placení soudem určeného výživného, nýbrž prosazení toho, aby sankcí za nesplnění vyživovací povinnosti nebylo odnětí svobody, nýbrž exekuce na majetek či na plat, což by bylo efektivnější a smysluplnější především pro oprávněné k čerpání výživného – tedy pro děti. Myšlenka vychází z toho, že uvězněný dlužník své závazky nemůže splatit a záznam v trestním rejstříku mu ztíží možnost získat zaměstnání a splatit tak dluhy. Pokud by se tedy v případě neplacení výživného použila jako sankce exekuce, získané peníze by se mohly téměř ihned na splacení dluhů na výživném. Snaha odstranit tento paragraf vychází také toho, že spolu se Slovenskem je ČR jedinou zemí Evropské unie, kde paragraf tohoto charakteru existuje.³²⁰

³¹⁶ Srov. GEJDOŠ, P. *Jsou rozvedení otcové při svěřování dětí do péče diskriminováni?*, s. 32.

³¹⁷ Srov. tamtéž, s. 29-30.

³¹⁸ Srov. *O nás* [online], dostupné na: <<http://www.k213.cz/start.php>>.

³¹⁹ § 213 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

³²⁰ Srov. KLEPAČOVÁ, M. *Rozvody a porozvodová péče o děti v České republice z pohledu otců organizovaných v „otcovských sdruženích“*, s. 68.

PŘÍLOHA Č. 5

Přehled dávek sociální péče pro rodiče v rámci péče o zdravotně postižené dítě³²¹

Příspěvek na úpravu bytu

Jedná se o jednorázovou nárokovou dávku sociální péče. Nárok na ni mají rodiče nezaopatřeného dítěte (dítě je starší 3 let a má těžkou vadu nosného nebo pohybového ústrojí nebo je úplně nebo prakticky nebo prakticky nevidomé) nebo rodiče neslyšícího nezaopatřeného dítěte (pouze pro úpravu-instalace potřebné zvukové nebo světelné signalizace). Tato dávka slouží na úpravu toho bytu, který je užíván k trvalému bydlení. Příspěvek na úpravu bytu se poskytne jen, pokud se žadatel zaváže písemně předem, že:

- příspěvek vyúčtuje do 3 let od zahájení řízení
- příspěvek nebo jeho větší část vrátí v případě, že byt prodá, vymění nebo se změní vlastnická anebo užívací práva k bytu před uplynutím deseti let od jeho poskytnutí
- vrátí poměrnou část, když se plánované úpravy nedokončí v plánovaném rozsahu podle schválené dokumentace a že vyplacený příspěvek přesáhl 70% skutečně vynaložených nákladů.

Vrácení příspěvku nebo jeho poměrné části se nepožaduje, jestliže jeho výše nepřesáhla 5000 Kč nebo jestliže zemře dítě, jehož rodiči byl poskytnut. Od vymáhání příspěvku je může obecní úřad obce s rozšířenou působností ve zřetelně hodných případech upustit.

Za úpravy bytu se považuje zejména (jde o příklady úprav):

- úprava přístupu do garáže, domu, k výtahu včetně schodů, k oknům a na balkón,
- úprava povrchu podlahy, ovládacích prvků elektroinstalace, kuchyňské linky, popřípadě dalšího nábytku,
- demontáž prahů,
- úprava a rozšíření dveří,
- přizpůsobení koupelny a záchodu včetně vybavení vhodným sanitárním zařízením a lehce ovladatelnými bateriemi,
- vybudování telefonního vedení,

³²¹ Srov. *Zdravotní postižení* [online], dostupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/8#dsp>>.

- montáž vhodného vytápění,
- instalace potřebné zvukové nebo světelné signalizace,
- stavební úpravy spojené s výstavbou výtahu.

Rozsah úprav se posoudí s ohledem na závažnost a druh zdravotního postižení občana.

Výše příspěvku na úpravu bytu se určí s přihlédnutím na příjmy a majetkové poměry občana a jeho rodiny, a to až do výše 70 % prokázaných nákladů účtovaných fyzickými nebo právnickými osobami za materiál a práce spojené s nezbytnými výdaji, včetně projektových prací, nejvýše 50 000 Kč nebo 100 000 Kč u příspěvku na stavební úpravy spojené s instalací výtahu, který je poskytován v případě, kdy nelze použít šikmou schodišťovou plošinu.

Příspěvek na zakoupení motorového vozidla a příspěvek na celkovou opravu motorového vozidla

Jedná se o jednorázovou, obligatorní dávku sociální péče. Nárok mají rodiče nezaopatřeného dítěte, jde-li o dítě starší 3 let a s těžkou vadou nosného nebo pohybového ústrojí (příloha č. 5 písm. a) až g) vyhlášky č.182/1991 Sb.) nebo je úplně nebo prakticky nevidomé nebo mentálně postižené a jeho mentální postižení odůvodňuje přiznání mimořádných výhod pro těžce zdravotně postižené občany III. stupně. Podmínkou je, že rodič bude motorové vozidlo používat pro dopravu tohoto dítěte. Příspěvek se poskytuje na období 5 let. Tato podmínka neplatí, pokud žadatel vrátil příspěvek nebo jeho poměrnou část. Jednou v období 10 let po sobě následujících lze výjimečně poskytnout příspěvek na zakoupení motorového vozidla před uplynutím 5 let ode dne vyplacení předchozího příspěvku, dojde-li k poškození, zničení nebo odcizení vozidla, na které byl příspěvek poskytnut, a je-li prokázáno, že žadatel toto poškození, zničení nebo odcizení vozidla nezavinil. V případě žádosti o příspěvek na celkovou opravu motorového vozidla musí být dále prokázáno, že je taková oprava nezbytná. Podmínkou pro poskytnutí příspěvku na zakoupení motorového vozidla v případě odcizení dále je, že odcizené motorové vozidlo bylo pro případ odcizení pojištěno.

Příspěvek na zakoupení motorového vozidla a příspěvek na celkovou opravu motorového vozidla se poskytne pouze, zaváže-li se žadatel písemně předem, že vrátí vyplacený příspěvek nebo jeho poměrnou část v případě, že motorové vozidlo přestane být před uplynutím 5 let ode dne vyplacení příspěvku používáno pro dopravu dítěte. Příspěvek nebo jeho poměrná část se nevymáhá v případě, že občan, kterému byl

vyplacen, zemře do 5 let ode dne jeho vyplacení, nebo, jde-li o příspěvek vyplacený rodiči, když dítě přestalo splňovat podmínku nezaopatřenosti, ale motorové vozidlo je nadále používáno pro jeho dopravu nebo když dítě zemřelo. Výše příspěvku na zakoupení motorového vozidla činí nejvýše 100 000 Kč, výše příspěvku na celkovou opravu motorového vozidla činí nejvýše 60 000 Kč. Výše příspěvků se určí zejména s ohledem na majetkové poměry žadatele a osob považovaných podle zákona o důchodovém pojištění za osoby jemu blízké, které s ním žijí v domácnosti.

Součet příspěvků na zakoupení motorového vozidla, příspěvků na celkovou opravu motorového vozidla a příspěvků na zvláštní úpravu motorového vozidla nesmí v období 10 let po sobě jdoucích přesáhnout částku 200 000 Kč. Od vyplacených částek se při určování součtu odečítají částky, které žadatel vrátil v uvedeném období.

Příspěvek na provoz motorového vozidla

Jedná se o jednorázovou, nárokovou dávku sociální péče. Nárok na ni má občan, který je vlastníkem nebo provozovatelem motorového vozidla a:

- který toto motorové vozidlo bude používat pro pravidelnou dopravu dítěte, jehož zdravotní postižení odůvodňuje přiznání mimořádných výhod pro těžce zdravotně postižené občany II. stupně, s výjimkou postižených úplnou nebo praktickou hluchotou, nebo III. stupně, nebo
- který je rodičem nezaopatřeného dítěte, které je léčeno na klinice fakultní nemocnice pro onemocnění zhoubným nádorem nebo hemoblastosou (v době nezbytného léčení akutní fáze onemocnění v tomto zdravotnickém zařízení).

Nárok na tuto dávku má občan za podmínky, že se písemně předem zaváže, že vrátí poměrnou část vyplaceného příspěvku v případě, že přestane plnit podmínky pro jeho přiznání. Příspěvek nebo jeho poměrná část se nevrací v případě, že zemře občan, kterému byl vyplacen, nebo dítě, jehož rodičům byl vyplacen. Příspěvek lze z důvodu dopravy těžce zdravotně postižené osoby poskytnout pouze jednomu vlastníku nebo provozovateli motorového vozidla, a to tomu, koho určí osoba, jež má být dopravována. Dávka se poskytuje na období kalendářního roku a výše příspěvku činí: pro občany, jejichž zdravotní postižení odůvodňuje přiznání mimořádných výhod pro těžce zdravotně postižené občany III. stupně, a pro rodiče dítěte uvedeného v odstavci 1 písm. c) 4 200 Kč (pro ty co má to dítě zhoubný nádor...) u jednostopého vozidla a 9 900 Kč u ostatních vozidel

Na rok 2010 činí výše příspěvku na provoz motorového vozidla pro občany, jejichž zdravotní postižení odůvodňuje přiznání mimořádných výhod pro těžce zdravotně postižené občany III. stupně, 3 360 Kč u jednostopého vozidla a 7 920 Kč u ostatních vozidel a pro občany, jejichž zdravotní postižení odůvodňuje přiznání mimořádných výhod pro těžce zdravotně postižené občany II. stupně, 1 150 Kč u jednostopého vozidla a 3 000 Kč u ostatních vozidel. Výše uvedeným občanům se příspěvek na provoz motorového vozidla vyplaceného na rok 2010 zvýší, jestliže v roce 2010 ujedou ze závažných důvodů více než 7 000 km.

Příspěvek na individuální dopravu

Jedná se o jednorázovou, nárokovou dávku sociální péče. Nárok mají rodiče nezaopatřeného dítěte, které je léčeno na klinice fakultní nemocnice pro onemocnění zhoubným nádorem nebo hemoblastosou (v době nezbytného léčení akutní fáze onemocnění v tomto zdravotnickém zařízení) a to za podmínky, že:

- se zaváže písemně předem, že vrátí poměrnou část vyplaceného příspěvku v případě, že přestane plnit podmínky pro přiznání příspěvku na individuální dopravu (Příspěvek nebo jeho poměrná část se nevrací v případě, že zemře dítě, jehož rodičům byl vyplacen.)
- se pravidelně individuálně dopravuje
- není vlastníkem nebo provozovatelem motorového vozidla
- není občanem, který je dopravován motorovým vozidlem, na jehož provoz je přiznán příspěvek.

Dávka se poskytuje na období kalendářního roku a činí 6 500 Kč.

Jsou-li splněny podmínky pro přiznání příspěvku až v průběhu kalendářního roku, výše příspěvku činí poměrnou část z výše uvedené částky.

Bezúročné půjčky

Bezúročná půjčka může být poskytnuta občanům, kteří splňují podmínky pro přiznání příspěvku na zakoupení motorového vozidla. Výše půjčky je až 40 000 Kč. Půjčku je nezbytné splatit nejpozději do 5 let. Úřad uzavře s občanem písemnou smlouvu obsahující ujednání o lhůtách splatnosti a výši splátek. Poskytnutí půjčky není nárokové, jde o nenárokovou formu pomoci.